

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

**SOSYALİST BİR PROJE OLARAK
KOLHOZLAŞTIRMANIN KAZAK TOPLUM HAYATINA
ETKİLERİ (1928-1933)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Almas TELMANOV

BURSA – 2022

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

**SOSYALİST BİR PROJE OLARAK
KOLHOZLAŞTIRMANIN KAZAK TOPLUM HAYATINA
ETKİLERİ (1928-1933)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Almas TELMANOV

Danışman:

Doç. Dr. Enes Battal KESKİN

BURSA – 2022

2022/09/....

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum "Sosyalist Bir Proje Olarak Kolhozlaştırmanın Kazak Toplum Hayatına Etkileri (1928-1933)" başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Almas TELMANOV

Öğrenci No: 701844007

Anabilim Dalı: Sosyoloji

Programı: Yüksek Lisans

Tezin Türü:

Yüksek Lisans

Doktora

ÖNSÖZ

Öncelikle, Türkiye Bursları kapsamında Kazakistan'dan Türkiye'ye gelerek Yüksek Lisans yapmamı sağlayan ve Yüksek Lisans süresi boyunca her türlü desteklerini esirgemeyen Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'na ve orda çalışan ekibe teşekkürlerimi sunarım.

Bu tez çalışmasının hazırlanmasında, değerli zamanını bana ayırarak çalışmamı yönlendiren, öneri ve düzeltmeleriyle yardım ve katkısı olan, kendisinden sınırsız sayıda bilgi ve tecrübe edindiğim, ilgisini hiçbir zaman esirgemeyen saygıdeğer danışman Doç. Dr. Enes Battal KESKİN' e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Değerli hocalarım, Prof. Dr. Bengül GÜNGÖRMEZ AKOSMAN' a, Prof. Dr. İbrahim KESKİN' e, Dr. Öğr. Üyesi Fatih AMAN' a, Dr. Öğr. Üyesi Erhan KUÇLU' ya teşekkürlerimi bir borç bilirim. Yüksek Lisans eğitimimde, derslerine katıldığım hocalarıma da ayrıca teşekkür ederim.

Son olarak yaşantım boyunca bana her türlü maddi ve manevi desteği sunan kıymetli aileme, bana her zaman güç veren ve destekleyen, Yüksek Lisans eğitimim ve bu tez çalışmasının hazırlanması sırasında sabır ve anlayışını gösteren sevgili eşim Aina ve oğlum Amir -Ahmet'e en içten sevgi ve şükranlarımı sunuyorum.

ÖZET

Yazar Adı Soyadı : Almas TELMANOV

Üniversite : Bursa Uludağ Üniversitesi

Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Anabilim Dalı : Sosyoloji

Bilim Dalı : Sosyoloji

Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi

Mezuniyet Tarihi : ...../...../20.....

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Enes Battal KESKİN

SOSYALİST BİR PROJE OLARAK KOLHOZLAŞTIRMANIN KAZAK TOPLUM HAYATINA ETKİLERİ (1928-1933)

“Sosyalist Bir Proje olarak Kolhozlaştırmanın Kazak Toplum Hayatına Etkileri” adlı bu çalışmada, Kolhozlaştırma süreci (1928-1933) esnasında yapılan uygulamaları anlamak amacıyla öncelikle geleneksel Kazak toplum yapısı incelenmiş ve onun içinde: Göçebe Kazakları ekonomik hayatı, eğitim ve din alanı, aile yapısı araştırılmıştır. Göçebe Kazakların sosyal yapısını inceledikten sonra Bolşevik devriminden Kazakistan’da uygulanan, Sovyetleştirme, Kolektifleştirme ve Kolhozlaştırma esnasında uygulanan mülksüzleştirme, yerleşik hayata geçirme politikaları ve eğitim, aile alanında yapılan toplumsal değiştirme uygulamaları incelenmiştir. Sonuç olarak Kazakistan’daki Kolhozlaştırma politikasının Kazakistan toplum hayatına etkileri genel değerlendirilmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kolhozlaştırma, Kolektifleştirme, Kazakistan, Sovyetleştirme Politikası.

ABSTRACT

Name And Surname : Almas TELMANOV

University : Bursa Uludag University

Institution : Social Science Institution

Field : Sociology

Subfield : Sociology

Degree Awarded : Master

Date Of Degree Awarded : ...../...../20.....

Supervizor : Doç. Dr. Enes Battal KESKİN

THE EFFECTS OF KOLKHOZIZATION AS A SOCIALIST PROJECT ON KAZAKH COMMUNITY LIFE (1928-1933)

In this study titled “The Effects of Kolhozization as a Socialist Project on Kazakh Community Life”, firstly, the traditional Kazakh society structure was examined in order to understand the practices made during the collective farm process (1928-1933), and within it: Nomadic Kazakh economic life, education and religion, family structure were investigated. After examining the social structure of the nomadic Kazakhs, the policies of dispossession, sedentary life, and social change practices in the field of education and family, which were applied during the Sovietization, Collectivization and collective farms from the Bolshevik revolution in Kazakhstan, were examined. As a result, the collective farm policy in Kazakhstan has contributed to the Kazakh social life.

Keywords: Kolkhozization, Collectivization, Kazakhstan, Sovietization Policy.

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	i
ÖNSÖZ.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
KISALTMALAR	vii
TABLolar DİZİNİ	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM:

KAZAK TOPLUM HAYATI VE ÖZELİKLERİ

1.1 Kazakların Sosyo-Kültürel Yapısı.....	4
1.1.1 Göçebe Yaşam Tarzı.....	4
1.1.2 Geleneksel Aile Yapısı	7
1.2 Ekonomik Hayat.....	10
1.2.1 Hayvancılık.....	10
1.2.2 Tarım.....	13
1.2.3 Ticaret	14
1.3 Dini Hayat	16
1.4 Eğitim	18

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYALİST BİR PROJE OLARAK KOLHOZLAŞTIRMA

2.1 Sosyalizm	21
2.2 Bolşevik Devrimi	22
2.3 Kolhozlaştırma Politikası	27
2.4 Sovyet İnsanı	34

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:

KOLHOZLAŞTIRMANIN SOSYOLOJİK SONUÇLARI

3.1 Kazak Bozkırında Mübadele	37
3.1.1 Mal-Mülk ve Hayvanlara El Konması	40
3.1.2 Yerleşik Hayata Geçirme	49
3.1.3 Eğitim Alanındaki Uygulamalar	54
3.1.4 Kazak Ailesini Dönüştürme	57
3.2 Sovyetleştirme Koşularında Kazakistan	60
3.2.1 Ekonomik Değişim	60
3.2.2 Yerleşik Hayatın Gelişmesi	62
3.2.3 Nüfusun Azalması	66
3.2.4 Etnik Yapının Dönüşümü	70
SONUÇ	74
KAYNAKÇA	78

KISALTMALAR

MÖ	: Milattan Önce
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
OGPU:BDSY	: Birleşik Devlet Siyasi Yönetimi
RİK:BYK	: Bölge Yürütme Kurulu
BÜO	: Birleşik Üretim Okulları
KSSC	: Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
ZAGS:RNND	: Resmi Nüfus ve Nikâh Dairesi
SSKB	: Sovyet Sosyalist Komitesi Birliği
K.D.A.	: Kazakistan Devlet Arşivi
R.D.A	: Rusya Devlet Arşivi
KP	: Komünist Parti
K.C.B.A.	: Kazakistan Cumhuriyet Başkanı Arşivi
K.M.D.A.	: Kazakistan Merkez Devlet Arşivi
YES	: Yeni Ekonomik Siyaset

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1. Müslüman Okullarının Sayısı (1894-1911).....	19
Tablo 2. Bölgelere Göre Kazakistan Nüfusu (1926).....	38
Tablo 3. Kazakistan'daki Hayvan Sayısı (1927-1929).	43
Tablo 4. Kazakistan'da Olması Gereken Hayvan Sayısı(1926-1941).....	51
Tablo 5. Yerleşik Hayata Geçen Kabile Sayısı(1930-1933)	52
Tablo 6. Hayvan Sayısındaki Değişim (1929-1933).....	61
Tablo 7. Kazakistan'daki Hayvan Sayısı(1929-1931).....	65
Tablo 8. Kazakistan'daki Milliyetlerin Nüfusu(1926-1937).....	68
Tablo 9. Tahıl İhracatı(1930-1934).....	69
Tablo 10. Kazakistan Nüfusu(1926-1937).....	71

GİRİŞ

Araştırmamızın konusu olan “Sosyalist Bir Proje Olarak Kolhozlaştırmanın Kazak Toplum Hayatına Etkileri” isimli çalışmada 1928-1933 yılları arasında Kazakistan’da uygulanan kolhozlaştırma süreci uygulamaları ele alınmaktadır.

Araştırmanın amacı;Sovyet Kazakistan döneminde uygulanan Ruslaştırma sürecini ve Kolhozlaştırma döneminin Kazak halkı üzerinde ekonomik, sosyo-kültürel değişimlerini gün yüzüne çıkarılmasıdır. Çalışmanın nihai hedefi ise Kazakistan’da uygulanan Kolektifleşme süreci hakkında detaylı bilgilere ulaşarak bugün gözlenen birçok sorunun temeline inerek, geçmişin aydınlanması sağlamaktır.

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Öncelikle konu ile ilgili literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda çalışmanın esas kaynağını arşiv belgeleri ve kitaplar oluşturmakta olup, Kazakça, Rusça Türkçe ve İngilizce kaynaklar taranmıştır. Konunun anlaşılmasına yönelik çok sayıda tablo oluşturulmuştur.

Birinci bölümde aile yapısı, göçebe yaşam tarzının özellikleri, Kazak toplum hayatı ve özellikleri ele alınmıştır. İkinci bölümde ise Sosyalizm, Kolektif çiftçilik sistemleri üzerinde kavramsal olarak araştırma yapılmıştır. Araştırmanın son bölümünü içeren üçüncü bölümde ise Sovyetleştirme sürecinde Kazaklara uygulanan politikalar ve sosyolojik sonuçları üzerinde durulmuştur. Toplumsal değişme, zorunlu-kültür değişmesi, mülksüzleştirme, eğitim alanında alınan yeni kararlar, yerleşik hayata geçirme politikası Kolhozlaştırma kampanyası adı altında asimilasyon çalışmaları hakkında bilgiler verilmiştir. Kazakistan’da Kolhozlaştırmanın sosyolojik sonuçları, ekonomik değişim, zorunlu yerleşik hayata geçmenin sonuçları, etnik yapının değişimi ve Rusya’nın bilinçli nüfus azaltma politikası ele alınmıştır.

Çalışmada, Orta Asya toplulukları içerisinde Kazaklar kimdir? Kazak toplum yapısını oluşturan kesimler kimlerdir? Sovyet döneminden önce Kazak aile anlayışı ve yapısını nedir? Kazak ekonomisinde değişim noktalarından olan Sovyet dönemi politika ve uygulamaları nelerdir? Ne tür değişiklikler meydana getirmiştir? Bu sorular çerçevesinde Kolektifleştirme süresi esnasında yapılan uygulamaların anlaşılabilmesi için Çarlık Rusya’nın Kazak halkı üzerindeki Ruslaştırma siyasetinin amacı, siyasi,

ekonomik, kültürel boyutları ve bu uygulamanın Kazak sosyo-kültürel yapısına etkileri ele alınmıştır.

Ekonominin modernleşme projesi olan Kolhozlaştırma ile meydana gelen değişimler bir bakıma 1928- 1933 yılları arasında gelişen değişimler geleneksel Kazak toplumsal hayatında bir kırılma noktasıdır. Bu zoraki değişimler Kazak toplum hayatı içerisinde oldukça tepki çekmiştir. Halk bu proje kapsamında asimile edilmeye, dini hayattan uzaklaştırılmaya çalışılmıştır. Kazakça yerine Rusça eğitim faaliyetlerinin zorunlu tutulduğu okullarda eğitim görmeleri dayatılmış, göçebe halk yerleşik hayata geçirilerek kendi öz benliğinden uzaklaştırılarak tek tip Sovyet insan tipi oluşturulmaya çalışılmıştır.

Rusların, Orta Asya uluslarına ve Kazaklara uyguladıkları asimilasyon ve zorla kültür değişim faaliyetleri 19. Yüzyıldan itibaren başlar. Kazak bozkırının işgal etmenin en kolay yollarından bir tanesi olarak görülen uygulama ise Rus göç akınına başlatmak olmuştur. 1917’de Bolşevik devrimi başlamıştır. Fakat Rusya’da sürmekte olan Çarlık orduları ile yapılan mücadeleye devam edildiği için, Bolşevikler Kazakistan’a müdahale edememişlerdir. Çarlık ordularını tamamıyla tasfiye eden Bolşevikler 1920-1921 yılları Kazakistan’a girmişlerdir. Bu dönemin ilk yılları Kazak halkı için büyük bir faciaya dönüşmüştür. 1928-1933 yılları arasında özellikle yoğun bir şekilde Sovyetleştirme politikası uygulanmıştır. Aynı yıl Orenburg başkent olmak üzere Kazak topraklarında bir Sovyet Cumhuriyeti kurulmuştur. Böylece Kazak topraklarında yeni bir dönem başlamıştır.

Kazakistan’da girişilen tarım topraklarının zoraki devletleştirilmesi politikası kolhozların ve sovhozların kurulması istenilen verimi sağlamamıştır. Bu politikalara karşı çıkan Kazak halkına, Sovyet hükümeti acımasız davranmıştır. Kazaklar büyük kayıplar vermişlerdir. Ayrıca çok sayıda insan yurt dışına, Çin’e ve Afganistan’a, göç etmek zorunda kalmışlardır. Halkın mallarına el konulmasına, zulümlere ve katliamlara Kazak aydınları karşı çıkmışlarsa da bu çabalarına ağır cezalarla karşılık hapis, sürgün ve idam gibi cezalar uygulanmıştır.

Yıllardır yokluk içerisinde özgürlük savaşı veren Kazak halkı 1920 kış aylarında Bolşevikler tarafından gasp edilip, ellerindeki son hayvan ve yiyecekleri de kaybedince Kazak topraklarında büyük bir felaket olan kıtlık baş göstermiştir. Sovyet yönetimi bu

konuda bir çözüme gitmediği için Kazak topraklarında 1931-1933 kışı içerisinde binlerce insanın açlıktan ölümüne tanık olunmuştur. Sovyet hükümet tarafından uygulanan kasıtlı kıtlık politikası sonucunda, Kazakistan nüfusunun yaklaşık %50'ni kaybetmiştir.¹

1924 yılında ise Stalin, yönetimi ele almıştır. Bu dönemde Kazak halkı milli duygu ve kültürlerini hala korumaya devam ettikleri anlaşılınca halk geleneksel alışkanlıklarından uzaklaştırılarak zorla kolhoz ve sovhozlara yerleştirilmeye ve bu arada ellerinde bulunan mal-mülk de Sovyet yönetimi tarafından gasp edilmeye başlanmıştır.² Geleneksel Kazak halkı sosyo- kültürel yaşam faaliyetlerinden uzaklaştırmak için politikalar uygulanmış ve ekonomik olarak baskılar yapılmıştır. Bu dönemde uygulanan politikaların sonucunda büyük bir buhran olmuş halk kıtlık, çeşitli hastalıklar ve baskıların altında ezilmiştir. Kazakistan Ulusu için bu dönem bir kırılma evresidir.

Kazakistan, 1991'de bağımsızlığına kavuşana kadar Moskova'ya bağlı halde idi. Rusya yönetiminin baskılarına karşı birçok mücadeleler verilmek zorunda kalınmıştır. 70 yıldır devam eden Sovyet yönetimi Kazak halkını asimile etmeye büyük gayret göstermiştir. Kazakistan'ın Kendi gerçek tarihini de yazması mümkün olmamıştır.

Bu çalışma, tarihi gerçeklerin anlaşılmasına sosyolojik bir katkı olarak önem taşımakta olup, bu alanda yapılacak yeni çalışmalar için bir giriş özelliği taşımaktadır.

---

¹ Alau, Abdilbayev. "Kazak Topraklarında Yürütülen Ruslaştırma Faaliyetleri.", *Bilig Dergisi*, XXXIII, 2002, s. 84.

² Feyzullah, Budak. *Kazakistan; Dünü, Bugünü, Yarını*, Ankara, Ocak Yayıncılık, 1999, s. 58.

BİRİNCİ BÖLÜM:

KAZAK TOPLUM HAYATI VE ÖZELİKLERİ

1.1 Kazakların Sosyo-Kültürel Yapısı

Her milletin yüzyıllardan itibaren süregelen kendilerine ait gelenek, görenekleri, örf adetleri ve dini inançları vardır. Nesilden nesile aktarılan, babadan miras kalan ve zamanın ilerlemesiyle eski temeli bozmadan değiştirilen ve geliştirilen halkın örf adetleri, bakış açısı, dini inançları, davranış şekli, gelenek görenekleri belli bir etnik gruba ait olmakla birlikte genel olarak halkın özelliklerini de simgeler. Kazakların kültür yapısı, yaşadığı coğrafi şartların ve göçebelik hayatın etki ve özelliklerinden temellenerek oluşmuştur.

Hazar denizinden Altay dağlarına kadar uzanan geniş toprakların hâkimi olan Kazak halkı, eski Türk kabilelerin anayurdu olan bu bölgede hür ve müstakil olarak uzun zaman varlıklarını devam ettirmişlerdir. Yazlık ve kışlık olmak üzere geniş topraklar ve verimli otlaklarla dolu olan bu bozkırlara bilahare Kazaklar ülkesi manasına gelen Kazakistan adı verilmiştir. Kazak halkı bu bölgenin edebi sahibi olmuşlardır. Bugün, Kazakistan'da yapılan kazılarda ortaya kültür malzemeleri, o bölgede Kazak Türklerinden önce yaşamış olan İskitler, Hunlar ve diğer kavimlere aittir. Bütün Türklerin eski ataları olan kavimlere ait kültürel kalıntıları, bugün ülkenin sahibi olan Kazakların sahip çıkmaları ve kültürlerinin bir parçası adedemeleri son derece tabii bir hadisedir.³

1.1.1 Göçebe Yaşam Tarzı

Orta Avrasya'nın bozkır bölgesinde göçebe hayvancılık, yaşam tarzı uygulaması en az 4000 yıl öncesine dayanmaktadır.⁴ MÖ 1. Yüzyılın ortalarında İskitlerin Kuzey İran halkı batı bozkırlarına taşınmış ve bölge tarihindeki ilk göçebe gücü oluşturmuştur. Yunan tarihçi Herodot, İskit devletinin yapısını şu şekilde tanımlamıştır: İskitlerin atlı dövüş becerisine yatkın olduklarına ve ticaretin gelişimine özel önem verdiğini kaydetmiştir.⁵ Belli bir süre sonra Müslüman coğrafyacılara Bozkır'a içinde yaşayan halklara göre özel isimler vermişlerdir. MS 8. Yüzyılın başı, Oğuz Türklerinin onuruna

³ Mehmet, Saray, Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi, Ankara, 1996, s. 82.

⁴ Frachetti M.D. Pastoralist Landscapes and Social Interaction.

⁵ Herodotus. The Histories / Transl. by T. Holland. New York, 2014, s. 20.

"Güz Bozkır" olarak adlandırılmıştır. 11. Yüzyıl ise Kıpçak'ların onuruna Farsça adı "Dasht-i-Kipchak" olarak adlandırılmıştır. Ancak Moğol fethinden sonra Kıpçak'lar Bozkır'a hâkim olmaktan vazgeçse de, isim 19. Yüzyıla kadar kullanımda kaldı ve yerini "Kırgız bozkır" terimi aldı. Sovyet zamanlarında, bu topraklara bugün hâlâ kullanılan bir isim olan Kazak Bozkır denilmeye devam etmiştir.⁶

Bu örnek, birçok kişi için Bozkır göçebelerin tarihi olduğunu, baskın ve yerleşik bir dünya düzeninin kısıtlamalarından arınmış, savaşçı atlıların göçebe yaşam tarzları ile bağlantılı olduğunu göstermektedir.

Asırlar boyunca, göçebe yaşam tarzı bozkır bölgelerine egemen olurken, yerleşik nüfus çöllerde veya sulak nehir vadilerinde yaşamıştır. Bununla birlikte, arkeolojik buluntular, Tunç Çağı'nda MÖ 3. ve 2. Yüzyıl Bozkır'da dikkate değer bir ekonomik faaliyet çeşitliliği olduğunu göstermektedir. Bazı göçebe pastoral toplumlar sığır yetiştiriciliğine özel önem verirken, diğerleri esas olarak avcılıkla uğraşmışlardır.⁷

Tarihçiler, Neolitik çağdan günümüze, göçebelerin egemen olduğu bölgelerde, bahar buğdayı, darı ve yulaf gibi kuraklığa dayanıklı ürünlerin yetiştirilmesi de dâhil olmak üzere ikincil yardımcı bir rol oynayan tarımın olduğunu göstermiştir.⁸

Hayvanlara saman ve yiyecek sağlayan çiftçilere göre, göçebe çobanlar hayvanlarını açık havada otlatmaya devam etmişlerdir. Göçebe çobanlar koyun, deve veya at sürülerini otlatmak için bilinçli olarak bir yerden başka bir yere göç etmişlerdir. Bu pastoralistlerin çoğu, ticaret, avcılık ve mevsimlik çiftçilik gibi faaliyetlerle de uğraşmışlardır.

Hayvan sürüleri ile birlikte hareket etme ihtiyacı nedeniyle, göçebeler genellikle sökülmesi ve yeni bir yere taşınması kolay olan çadırlar veya yurtları tercih etmişlerdir.

---

⁶ Bregel Y. An Historical Atlas of Central Asia. Boston, 2003. P. 2

⁷ Frachetti M.D. Pastoralist Landscapes and Social Interaction

⁸ Sarah Cameron The Hungry Steppe: Famine, Violence, and the Making of Soviet Kazakhstan Hardcover – November 15, 2018, s.32

Resim 1. Göçebe Kazakların Oturduğu Çadır

Kaynak: <https://yvision.kz/post>⁹

19.Yüzyılda Kazakistan'ın Aral denizi bölgesine seyahat eden Bronislav Zalessky, Kazak çadırları hakkında: Göçebe hayvancılıkla uğraşan Kazaklar, kendilerini soğuktan ve sıcaktan koruyan ve kolay taşınabilen çadırlarda yaşarlar, diyerek yazmıştır.¹⁰

Göçebe kelimesi daha çok kabile veya kavim için kullanılmıştır. Her mevsimde devamlı göçmekte olan, aynı yerde yaşamayan kişiler için de kullanılabilir. Hayvanları için güvenilir, güzel, yaylak yerler var ise, o bölgeye göç edenlere göçebe denir.¹¹

Yarı göçebe ise aynı kabile veya kavimde yaşayan insanların bir kısmı tarımla uğraşırken belli bir kısmı da hayvancılıkla uğraşmışlardır. Hayvancılıkla uğraşanlar devamlı göç ederler. Fakat belli bir zaman geçtikten sonra eski mekânlarına dönerler. Tarımla uğraşanlar ise hep aynı mekânda yaşarlar. Bu tip kabile veya kavimlere yarı göçebe adı verilir.¹²

18. Ve 19. Yüzyıl başlarında, Kazaklar Kazakistan'ın bozkırlarına, Aral Denizi ve Ustyurt'ta, Kazakistan'ın dağ eteklerinde ve dağlık bölgelerinde, Taşkent ve

⁹ <https://yvision.kz/post/602069> 19. Yüzyılda Kazakların oturduğu kiyiz ev

¹⁰ Uydu Yücel, Mualla. (2007). "Sürgünde Bir Seyyah: Bronislav Zalesskiy ve Eseri 'Kazak Bozkırlarında Hayat'". İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi, 2007, ss. 85-109.

¹¹ Manas Kozıbayev. "Kazaklara Zulamat Kaydan Keldi?", Örken Gazetesi, 19 Ocak, 1993, s. 24.

¹² Manas, a.g.e. , s. 25.

Harezmî’de, komşu Orta Asya'nın diğer halklarıyla yakın ekonomik ilişkiler kurdular. Komşu devletlerin iş tecrübelerinin yanı sıra ekonomik hayatın kazanımlarından da faydalanmışlardır.¹³

19. Yüzyılın sonunda 20. Yüzyılın başında, Kazakistan’a kitlesel Slav halklarının kolonizasyonu ya da göç etmesinin başladığında Rus Hükümdarları göçebe Kazakların yaşamında büyük değişikliklere tanık oldular ve bu değişiklikler, benzersiz bir modernizenin gelişi karşısında göçebe hayvancılığın ortadan kalkacağı tarihi bir an olacak gibi görünmüştür.

1.1.2 Geleneksel Aile Yapısı

Bir topluğun sosyal siyasi ve hukuki durumunu araştırmak için önce o topluğun esas çekirdeği olan aileye bakmak gerekir. Aile yapısını incelemek aslında var olan bütün toplumu incelemek demektir. Çünkü toplumu aileler meydana getirmektedir. Daha doğrusu “aile” toplumun en üst kademesinin başında bulunan “devlet ’in” küçük bir modelidir.¹⁴

Kolhozlaştırma süreci Kazak ailesinin yapısını anlamak için “klasik” geleneksel Kazak aile yapısı ve gelenek örf adetlerine bakmamız gerekir. Bu bölümde Sovyetler Birliği döneminden önceki Kazakların aile ilişkileri hakkında bilgiler yer alacaktır.

Dünyadaki tüm toplumlar gibi, Kazaklarında kendilerine ait ailevi bir geçmiş vardır. Geçmişte geleneksel Kazak Aile ve evlilik ilişkileri, kültürü ve örf adetleri Rus ve Avrupa araştırmacılar tarafından kaydedilmiştir. 18. Yüzyılda Kazak bozkırı Rusya’nın ilgisini çekmiştir ve zaten Kazak boylarının bir kısmı Rus İmparatorluğun parçası haline gelmiştir. Sovyet zamanından önce Kazak aile yapısının esas temelini çekirdek aile olmuştur. Bu konuda Kislyakov, Abramzon, Barnştram, Tolıbekov v.b. çalışmalarını görebiliriz.

Örneğin Rus Tarihçi Kislyakov, 17. Yüzyıla kadar Kazak aile yapısını çekirdek aile birliğinden meydana geldiğini bahsetmektedir. 19. ve 20. Yüzyıl başında Kazaklarda

---

¹³ Manas, A.g.e. , s. 26.

¹⁴ Donuk, Abdulkadir. “Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türklerde Aile.” (1981) B. Dikeçiligil ve A. Çiğdem, Aile Yazıları: Temel Kavramlar, Yapı ve Tarihi Süreç, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1991, s. 299.

çekirdek ailenin daha ağırlıklı olduğunu ve eskiden kalma patriarkal (ataerkil) ailenin kalıntılarının korunduğu bilinmektedir.¹⁵

Abramzon'un araştırmasına göre Kazakistan'daki göçebelerin aile tipi geniş ataerkil aile modeliydi. Milattan önce 7. ve 8. Yüzyıldan başlayarak 9. Yüzyıla kadar devam ettiği 10. ve 11. Yüzyılda parçalanmaya başladığını ve çekirdek aile tipini oluştuğunu belirtmektedir.¹⁶

Ailenin geçmişindeki bu tür değişimler, toplumda vuku bulan sosyoekonomik gelişmenin neticesinde, geniş ataerkil aile yerini çekirdek aileye bırakmıştır. Fakat bu geniş aile tipinin tamamen parçalandığı anlamına gelmemelidir. Çünkü geniş ataerkil ailenin kalıntıları 20. Yüzyılın başına kadar devam etmiştir.

Araştırmacı Tolıbekov 15.ve 18. Yüzyıllar arasında Kazak ailesi esas olarak çekirdek aile tipinin olduğunu ve çoklu nikâha dayandığını söylemektedir. Göçebe Kazakların tek maddi üretim biçimi haline gelen göçebe hayvancılık, esas olarak bir erkeğin eseri idi. Bu nedenle, Kazaklar arasındaki miras yalnızca erkek soyundan geliyordu ve oğullar genellikle mirasçılardı.¹⁷

Bunun gibi, yukarıda bahsedilen birçok araştırmaları dikkate alarak, Çarlık Rusya'sı dönemine kadar ki Kazak ailesi "Küçük aile" yani çekirdek aile tipi ve ataerkil aile olduğunu açıklayabiliriz.

Evlilik ilişkilerinin düzenleyici normları, tarihsel süreç içinde kültürel yapıda varlığını sürdürerek günümüze kadar gelen unsurları ve günümüzün şartlarında şekillenen kuralları içerirler. 19. Yüzyılda ve 20. Yüzyılın Kazak halkı dışarıdan evlilik (egzogami) pratiğini korumuşlardır. Akralar arasında ya da boy içerisinde yedi kuşak içerisinde evlilikler yasaklanmıştır.

Geleneksel Kazak ailesi temel özellikleri hakkında kısaca bilgi vermek istiyoruz. Her toplumun, coğrafyanın ve kültürün kendine özgü aile kavramı söz konusudur. Aile içinde bulunduğu kültürün değer ve yargıları ile oluşur ve biçimlenir. Her toplumun hayat

---

¹⁵ Kislyakov, Vladimir, *Orta Asya ve Kazakistan Halkları Arasındaki Aile ve Evlilik Tarihi Üzerine Yazılar*, s. 14.

¹⁶ Kislyakov, Vladimir. a. g. e. , s. 16.

¹⁷, Sergali, Tolıbekov, Kazak Şeciresi, Almatı, Gılmi Basılım Yayıncılık, 1992, s. 288.

sürdüğü topraklar, doğal özellikleri, dini inançları, örf adetleri var ve bunları şekilendiren kültürleri o toplumun zihninde aile kavramına biçim verir ve sınırlarını çizer.

Kazak halkının önemli geleneklerinden biri *nişandır*. Kazaklarda çoğunlukla gençler 12-12 yaşlarında iken nişanlanırlar. Nişanlık dönemi 1-5 yıla kadar sürevilir. Bazen de “Beşik kertmesi” nişan olur. Böyle nişan türü iki dostun, arkadaşın çocukları beşikte iken gerçekleşir. Bunun sebebi ise arkadaşlığın devam etmesi için, daha da yakın akraba olmak için yaparlar. Eskiden Kazaklar çocuklarını 11-13 yaşlarında iken evlendirirlerdi. Fakat şimdi öyle değildir. Yiğit evlenmeden önce beğendiği kız seçmesi lazımdır. Ondan sonra beğendiği kızla evlenmek ister ve anne babasına o kız istemesini rica eder. Fakat önce kız oğlanın anne ve babasının beğenmesi gerekir. Eğer beğenmezse evlenme iptal edilir. İki tarafta bu karara uyar, eğer beğenirlerse nişanlanmak adeti gerçekleşir.¹⁸

Kız isteme geleneğine gelir olsak: Kız ailesi elçinin teklifini kabul ederlerse, elçinin hürmetine bir koyun kestirirler, avulun büyüklerini çağırıp dua okutup elçiyi çok iyi bir şekilde ağırlarlar ve uğurlarlar. Kız ailesi yakınlarına danışıp teklifi uygun bulursa yiğit tarafına haber gönderir. Oğlan tarafı, bu haberi aldıktan sonra kıza “kuda tüşüp” yani kız isteme ve “kalın mal” yani başlık konusunda anlaşıp düğün zamanını belirlemek için oğlanın babası başta olmak üzere ailenin en yakın akrabalarından yabi 7-8 kişiden oluşan grup oluşturur. Grup içerisinde çoğunlukla şarkıcı, çalgıcı, pehlivan ve ozan gibi hünerli yiğitleri alarak yola çıkarlar.¹⁹

Kazak halkının yaşam tarzında *doğum* geleneğinin yeri atrıdır. Kazaklar doğuma büyük önem vermektedir. Eskilerden beri devam etmekte olan doğumla ilgili gelenekler, günümüzde de bazı özelliklerini korumaktadır. Kazaklarda çocuk dünyaya geldikten sonra göbeği kuruyup düşmeden yıkanmamaktadırlar. Göbeği düşüp, yarası iyileştikten sonra bebeği yıkayarak beşiğe yatırmaktadırlar. Çocuğu beşiğe yatırmanın iki sebep varır, birincisi Kazaklar eski zamanlarda göçebe halk olduğu için çocuğu daima beşikte taşımak kolay olmuş, ikinci sebebi ise böylelikle çocuğun temiz tutulmasıdır.

---

¹⁸ Nurlubek, Seyitkulov, Kazakistan’da Kolektifleştirme Dönemindeki Kazakların Sosyo- Kültürel Durumu, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara, 2003, s. 27.

¹⁹ Userov, İmangali, Kazak halkında Evlenme ve Onunla İlgili Örf-Adetler, Almatı, 1980, ss. 40- 41.

Kazak ailesinde çocuk dünyaya geldiği gün büyük bir eğlence gecesi düzenlenir. Bu eğlence gecesine “şildehana” adı verilmektedir. Bu eğlenceye daha çok gençler katılır. Eğlencede yemekler yenilir, şarkılar söylenir, oyunlar oynanır. Şildehana’da hamile kalamayan kadınlara şeker dağıtılır. Şeker dağıtmadaki amaç ise çocuğu olmayan kadınların böylece hamile kalacağı inancıdır. Kazaklarda, çocuk kırk dünlük olmadan, evden dışarıya çıkartılmaz ve yabancılara gösterilmez.Eski inanca göre kırk gününü doldurmayan çocuğa nazar değme ihtimalinin yüksek olduğu görüşü hakim olmuştur. Bu gelenekler günümüzde de, hala devam etmektedir.

1.2 Ekonomik Hayat

Kazakların ana mesleği göçebe ya da yarı göçebe hayvancılıktı. Yıl boyunca, hayvanların otlatılması için geniş otlaklar ve su kaynakları arasında göç etmesi Kazak yaşam tarzının esas temelidir. Kazakların en çok besledikleri hayvanlar: koyun, deve ve at idi.²⁰ Kazakların aynı zamanda ekin ektikleri de görülürdü. Kazakistan da tarımın yaygın olduğu bölgeler, Güney Kazakistan, Sır Derya, Talas ve Çu ırmakları boylarındaydı.²¹ Kazakların ekonomik hayatı hayvancılık çevresinde gelişmiştir. Tarım faaliyetleri Kazak ekonomisinde sınırlı şekilde yer almıştır. Fakat hayvancılık uygulamaları ekonomik politikanın büyük bir kısmını oluşturmuş ve yaşam biçimini doğrudan etkilemiştir.

1.2.1 Hayvancılık

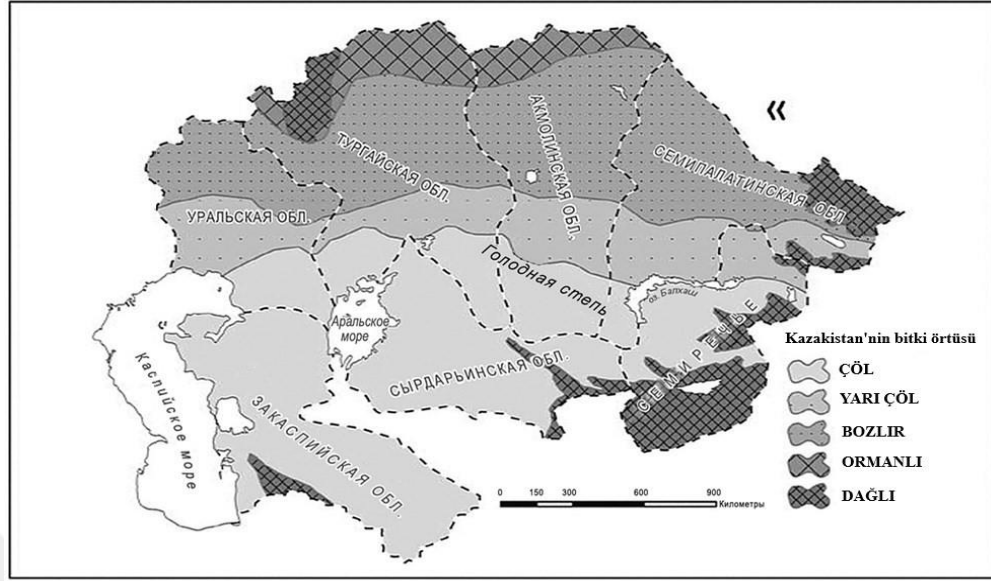
Kazakistan’ın iklim koşulları Kazak halkının üretim biçimini, ekonomik faaliyetlerini ve ekonomik potansiyel yapısının doğasını belirledi. Topraklarının %90’ından fazlasını oluşturan çöl, yarı çöl ve bozkır bölgelerinde ekonomik faaliyet gösterilebilecek tek dal göçebe hayvancılıktır. Kazak halkı yüzyıllardan beri göçebe hayvancılık yaparak hayatlarını idame ettirmiş ve doğal iklim koşullarının şartlarına uyum göstermek zorunda kalmıştır. Böylece uzun yıllardır devam eden bir sirkülasyona tanıklık edilmiştir.

Aşağıdaki resim:2’de Kazakistan’ın bitki örtüsü haritasında görebiliriz.

²⁰ İsmail, Zeyneş. “Kazak Türkleri”, Ankara, 2002, s. 330.

²¹ Kazak SSC Tarihi, Cilt-1, Almatı, 1957 s. 165.

Resim 2. Kazakistan'ın Bitki Örtüsü Haritası

Kaynak: Sarah Cameron The Hungry Steppe: Famine, Violence, and the Making of Soviet Kazakhstan Hardcover kitabından alındı ve paint üzerinde düzeltildi.²²

Kazak halkının maddi kaynak temeli göçebe hayvancılık ve çiftçilik olmuştur. Aynı zamanda göçebe ve yarı göçebe bir yaşam tarzı benimsemişlerdir. 1897'de Rus İmparatorluğu Genel nüfus sayımının materyallerine göre Kazakların yaklaşık %80'i esas olarak hayvancılıkla geçimini sağlamaktaydı. %18'i tarım, balıkçılık, avcılık işleriyle ilgileniyordu.²³

Kazakların göç mesafesi farklıydı. Yeni bir yerleşim yerine taşınmadan önce, göç edecek yerlerde hayvancılık için otların ve bir su kaynağının mevcudiyetini sağlamak amacıyla araziye araştırmışlardır. Aynı zamanda, Göçebe Kazakların göç ettiği mekânları kışlık, yazlık, baharlık, ilkbaharlık meralara göre seçilmiştir. Kışlık meralar özellikle Kazakistan'ın güney bölgesinde, yazlık meralar ise Kuzey bölgesindeki bozkırlı yerler olmuştur.

Ekonomik hayatın devam edebilmesi için her alanında doğal ve iklim koşulları göz altında tutulmuştur. 19. Yüzyılın ilk yarısında, Kazaklar eski meslekleri olan hayvancılıkla yoğun bir şekilde uğraşıyorlardı. Bunun başlıca nedeni doğal meraların yıl boyunca kullanılmasıydı. Kazak bozkırlarında çok sayıda sığır vardı. Kazakların geçimi

²² Sarah Cameron The Hungry Steppe: Famine, Violence, and the Making of Soviet Kazakhstan Hardcover, 2018, s. 27.

²³ Nurbolat, Masanov, İstoriya Kazakhstana Narody ı Kultury, Almatı, 2000, s. 85.

dört tür hayvancılığa bağlıydı. Ş.Valikhanov'a göre "Eskiden Kazakların esas uğraştıkları meslek hayvancılık olmuştur, ve biz (Kazaklar) hayatımızı hayvancılığın ihtiyaçlarına göre uyarladık." Göçebe hayvancılığın kendine has özeliği bir yerden ikinci yere göçmek olmuştur. 18. Yüzyılın başlarında, bireysel kabileler arasında meraların ve kışlak alanların bölünmesi başladı. Kazak Hanlığı dağıtılması sonucunda her boy da ayrı hanlar seçilmiştir.²⁴

Hayvancılık uzun zamandır bir gelenek tipi olsa da aynı zamanda da çok zor bir iş olduğu gerçektir. Hayvanların büyümesi, sığır sayısının çoğalması da doğrudan hava ve doğal koşullara bağlıdır. Sıcak ve soğuk hava durumlarına dayanan Kazaklar, sadece hayvan sayısını korumakla kalmamış, çoğaltarak nesilden nesile aktarmıştır. Kazak bozkırlarının arazisi ve doğası düzensizdi bu nedenle üç tür hayvancılık vardı: Göçebe, yarı göçebe ve yerleşik hayvancılık. Kazaklar hayvan çeşitlerinden çoğunlukla at, deve, inek, keçi ve koyun yetiştirmiştir. Kazakların hayvancılığı hakkında Rus etnografi Levşin şöyle demiştir:

"Kazaklar deve, at, koyun, keçi ve az sayıda inek yetiştiriyor, Kazakların büyük bir koyun sürüsü var. Bu kadar koyunun olduğu dünyadaki hiçbir ülke yoktur, en zengin Kazaklar bin ila 20 bin koyuna sahiptir".²⁵

Kazakistan'ın doğu bölgesini mekân eden Kazaklar göçebelik ile batı ve orta bölgesinde yaşayan Kazaklar yarı göçebelik ile uğraşmışlardır. 19. Yüzyılın 20. Yüzyıllarında Çarlık Rusya'sının Kazak toprakların işgal siyaseti sonrası yerleşik hayvancılık ortaya çıkmıştır. İlk işgal altında olan Küçük ve Orta Cüz Kazaklarında yerleşik hayvancılık gelişmiştir.²⁶

Çarlık Rusya'sının işgali sonrası, Rus göçmenlerinin Kazak topraklarına göç etme akımı yükselmişti. Göçmenler Kazaklara göre ziraat kapsamında başarılıydı. Aynı zamanda eskiden hayvancılıkla uğraşan Kazak halkının kış yiyeceklerini karşılamaya başlamasına etkileyerek ekonomik durumda bir gelişmeye yol açmıştır. Rus işgalinden bu yana Kazaklar, ilk defa ekonomik yönünden bir ferahlama dönemine girmişlerdi. Bu gelişmeler belki ilk defa Ruslar ile Kazaklar arasında ticari bir diyalogun doğmasına

²⁴ <https://e-history.kz/kz/history-of-kazakhstan/show/8612/>

²⁵ Aleksandr, Levşin, Opisanije Kirgiz-Kaysatskikh Ord i stepy, 1832, s. 187.

²⁶ Sabit, Maşımveyev. Çarlık Rusya'nın İşgal Siyaseti, Almatı, Sanat Yayıncılık, 1994, ss. 115-116.

sebepe olmuştur.²⁷ Kazaklar Ruslardan kış için yem ve gıda saklama koşulları hakkında bilgiler öğrenmeye başlamışlar ve böylece yerleşik hayatta hayvancılıkla uğraşmasına rağmen Kazak halkı azınlıktaydı çoğu göçebelik ve yarı göçebelik hayvancılığı Sovyet dönemine kadar devam ettirmişlerdir.²⁸

1.2.2 Tarım

Göçebe yaşam biçiminin temsilcileri olan Kazaklar, ekonomik uğraşı salt hayvancılıkla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda tarımla da uğraşıyorlardı. Özellikle tarımla uğraşan Kazaklar göçme imkânı olmayan, hayvan sayısı az olanlardı. Aynı zamanda, yoksullaşmış göçebeler belli bir gelir elde ettikten sonra ilk fırsatta her zamanki gibi hayvancılığa devam etmiştir. Son zamanlarda yapılan araştırmalara göre, Kazaklar çok eskiden beri tarımla uğraştıkları öne sürüyorlar. Ancak sadece bazı bölgelerde tarım faaliyetleri gösterebilmişlerdir. Rus araştırması Tolstov'un Amuderya ve Sır Derya nehirleri arasında yaptığı arkeolojik araştırmalarının sonucunda, iki nehir arasındaki toprağın tarım faaliyetleri için kullanıldığını tespit etmiştir.²⁹ Özellikle geçmişte tarım kültürünün var olduğu bölge güney kısımlarında yoğunlaşmıştır.

19. Yüzyıl sonunda ülkenin Orta, Kuzey ve Kuzeydoğu bölgelerinde tarıma yönelik kitlesel bir kayma yaşandı. Bu bölgelerde yaşayan Kazaklar sadece tarımla değil, aynı zamanda bahçe işleriyle de uğraşıyorlardı ve çoğunlukla buğday, darı, yulaf, pirinç ve mısır ekmişlerdir. Rusya'nın iç bölgelerinden gelen göçmen akını ve Kazakistan'daki artan kentsel nüfus nedeniyle, meraların hacmi azalmaya başladı.

Sır Derya Nehri bölgesindeki tarımcılık hakkında Tauke Han (1652-1718) Ordusunda ziyarette olan Rusya'nın Büyükelçisi V.Kobyakov'un yazılarında: “ ... *Tauke Han Ordusunda çok fazla tahıl, buğday, arpa, darı üretir. Kış ve bahar buğdayı eker*”.³⁰

Ekonomik zorluklar Kazak halkını tarım faaliyetlerine yönlendirmiştir. Böylece 15-19 Yüzyıllarda Kazak toplumunun yaşamı ve ekonomik faaliyeti göçebe uygarlığın ekonomik ve kültürel tipinin doğrudan bir yansımasıdır.

²⁷ Zhanbota, Sashka. (2015). XIX. Yüzyılda Kazak Aydınların Din ve Eğitim Görüşleri ve Faaliyetleri, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara s. 17.

²⁸ Sabit, a.g.e. , s. 117.

²⁹ Sergey, Toolstov. “Po Drevnim Del'tam Oksa İ Yaksarta”, K.D.A. 32-dosya, 1862, s. 273.

³⁰ Kazakistan tarihi 3 cilt, Almatı, 2002, s. 158.

Böylece, 18. Yüzyıl sonu 19. Yüzyılın başında Kazakların tarımla uğraştıklarını ve bazı bölgelerde de yerleşik hayatın eskiden mevcut olduğunu söyleyebiliriz. Sonuç olarak, Kazakların sadece göçebe hayatı yaşamadıklarını, bazı bölgelerde yerleşik hayatın yaşandığının bir gerçek olduğunu söyleyebiliriz. Ancak, Kazaklar göçebe hayat tarzını daha ağırlıklı olarak yaşadıkları için, Kazakların geçmişte sadece hayvancılıkla uğraştığı görüşü, günümüze kadar da geçerliğini korumaktadır.

1.2.3 Ticaret

Kazakistan topraklarından İpek yolu geçtiği bilinmektedir. İpek yolu Kazakistan'ın Orta ve Güney bölgelerinden geçtiği için, bu bölgelerde ticaret merkezlerinin kurulmasına ve kentleşmeye olumlu etkileri olmuştur.

19. yüzyılın başında Kazak bozkırlarında kervan ticareti devam etmekteydi aynı zamanda, pazar yerleri de organize edilmiştir. Pazar yerlerinin organize edilmesi, Kazakların hayatına olumlu etkileri olmuştur. Kazak tarihçisi Maşimbaevin tespitine göre: Kazak ticaretin üç çeşidi olmuştur;

1. Takas yolu ticareti.

2. Yaylak bölgelerinde yapılan ticaret.

3. Çarlık Rusya'sı işgali sonrası ortaya çıkan merkezi pazarlarda yapılan ticarettir.³¹

Kazakistan'da kapitalist ilişkiler Kazak avulunun ekonomik durumunu değiştirdi. Ticari ilişkiler gelişerek iç ticaret merkezlerin gelişmesine yol açtı iç ticaretin gelişmesine paralel olarak parasal ticaretin gelişmesinde olumlu etkileri olmuştur.

Kazakların eskiden esas ticaret malı hayvan ve hayvansal ürünler olmuştur. Rusya'ya hayvan ve ham madde ürünlerin ihraç etmesi ise Kazakistan da demir yollarının gelişmesiyle artış göstermiştir. 19. Yüzyılın sonu ile 20. Yüzyılın başı Kazakistan'da ticaretin üç türü³² vardı:

1. Hareketli döviz ticareti,

2. Mevsimlik fuar,

---

³¹ Maşimbayev, a. g. e., s. 124.

³² Abdeş, Toleubayev, Kazakistan Tarihi, 2010, s. 225.

3. Düzenli ticaret.

Takas ticaretiyle çoğunlukla al-sat uğraşmıştır. Onlar uzaktaki avullardaki Kazaklara herhangi ucuz malları hayvanlara takas etmiştir. Takas ticareti genellikle eşitsizdi ve yağma niteliğindedi.

Kazak bozkırında para sistemi bulunmamaktadır. Genel ticari faaliyetler takas sistemi ile gerçekleştirilmiştir. 19. Yüzyılda Kazak bozkırlarına seyahat eden Rus etnograf ve tarihçi Levshin Kazak ticareti hakkında:

“...Kazakların para sistemi yoktur. Ticaret satmaktan veya satın almaktan değil, başka bir şeyle değiş tokuş etmekten ibarettir. Kazaklar parayla satarken aldatılmaktan korkuyorlar ve bu nedenle malları başka biriyle mübadele ediyorlar. Mübadele için ana yer Semai, Uralsk ve ayrıca Orenburg şehri ve Rus sınırındaki şehirlerdir.”³³

Omsk, Petropavlovsk ve diğer şehirler, Rus ticaret sermayesi Kazak bozkırlarına dahil etmesinde önemli bir rol oynadı. Kentlerdeki mübadele merkezleri düzenli ticaret alanlarına dönüştürüldü. Ticaret yerleri sadece şehirlerde değil aynı zamanda Kazak-Rus, tren istasyonları boyunca ve yoğun nüfuslu bölgelerde açıldı.

19. Yüzyılın sonunda Kazakistan’da ticaret merkezleri açılmaya başlandı. Bunlar: Semey’de Koyandy, Uralsk’ta Oyıl, Demir Fuarları ve Zhetysu’da Karkara Fuarı’dır. Burada hayvan ve hayvancılık ürünleri, Rus sanayi ürünleri, tekstil, işlenmiş deri, metal ürünler, tarım ürünleri, şeker, sabun ve gazyağı vb. ithal edilmektedir.³⁴

Fuarlar dört mevsim yapılırdı. Bu nedenle “mevsimlik fuarlar” olarak adlandırılırdı. Kazaklar için özellikle yaz mevsiminde olan fuarlar önemliydi. Burada uzak bölgelerden getirilen çiftlik hayvanları at, sığır, koyun, keçi ve hayvansal ürünler deri, yün, keçe, süt ürünleri takas ediliyordu.

Devrim öncesi Kazakistan’da ulusal pazar, yerel pazarların entegrasyonu temelinde oluşturulmamıştı. Bunun nedeni, merkezi baskı, tek tek bölgeler arasındaki ekonomik bağların zayıflığıydı.

---

³³ Levşin, a.g.e. , s. 215.

³⁴ Abdeş, a.g.e., s. 226.

1.3 Dini Hayat

Kazakların Sovyet öncesi dini hayatından söz edecek olursak, bu konuyu iki bölüme ayıracağız:

1. İslamiyet'in kabulünden önce;
2. İslamiyet'in kabul ettikten sonra.

İslamiyet'in kabulünden önce Kazakistan topraklarında hangi dinlerin hüküm sürdüğüne ve Kazakistan toprağında yaşayan eski Türk boylarının dini hayatlarını söz etmek istiyoruz. Çünkü eski Türk boylarının bazıları sonradan Kazak Hanlığının altına girmiş ve Kazak milletini oluşturmuştur.

Tarihte çok meşhur olan İpek yolu Kazak topraklarından da geçtiği için o bölgede yaşayan Türk boyları da çeşitli kültürlerden etkilenmiştir. İpek yolu sadece Batı ve Doğu arasındaki ticarete köprü değil aynı zamanda çeşitli din misyonerlerinin de kullandığı yol olmuştur.³⁵

Bozkır Türklerinin ulus, uruk, budun ve boyları gibi en eski ataları Sakalara kadar götürülebilmektedir.³⁶

Sakalardan sonraki Türk tarihi Hunlar, Göktürkler ve daha sonra da Türğişler, Karluklar, Oğuzlar, Kimekler ve Kıpçaklar gibi çok sayıda farklı devlet, uruk, boy ve budunlara ayrılmıştır. Bununla birlikte Orhon Yazıtlarında Türk ismini kullanan ilk Türk devletinin Göktürkler olduğu bilinmektedir.³⁷ Eski Türk boylarının dini hakkında çeşitli görüşler ortaya çıkmıştır. Türklerden bazı boylar çeşitli zamanlarda farklı dinleri kabul etmişlerdir. Ancak genel olarak Türk kavimlerinin dini inancı Gök Tanrı idi.³⁸

Kazakistan'da İslâmiyet'in kabulü 8. Yüzyılda başlamaktadır ve 18. Yüzyılın ikinci yarısında tamamlanmıştır. İslam dini önce Kazakistan'ın kentsel bölgeleri olan Güney Kazakistan ve sonra Jedisu'de yayıldı. 10. Yüzyılda İslamiyet, Karahanlı

---

³⁵ Asılbekov, M. Ve A, Galiyev. Sosyal'no-Demografiçeskie Prosesı Kazakistana (1917-1980), Almatı, Öner Kitabevi, 1998, s. 89.

³⁶ Togan, Zeki Veli. "Peygamberlerin Zamanında Şarkı ve Garbi Türkistanı Ziyaret Eden Çinli Budist Rahibi Hüen-Çang'ın Bu Ülkelerin Siyasi ve Dini Hayatına Ait Kayıtları." *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, IV, 1964:1-2, ss. 22-30.

³⁷ Barthold, a.g.e., s.2.

³⁸ Muhabay, Ergin. Orhan Abideleri, İstanbul, Ötüken Yayıncılık, 1992, ss. 33-34

devletinin resmi dini oldu. İpek yolu ticareti İslamiyet'in yerleşmesinde olumlu bir etki sağlamıştır. Kazakların İslamiyet'in benimsenmesinin sebebi Gök Tanrı dini ile İslâmiyet dini arasında benzerliklerin bulunmasıydı. Örneğin: Tek Tanrı anlayışı, ahiret kavramları her ikisinde de vardı.

Kuran'da yazılan vaazlar olan şariat 'ın gerekliliklerini özümseyerek halkın yerel geleneklerine uyum sağlamayı başardı. Müslümanlar Sünniler ve Şiiler olarak ikiye ayrılır. Kazaklar Sünni yönelimine aittir.

18. Yüzyılda Kazakistan'a gelen gezginler Kazakların İslamiyet'i atalarının dini olarak kabul ettiklerini yazıyorlar. Mesela, 1773 yılı Kazakistan'ı gezen Alman ilim adamı P.S. Pallas Kazakların dini hayatı hakkında şöyle yazmıştır:

*“Kazakların dediklerine göre onlar eskiden İslamiyeti kabul etmişlerdir. Bu yüzden birden fazla kadınla evlenebilirler. Dini yasaklardan dolayı kadınları dışarıda görmek mümkün değildir. Zengin Kazaklar her kadını için ayrı çadır kuruyorlardır. Onlar (Kazaklar) kendi dinlerinde titizlerdir. Ancak din hocalarının azlığından dolayı dinlerini pek iyi bilmiyorlar. Zekat vermekte, aynı zamanda oruç tutuyorlardır. Ramazan ve Kurban bayramlarını kutluyorlar. Aynı zamanda temiz olmayan ve ölen hayvanın etini yememektedirler”.*³⁹

Kazak halkı İslamiyet'i kabul ederken eski Türk kültürünü, örf adetlerini korumuştur. Alman Türkologu W. Radloff, 19. Yüzyıldaki Göçebe Kazakların dini hayatı hakkında şöyle yazmıştır:

“Göçebe Kazakların dini hayatına gelince, Kazaklar eskiden İslamiyeti kabul etmişlerdir. Fakat İslâmiyetin kabul edilmesine rağmen kuralları tam olarak uygulanmamaktadır. Aralarından din adamları da yetişmiştir, bunlar İslamiyet'e hizmet etmek için çalışmışlardır. Genel olarak Kazaklar İslâm dinini gözü kapalı kabul etmemişlerdir Kazaklarda dincilere Kazak gelenek ve göreneklerinden uzaklaşmış biri olarak bakılır. Onlara saygı gösterebilirler de bu davranışlarında samimi değildir. Mümkün olduğunca uzak durmaya çalışırlar. Kazakların İslâmiyet inancı çoğunlukla sözde kalır, uygulamada din kurallarına çok rivayet etmezler. Saçlarını ve sakallarını düzenli olarak keserler. Yerleşik olarak yaşayan Kazakların dışındakiler oruç ve namaz gibi ibadetleri düzenli yapmazlar. Düzensiz olarak abdest alırlar, daha çok teyemmümü tercih ederler. Kurban keserlerken Kuran'dan ayetler ve dualar okurlar. Yaşlı Kazaklar

³⁹ Pallas, Peter. *Puteşestviye Po Raznum Provinstviyam Rossiiskoy İmperi*, Moskova, Akademi Yayıncılık, 1935, s. 197.

Kur'an-ı Kerimi okumayı severler. İslâmiyet'in ince ayrıntılarını pek bilmezler.”⁴⁰

Dinin güçlü etkisine rağmen, Kazak halkı eski kültürünü ve dil özelliklerini korumuştur. Dil bakımında diğer Müslüman Türklere göre Arapça kelimeler dillerine girdiyse bile çok fazla değildir.

1.4 Eğitim

Sovyet döneminden önce Kazaklar arasında eğitim hayatı oldukça zayıftı. Bunun en büyük sebeplerinin biri Kazakların göçebe hayatı yaşamaları idi.

Kazakistan'da, özellikle yerleşim yerlerinde eskiden birçok okullar (Müslüman İlköğretim Okulları) ve medreselerin yanı sıra yüksek din eğitim kurumları açılmıştı. Yerleşim yerlerinde, yaylak ve kışlak hayatı sürdüren Kazaklar okuma-yazma ve bilhassa Kur'an okuma öğretilen mekteplerden eğitim almışlardır.

Kazak topraklarının Rusya'ya katılması sadece bölgenin sosyoekonomik kalkınmasına etki etmemiş aynı zamanda eğitim alanı, aydınlanma, yerel geleneklerin ve kültürün yeni bir yön oluşumunda da önemli etkisi olmuştur. Kazakistan'ın Rusya'ya katılımının sonuna doğru eğitim sisteminde de yeni değişiklikler oldu. Medreselerde, Arapça ders vermek için, özel "öğretmen" sertifikasına sahip kişiler davet edildi. Aynı zamanda 19. Yüzyıl 1860-1870 yılları arası Ruslaştırma politikası amacıyla Rusya devleti tarafından Rus-Kazak okulları açılmaya başlandı. Eğitim yoluyla Ruslaştırma, Çarlık Rusya'sının ulusal politikasının ana hedefiydi.⁴¹

26 Mart 1870 Rus halkının Eğitim ve Bilim Bakanlığı, Uzak bölgelerdeki yaşayan diğer halklar için Rus eğitimi hakkında bir yasa çıkardı. Kanunen Rusya'nın Rus olmayan halklarına eğitim, okul sistemi üzerinden yürütülmek zorundaydı.⁴²

Kazakistan'da çok sayıda Müslüman okulları ve medreseler bulunuyordu. 19. Yüzyılın sonunda 1880 ve 1910'larında birçok Rus-Kazak okulunun açılmasıyla medreselerin azalmasını aşağıdaki tabloda açıkça görebiliriz.

⁴⁰ Wilhelm Radloff. “Proben III”. Türklerin Kökleri Aktaran Prof. Dr. Zeyneş İsmail, Emel Zeytin Ekav Yayınları, Ankara, 2000, s. 17.

⁴¹ Nigmat, Sabitov. Mektebi i Medrese u Kazahov, Almatı, 1950. , s. 44.

⁴² Sabit, Maşimbaev, Çarlık Rusya'nın İşgal Siyaseti, Almatı, Sanat Yayıncılık, 1994, s. 59.

Tablo 1. 1894-1911 yılları Müslüman okullarının sayısı.

Yıl	Müslüman okulları		Öğrenci sayısı	
	1894	1911	1894	1911
Turgai bölgesi	59	13	457	340
Oral bölgesi	118	12	3006	796
Genel sayısı	117	25	3463	1136

Kaynak: Paşalıq Resey jäne Keñes İmperiyalarınıñ Qazaqstandağı ruhani otarlau sayasatınıñ zardaptarı, Maşimbaev.S., Almatı, 2013

Bu tablodan Turgai ve Oral bölgelerindeki Müslüman okulların azalmasını görebiliriz. Fakat bu tür azalmalara rağmen, Kazaklar, çocuklarının eğitim sürdürmeleri için çoğunlukla Orta Asya'daki İslamiyet merkezi olan Türkistan, Buhara, Semerkant gibi şehirlere gönderiyorlardı. Aynı zamanda Tatar mollalarının eğitim kapsamında etkisi vardır. Tatar mollaları Kazak bozkırlarında devlet adına yeni medreseler ve mektepler açmıştır.⁴³

Kazak avullarındaki (köy) bütün mekteplerde eğitim Arap alfabesi kullanılıyor ve Kazakça eğitim alıyorlardı. Mektebi bitiren Kazaklar eğitimlerini medreselerde sürdürüyorlardı. Medreseden yetişenler imamlık ederlerdi ya da mekteplerde öğretmenlik yaparlardı. Medresede öğrenciler dini bilgiden ayrı, felsefe, astronomi, tarih, matematik, dil ve tıp derslerini alıyorlardı.

Kazak öğrencileri çoğunlukla Başkurdistan'daki Ufa'da, Orunbor'da'daki Hasaniye medreselerinde eğitim alıyorlardı ve bu okullar dönemlerinin en iyi eğitim kurumlarıydı. 1913 yılı Kazak gazetesi, Karkaralı, Semey, Orsk, Troysk ve Kızılcırcı medreselerinde 10.000'den fazla Kazak Türkü öğrencinin eğitim gördüğünü haber veriyordu.⁴⁴ Bunlar gibi mektepler ve medreselerden, Kazakların eğitim ve kültür tarihine

⁴³ Kesici, A. Kayyum. "Dün, Bugün ve Hedefteki Kazakistan", IQ Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 140.

⁴⁴ Kesici, a.g.e. , s. 141.

derin izler bırakan Abay Kunanbay, Sultanmahmut Toraygır, Mağcan Cumabay ve Beyimbet Maylin gibi kimseler yetişmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYALİST BİR PROJE OLARAK KOLHOZLAŞTIRMA

2.1 Sosyalizm

Sosyalizm, sözcük anlamından da anlaşılacağı üzere bireyciliğin tam tersi olarak adlandırılan bir kavram olarak tanımlanmaktadır. Sosyalizm, mülkiyet haklarının yeniden şekillenmesini sağlayan kurumsal bir kimlik kazandıran politikaların resmi olarak kurumsallaşmasıdır.

Sosyalizm kelime babası Fransız iktisatçısı Pierre Leroux olarak da bilinmektedir. Sosyalistler, Thomas More'un Ütopyası ve Platonun Devletine kadar uzanan bilimsel bir mirasa sahip çıkmalarına rağmen 19. Yüzyıl'da Sosyalizm, endüstriyel kapitalizmin gelişmesiyle Avrupa'da meydana gelmekte olan olumsuz ekonomik şartlara karşı bir tepki olarak doğmuştur. Sosyalist fikir akımları hızla endüstrileşmenin geliştirdiği sanayi işçileri sınıfının ilerleyişiyle ilişkilendirilir hale gelmiştir. Sosyalizm, kapitalizme bir seçenek sunma girişimi olarak tanımlanmaktadır. Sosyalizmin yapı taşlarını şekillendiren dönem 19. Yüzyıl olarak bilinmektedir. Bu dönemde köyde yaşayan insanlar fabrikalarda iş bulmak ve çalışmak üzere kentlere göç etmiştir. İşçilerin çalışma koşulları oldukça ağır ve çalışma saatleri çok uzundur.⁴⁵

Sosyalizmin tarihsel sürecinde hukuki faaliyetlerde fiili gerçeklik arasında bir "tutarsızlık" devamlı baş göstermiştir. Mülkiyet ilişkilerinde de, toplum mülkiyeti, günlük uygulamada bürokrasinin tasarrufunda kalmıştır. Çözüm, "üretim ilişkilerini geliştirmekten" yani "mülkiyet biçiminin bozulmasına karşı mücadele" ederek hukuki alanda arasındaki çelişkiyi kapatmaktan geçmektedir. Kuram olarak, üretimin sosyalleşmesinin mantık sonucu olarak, üretim araçlarının da sosyalleşeceği düşünülmüştür. Proletarya iktidarı, "mülksüzleştirilenleri mülksüzleştirerek" sosyalizmin yolunu açmış olacaktı. Engels, yerli köylü üretimin proletarya iktidarı koşullarında aniden tasfiyesini değil de, bunun belli bir süre içinde yapılmasını savunarak, mülksüzleştirme eyleminin içinde bulunduğu koşullara göre şekillenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Özel mülkiyet, piyasa ekonomisi ve kar esasına dayanan kapitalizme bir tepki olarak doğan

---

⁴⁵ Heywood, A. Siyasi İdeolojiler Bir Giriş. (Çeviren: Özgür Tüfekçi). Ankara: Liberte. , 2013, s. 117.

sosyalizm sermaye sahipleriyle işçiler arasındaki eşitsizliği ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. Fakat Sosyalizmin pratikte çöküş ve gerileyişini inkâr etmek mümkün değildir. Sosyalizmin ilkelerinin pratikte hatalı uygulamaları hüsrana sonuçlanmıştır. Toplumsal birliktelik kişisel çıkarları engeller ve bu durumda eşitsizlik ortadan kalkar. Sosyalizmde sosyal eşitlik toplumun ve işbirliğinin temelini oluşturur. Eğer insanlar eşit koşullarda yaşıyorlarsa onların kamu yararı için birlikte çalışmaları gerekir üretim araçlarının toplumun mülkiyetine geçmesi ve özel mülkiyet yerine kolektif mülkiyetin oluşturulması, toplumda sınıf farklılıklarının ortadan kaldırılması hedefinde olmuştur.⁴⁶

Sosyalizmin hâkim mülkiyet biçimi olan toplumsal mülkiyet, devlet mülkiyeti değildir. Toplumsal mülkiyet, insan etkeninden soyutlanmış bir biçim de değildir, ancak paylaşma yeteneği olan ve paylaşmaktan başka çaresi olmayan mülksüz emekçiler, işçiler tarafından gerçekleştirilir. Sosyalizmde sınıfsal yapıyı Heywood şu şekilde özetlemiştir. Sınıf ayrımları iş gücü ve sermaye arasında, yani üretici sermayenin sahipleri (burjuvazi) ve emeğin satımından geçimini sağlayanlar (proletarya) arasında bölünürler. Bu Marksist iki sınıf modeli, burjuvazi ve proletarya arasındaki uzlaştırılmaz çatışma ve proleter bir devrim aracılığıyla kaçınılmaz olarak kapitalizmin yıkılmasına sebep olması ile karakterize edilmiştir.⁴⁷ Diğer taraftan sosyalist sınıfı, beyaz yakalı ve kol gücü ile çalışmayanlar (orta sınıf) ve mavi yakalı veya kol gücü ile çalışanlar (işçi sınıfı) arasındaki gelir ve statü farklarına göre tanımlama eğilimindedirler. Komünizme geçişi sağlamak için Marksistlere göre ulaşılması istenen gerekli aşama olarak sosyalizm aşamasından geçmek gerekmektedir. Sosyalizm, kapitalizmin meydana getirdiği dünya düzenine tepki olarak ortaya çıkmıştır.⁴⁸

2.2 Bolşevik Devrimi

Dünyanın ilk ve en büyük Sosyalist Devleti olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin kurulmasına giden süreçte ekonomik ve siyasal temellerin atılmasını sağlayan, Ekim Devrimi 1917 yılında Vladimir Lenin'in öncülüğünde gelişmiş bir halk hareketidir

---

46 Yılmaz, Mehmet. Çöküşün Işığında Sosyalizmin Teorik Sorunları <https://www.yolsiyasidergi.org/cokusun-isinginda-sosyalizmin-teorik-sorunlari-mehmet-yilmazer>

47 Heywood, (2013) a.g.e. s. 125.

48 Günaydın, A. V. Sosyalist ve Radikal Sol Doktrinler Komünizm Strateji ve Taktikleri. Ankara: Kadro. 1977, s. 13.

ve Rus Devrimi olarak da anılmaktadır. 1905 yılında meydana gelen Rus Devrimi'nin devamı niteliğinde olan bu İhtilal, özellikle Rusya'nın Petersburg şehrinde ilk olarak faaliyetlerini yaymaya başlamıştır. İlerleyen zaman diliminde ise Dünya'nın kaderini değiştirecektir. 20. Yüzyılın en önemli siyasal ve toplumsal olaylarından biri olarak kabul edilen, Bolşevik Devrimi Fransız İhtilali'nden beri Rusya'da meydana gelen gelişmelerde aramak gerekmektedir⁴⁹. 19.yüzyıl Rusya'sı Orta Çağ devleti görünümünden kurtulamamış idi: bir yanda Çar olmak üzere büyük toprak sahibi soylular, kilise, ordu, polis ve bürokrasi varken diğer yanda da, boyuna kötü muamele gören köleler vardı. İkisi arasında bulunan burjuvaların sayısı ise çok azdı(Rosenberg,⁵⁰ 1917 yılına gelindiğinde Rus halkı kendi sesinin hiçbir şekilde yönetin sınıfı tarafından ciddiye alınmadığı için, Çarlık rejimine karşı şiddetli başkaldırıdan başka bir seçeneği de kalmamıştı.

Japonya ile yapılan savaşta alınan ağır yenilgi ve bunun sonucunda ortaya çıkmış olan huzursuzluklar ve sonra da I. Dünya Savaşı'na kazanmak umuduyla giren Çarlık Rusyası'nın Alman cephelerinde ağır yenilgiler almış olması, Rus toplumundaki çatışmayı su yüzüne çıkarmış, dolayısıyla Çarlık iç politikasının gittikçe halktan uzaklaşması ile dünya savaşının doğurduğu iktisadî ve moral çöküntüsü 1905'teki ayaklanmaların, 1917 devrimine dönüşmesine yol açmıştır.⁵¹ Siyasi nedenlerin yanı sıra Sovyet Devrimi'ne sebep olan unsurlardan belki de en önemlisi ekonomik nedenler olmuştur. Çünkü Rusya bu dönemde büyük servete sahip olan zenginler ile son derece fakir olan köylü ve işçi olmak üzere keskin çizgilerle iki sınıfa ayrılmış olup sosyal adaletsizlik had safhaya ulaşmıştır.⁵² Vergi sistemi karmaşık, bozuk ve adaletsizdi. Savaşın finansmanı ancak erimekte olan altın rezervleri ve dış borçlarla sağlanmaktaydı.

1904-1905 yılları arasında işleyecek toprağının bulunmaması ve en temel ihtiyaçlarını dahi karşılayamaması köylünün uzun süreden beri devam eden genel sorunuymdu. Rus halkının beşte dördünün geçimini topraktan sağlamasına karşın, mevcut toprakların ancak dörtte birine malikti. Toprakta Orta Çağın feodal Düzeni hâkimdi ve Kulak denen zengin köylü nüfusun yüzde 10'unu teşkil ettiği halde, toprağın yüzde 35'ine sahipti. Öte yandan köylü, asilzadenin toprağında esir konumunda olan bir serfti. Bu

⁴⁹ Armaoğlu, F. 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Alkım Yayınları, İstanbul. 1999. S. 71.

⁵⁰ Rosenberg, A. Bolşevizm Tarihi, Çev. Aydın Emeç, E Yayınları, İstanbul. 1969, s. 54.

⁵¹ Akyol, T. Sovyet Rus Staretejisi ve Türkiye, Ötüken Yayınevi, İstanbul. 1976, s.42.

⁵² Togan, Z. Velidi, Türklüğün Mukadderatı Üzerine, Yağmur Yayınları, İstanbul. 1970, s. 227.

durumdan ötürü köylünün bir kısmı toprakla uğraşmaktan ve toprak almaktan vazgeçti ve şehirlere akın etti ki, 4 milyon kadar tutan bu insan kitlesi Rus proletaryasının temelini teşkil etmekteydi.⁵³

Devrimlerin temelini oluşturan en temel mesele ekonomiktir. Devrim öncesi Rusyasının, tarım toplumu olmasına karşın, Rus halkının bu devrimi desteklemesinin en temel sebebi içerisinde bulunduğu yaşam koşullarıdır. 19. Yüzyılın ortalarından itibaren Avrupa'da Marksizmin ortaya çıkması, Rus aydınları arasında bu ideolojinin geniş bir şekilde yayılması sonucunu doğurmuştur. Nitekim 1898'de Rusya'da Marksist nitelikte Sosyal Demokrat İşçi Partisi kurulmuş ve daha sonra bu parti, örgütlenme biçimi hususundaki anlaşmazlıktan dolayı, Bolşevik ve Menşevik olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bu ayrılığa karşın her iki grup da içerden ve dışarıdan Rusya'da Marksist akımın güçlenmesi için yoğun faaliyette bulunmaya başlamışlardır.

Hükümet 1905 yılının sonunda bu ayaklanmayı bastırmış; fakat Rusya'daki 1905 İhtilali'nden sonra toplumsal hareketler durulmamıştır. Üstelik Çar II. Nikola bazı özgürlükler vermeyi kabul ettiği ve Rus Meclisi'ni (Duma) açtığı halde ortam sakinleşmemiştir. Duma'nın açılması ise, fikir akımlarının işini kolaylaştırmış, aynı zamanda kaynaşma ve çatışmaları da şiddetlendirmiştir. Dolayısıyla hükümet ile meclis arasında çekişmeler başlamış ve ülkede ihtilalci düşünceler durmadan taraftar toplamaya devam edebilmiştir.⁵⁴

19. Yüzyıl'ın sonlarından itibaren güçlenen sosyalist hareket ise, I. Dünya Savaşları'nın dayattığı açlık ve sefalet nedeniyle daha da etkili olmaya başlamıştır. Orduyu güçlendirmek amacıyla çok sayıda çiftçinin askere alınması tarım üretimini azaltmıştır. Köylerdeki sınıf farklılaşması belirginleşmiş, proletarya güçlenmiş ve en önemlisi de savaş ülkedeki çelişkileri hızlı bir biçimde arttırmış, rejim reform yapma gücünü kaybetmiştir.⁵⁵

Fabrikalarda, bazı asker birliklerinde ve bilhassa entelektüeller arasında ihtilalci ruh gelişmiştir. Herkeste harbin kazanılması için, mevcut rejimin yıkılması lazım geldiği düşüncesi yerleşmeye başlamıştır. Çünkü herkes bir değişiklik arzu etmekte ve bunun da

---

⁵³ Armaoğlu, F. , a.g.e. s.72.

⁵⁴ Uçarol, R. Siyasi Tarih 1789-1994, Filiz Kitabevi, İstanbul. 1995, s. 85.

⁵⁵ Liebman, M., Rus İhtilali-Bolşevik Başarısının Kaynakları, Gelişmesi ve Anlamı, Ekin Basımevi, İstanbul, 1968, s. 91.

ancak bir ihtilal ile mümkün olacağına inanmıştır.⁵⁶ Dolayısıyla Halkın Çarlık rejimine öfkesi bir hayli artmış, İngiliz ve Fransız donanmasının boğazlardan geçerek ülkeye yardım ulaştıramaması ise bu çelişkileri daha da arttırmış ordunun savaşa kapasitesi bir hayli çökmüştür. Sadece 1915 güzünden 1916 güzüne dek üç savunma bakanı değişmiş ve 1916-1917 kışında bir milyondan fazla asker cepheden kaçmıştır.⁵⁷ Nitekim St. Petersburg Garnizonu'nun 10 Mart 1917'de göstericilere ateş açma emrine uymaması, devrime giden süreci başlatmıştır. Bunun sonucu olarak da, 8 Mart 1917'de Petersburg'da halk gösterilere başlamış ve iki gün sonra olaylar gerçek bir ihtilal halini almıştır. 12 Mart 1917'de ise Petersburg'da "İşçilerin ve Askerlerin Sovyeti" kurulmuş ve bunlarla Duma arasında yapılan görüşmelerden sonra 14 Mart 1917'de, geçici bir hükümetin kurulmasına ve Çar'ın istifa etmesine karar verilmiştir.

Geçici hükümetin kurulmasından sonrada Çar II. Nikola tahttan çekilmek zorunda kalmış ve 303 yıldan beri devam eden Romanov hükümdarlığı sona ermiştir.⁵⁸ Ancak Geçici Hükümet döneminde de Rusya'da çeşitli olaylar meydana gelmiş, ülke genelinde başlangıçta işçilerin ve askerlerin ikili bir otoritesi söz konusu iken; daha sonra bunlar işbirliğine gitmiş ve yeni bir hükümet kurulmuştur. Yeni hükümetin, savaşa devam kararı alması ise var olan isyanları daha da arttırmıştır. Devrimin başına geçen hükümet, Rus halkının ilk iş olarak beklediği barışı gerçekleştirememiş ve bu yüzden de Bolşeviklerin artan ve halkta destek bulmaya başlayan etkinliklerine karşı başarısız olmuştur.⁵⁹

Cumhuriyet'in kurulması da düzeni sağlayamamış, sonuç olarak; ne orduda disiplin kalmış ne de idarede otorite kalmıştır.⁶⁰ Nihayet Bolşevikler bu karışık durumdan faydalanarak bir Askeri İhtilal Komitesi kurmuş ve bir hükümet darbesine teşebbüs etmişlerdir. 27 Kasım 1917'de ise bu hükümet darbesi muvaffak olmuş ve Lenin'in önderliğindeki Bolşevikler, neredeyse hiç kan dökmeden iktidarı eline geçirmişlerdir. Böylece Rusya'da Bolşevik rejimi başlamış ve Rus halkı sadece bir çardan yoksun

---

⁵⁶ Kurat, A. N. Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987, s. 433.

⁵⁷ Liebman, M., a.g.e. s. 91.

⁵⁸ Uçoral, a.g.e. s 532.

⁵⁹ Sander, O. Siyasi Tarih-İlk Çağlardan 1918'e, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara. 1989, s. 391.

⁶⁰ Armaoğlu, a.g.e. s. 73.

kalmamış; çarlık rejimini de sona erdirmişlerdir.⁶¹ 1917 Devrimi de 20. yüzyılın en önemli siyasi olayı olarak değerlendirilebilir. Rusya’da Feodal sistemin baskısı ve büyük toprak sahiplerine karşı bir direniş hareketi olarak başlayan süreç, I. Dünya Savaşının getirdiği etkiler, ekonomik kriz ve sosyalizm hareketi ile birleşerek 1917 Devrimine yol açmıştır.

7 Kasım 1917 (eski takvime göre 25 Ekim) Devrimi ise yarattığı etki ile Rusya’da sosyo- ekonomik gelişimi sağladığı gibi küresel sonuçları da beraberinde getirmiştir. 1917 yılına kadar teoride olan ve düşüncede kalan Marksizm uygulanma alanı bulmuştur.⁶² Rusya’da 1917 yılında devrimcilerin zaferi, sosyalistler arasındaki ayrılığı daha da keskinleştirmiştir. Kısaca, Rusya’da Bolşevik Devrimi’nden sonra sosyalizmle kapitalizmin yolları ayrılmaya başlamış ve bu iki uzlaşmaz ideoloji beraberinde dünyanın iki düşman bloğa ayrılması sürecini de getirmiştir.⁶³ 1917 Ekim Devrimi, yalnızca Rusya’nın değil, dünyanın da tarihini değiştiren bir olay olup, önemli uluslararası sonuçlara yol açmıştır. Sonuçları günümüzde halen tartışılmaya devam eden ve 20. Yüzyıl siyasi tarihinin en önemli devrimlerinden biri olan Ekim Devrimi’nin etkisi, daha sonraki yıllarda dünyanın değişik bölgelerine de sıçramıştır. Özellikle fakir olan Doğu ve Uzakdoğu toplumlarında, yerel iktidarlara karşı gelen grupların Sovyet Rusya’ya özenerek isyan ettiği, hatta bazı devletlerde Komünist yönetim sisteminin kurulduğu görülmüştür.⁶⁴

30 yıl içinde ancak yarısı okuma yazma bilen ilkel bir köylüler topluluğuyla başlayıp SSCB’yi dünyanın ikici sanayi ülkesi ve en ileri derecedeki bazı teknolojilerin lideri konumuna getiren bu başarı, belki de Rus devriminin en önemli icraatlarında biri olmuştur. Bu başarı yalnızca maddi açıdan değerlendirilmemelidir. Yarım yüzyıllık bir süreç içerisinde neredeyse yüzde 80’den fazlası köylü olan nüfusun yerini yüzde 60’ı kentlerde yaşayan bir nüfus, okuma – yazma eksikliğinin yerini de yüksek bir genel eğitim standardı almıştır. Sosyal hizmetler başlatılmış, tarımda bile ekimin yaygın aracı

---

⁶¹ Hosking, G. Rusya ve Ruslar- Erken Dönemden 21. Yüzyıla, Çev. Kezban Acar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 536.

⁶² Bekcan, U. “Devrimden Sonra: Bolşeviklerin Zorunlu Dış Politikası 1917 1925”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt:68, Sayı:4, 2013 ss.73- 102.

⁶³ Acar, K. Orta Çağ’dan Sovyet Devrimi’ne Rusya, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2009, ss. 396-398.

⁶⁴ Sadikov, .“Şubat Devriminden Sonra Rusya’da İktidar Mücadelesi: Ekim Devrimi’ne Giden Yol”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, Ankara, 2010, s. 117.

olan sabanın yerini traktör almıştır. Değişim sürecinde SSCB halkı ciddi eziyetler çekmiştir.⁶⁵ Bolşevik devriminin geri kalmış bir tarım toplumundan ileri sanayi toplumuna evrilen bir Rusya ortaya çıkardığı yadsınamaz bir olgudur; ancak bu devrim sonucu yaşanan süreçte SSCB halkının, elde edilenlerden daha fazla bir bedel ödediği de aynı düzeyde bir gerçekliktir. “Bolşevik Devrimi” dünyada ilk ve en büyük sosyalist devletin kurulmasına yol açması ve sosyalist sistemin tüm dünyaya tanıtılmasına katkı sağlaması bakımından uluslararası sonuçları bulunan bir devrimdir. Bazı tarihçiler, Rusya'daki feodal sistemi yıkmayı başarması ve kısa sürede yeni bir sistem kurabilmesi nedenleriyle, Ekim Devrimini insanlık tarihindeki en büyük ilerici olay olarak nitelemektedirler.⁶⁶

Sonuç olarak 20. Yüzyılın en önemli siyasi gelişmelerinden birisi olan “Bolşevik Devrimi”nin iki önemli uluslararası sonucu olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki Birinci Dünya Savaşı'nın gidişatı ve sonuçları üzerine olurken; ikincisi ise bir ideoloji olan sosyalizmin uygulamaya geçirilerek, dünyanın değişik bölgelerindeki ülkelere rol model olmasıdır. Sosyalist ideolojinin SSCB’ de hayat bulması ve diğer ülkelere ihracının bir devlet politikası haline gelmesi, ABD’nin başını çektiği Batılı ülkeleri rahatsız etmiş, bu kutuplaşma, İkinci Dünya Savaşı sonrası belirginleşerek 45 yıl sürecek olan Soğuk Savaş’ın nedenleri arasında yer almıştır. Bu ideolojik kutuplaşmalar bugün de değişik boyutlarıyla sürdürülmektedir.

2.3 Kolhozlaştırma Politikası

Proletarya diktatörlüğü büyük emlak ve arazinin istimlak edilmesi ve toprakların çiftçilere dağıtılmasıyla yetinemez. Zirai hayatta küçük ve parça parça münferit çiftlikler bulunduğu müddetçe, köylerde kapitalist iktisat düzeninin kökleri de mevcut olmaya devam eder. Bu yüzden bir zamanların ayrı ayrı küçük çiftlik işletmelerinden büyük zirai işletmeye geçişi yerine getirmenin zorunluğu meydana çıkar. Bu zengin köylülerin tehdidi politikasından zengin köylülerin sınıf olarak ortadan kaldırılması politikasına

---

⁶⁵ Carr , EdwardHallet, 1917 Öncesi ve Sonrası , Çeviren : Begüm Adalet, İstanbul : Birikim Yayınları, 2007, s. 17.

⁶⁶ Milliyet Gazetesi, (2017), “Rus Ekim devrimi 100 Yaşında! Rus Ekim Devrimi Nedir, Neden Yapılmıştır?” <http://www.milliyet.com.tr/Rus-Ekim-devrimi100-yasinda--Rus-Ekim-devrimi-nedir-neden-yapilmistir--molatik-440/>, Erişim Tarihi (28.11.2018).

geçiş demektir. Bunun için tek çare, sosyalleştirilmiş büyük istihsalin meydana getirilmesi, çiftçilerin küçük mülkünün kolektif çiftçilikler haline getirilmeli, kolektifleştirilmedir.⁶⁷

İşçilerin kolektif olarak çalışması sosyalizmin önemli şartlarının biridir. Bu nedenle Bolşeviklerin iktidara gelmesiyle köylerde ilk kolektif çiftçilikler kurulmaya başladı. İlk olarak sovhozlar ortaya çıktı. Fakat sovhozların sayısı azdı. Onun sebebi ise sovhozlar maddi desteği devlet tarafından sağlanmasıydı. Ancak yıkılmış ekonomiye sahip olan Bolşevikler, tüm bölgelerde sovhoz çiftlik kurmasına gücü yetmemekteydi. Bu sebeple yerel aktiviteleri tarafından kolektif çiftlik türleri kurulmuştur.

Ekonomiyi olumsuz etkileyen Askeri Komünizmini sürdürmenin sonucunda Sovyet iktidarı tehlikeye sokması üzerine Mart 1921’de stratejik bir adım olarak Yeni Ekonomi Politikası kabul edilmiştir. Yeni Ekonomi politika planının amacı ekonomiyi canlandırmak, iş gücünü korumak yeniden üretimi sağlamaktır ve sanayi sektörünü modernleştirmektir.⁶⁸

Yeni Ekonomik Siyaset (YES) zamanında kurulan sovhozlarla beraber kolektif çiftliklerin üç türü vardı:

1. Köy çiftçileri komünü. Bu tür çiftçilikler öncelikle büyük toprak sahiplerinden alınan topraklarda gerçekleşti. Çiftçilikte her şey ortaklaşmıştır. Örneğin: Hayvan, toprak, işçilerin çalışma emeklerine bakmadan bile aynı derecede bölündü.
2. Köy çiftliğinin üretim kooperatifi (artel). Bu tür çiftçiliklerde Köy çiftçileri komünündeki gibi malzemeler, ürünler, binalar ortaktı. Fakat işçilerin maaşı çalışma zamanına ve işin ağırlığına göre bölünmüş aynı zamanda işçilere az sayıda hayvan verilirdi.
3. Toprak işletici yoldaşlar (TOZ). Bu tür çiftçilikte işçiler özel mülkiyet sahibi olabildi. Fakat toprak çalışma ve üretim ortaktır. Gelir sadece çalışma büyüklüğüne

---

⁶⁷ Wolfgang Leonhard, Bugünkü Sovyet İdeolojisi. (Çeviren: Cemil Ziya Şanbey). İstanbul, 1980, s. 289.

⁶⁸ O. R. Latsis, Voyti iz kvadrata, Moskva, 1989, s. 46.

göre değil, çalışmaya verdiği malzemelerin sayısına ve yaptığı yatırımına göre her üye yoldaşa ayrı bölündü.⁶⁹

Yeni Ekonomi Siyaseti, ilk zamanlarda iç savaşın ve savaş komünizminin zararlarını onarmış, ekonominin normalleşmesini sağlamış olsa da zaman içinde çeşitli krizlere sebep oluşmuştur. YES uygulandığı zamanda Kazaklar kendi kendine yaşadılar fakat Bolşevikler ya da Sovyet hükümeti bundan memnun değildi. 1925 - 1928'de yürütülen "Kazak köyünün Sovyetleştirilmesi" kampanyası başarısızdı, çünkü köylerde oluşturulan Bolşevik partiler yerel varlıklı çiftçi tarafından sessizce yok edildi ve hala varlıklı çiftçinin etkisi vardı.⁷⁰

Parti üyelerinin Kazak toplumsal hayatına karışmasına köy içindeki akrabalık ilişkileri ve dini inançları engel olmuştur. 1929'da Kazakistan'daki Komünistlerin sayısı sadece 16551'di. 1931'de Kazakistan'ın tüm kırsal alanında 17.500 komünist, Rus ve Kazak vardı ve bunların yalnızca dörtte biri Kazak nüfusunun yoğun olduğu bölgelerde yaşıyordu.⁷¹

Bolşeviklerin, Tüm Birlik Komünist Partisi Merkez Komitesinin "önerisinde" kabul edilen 27 Ağustos 1928 tarihli kararname, "yerel halktan ve zengin sığır sahiplerinden, köyün Sovyetleştirilmesini önlemek" için zengin çiftçi ve yarı feodal" ailelerin (bu aşamada sayıları 696 ile sınırlıydı) yarım milyon sığır başlarına el konulmasıyla tahliye edilmesi istenilmiştir. Ancak bu kararlarda Kazak avulunun Sovyetleştirmesine engel olamadı. Sonucunda 1930'da mülksüzleştirilmenin tamamlanmasına gelince, 55.000-60.000 hane zengin çiftçi ilan edildi; 40.000'i mülksüzleştirildi, geride kalanlar ise mülklerini bırakarak.⁷²

11 Aralık - 16 Aralık 1929 tarihleri arasında Kazakistan Komünist Partisi Merkez Komitesi düzenlendi. Bolşeviklerin Tüm Birlik Komünist Partisi Merkez Komitesinin bir ay önce düzenlediği genel kurulunun kararlarını uygulamanın yollarını tartıştı ve kollektifleştirme ve genel çizgiyi gerçekleştirmek için gerekli bir koşulun 544 000 göçebe

---

⁶⁹ Yerkebulan, Zhumashov, *Kazakistan Cumhuriyeti'nde Yerel Yönetim Reformaları: Kolhoz ve Sovhoz Sisteminin Çözülmesi ve Yeni Yapılanma*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, 2010, ss. 10-11.

⁷⁰ Abuseitova, *İstoriya Kazahstana i Tsentralnoy Azii* (Orta Asya ve Kazakistan Tarihi), DaykPress, Almatı, 2001, s. 440.

⁷¹ Hekimoğlu, a.g.e. , s. 47.

⁷² Robert Conquest, a.g.e. , s. 289.

ve yarı göçebe halkın yerleşik hayata geçirilmesine karar verildi. Göçebe kabileleri yeniden yerleştirilmesini öngören “resmi” kararname 6 Eylül 1930’da kabul edilmiştir.⁷³

Kollektifleştirme, Sovyet yönetimin, köylü çiftliklerini kooperatif çiftliklerle (Kolhoz ve Sovhoz) birleştirme politikasıdır. Kolhozlaştırmanın amaçlarını, "tarımsal üretimin verimliliğini artırmak için küçük ve verimsiz bireysel çiftliklerin büyük kamu çiftliklerine dönüştürülmesi" olarak ifade edilmektedir.⁷⁴

Kolhoz birçok çiftliğin birleşmesinden ortaya çıkan bir teşkilattır. Kolhoz devletten hiçbir şekilde yardım ve destek almadan, kolhoz üyeleri ile kolhozda yaşayanların kendi imkânlarıyla varlığını sürdürecektir. Kolhozda yaşayan insanlarda kolhoz için çalışacaklardır. Kolhoz kelimesinin anlamı ise “kolektif çiftlik” demektir.⁷⁵ Bir kolhoz, içinde, gerek eskiden var olan gerekse de yeni toplulukların göçleriyle oluşmuş birçok köyü barındırabilir.⁷⁶

Sovhoz birçok çiftliğin toplanmasından oluşan devlet çiftlilerinin bir türüdür. Bütün maddi desteği devletten alarak, hep devletin himayesinde varlığını sürdürür. Kolhozdan çok daha büyük bir kuruluştur. Sovhozda Sovhoz kelimesinin anlamı ise “Sovyet çiftliği” demektir.⁷⁷ Kolhoz ve Sovhoz arasındaki ince fark, Kolhozun kendi imkânları ile Sovhozun ise devlet himayesinde varlığını sürdürmesidir.

Özel sektör kolhoza da sovhoza da girmeyen, devlete bağımlı olmayan, fakat zorunlu olarak devlete her tür vergiyi ödeyen kurumdur.

1927 yılı SSCB’de tahıl krizi geçirilmiştir ve Stalin tahıl krizinden çıkmanın çözümünü kolektif çiftliklerden gördü. Aynı zamanda kolektif çiftliklerin krize uğramadan Şehirleri tahılla sağlayacağına inandı.

Böylece SSCB’deki köylerin yoğun bir şekilde kolhozlaştırılması, Stalin’in 1929 Kasım ayında yayımlanan “Büyük Değişim Yılı” isimli makalesiyle başlamıştır. Stalin makalesinde, SSCB’deki ekonomik modernleşme ve çok sayıdaki avulların (köylerin)

---

⁷³ Tulepbaev B. Torjestvo Leninskoi idei sosialistiçeskogo preobrazovania selskogo hozyaista v Srednei Azii I Kazakistane., s. 202.

⁷⁴ Leninizm, Tarım ve Köylü Sorunu, 5. Defter, 2. basım, (çev., İsmail Yarkın), Inter yay., İstanbul 1994, ss. 111-113.

⁷⁵ Talas, Omarbekov. “Kolektiflendiru” Akikat Dergisi, XII, 1993. S.45.

⁷⁶ Oliver, Roy. Yeni Orta Asya, (Çev: Mehmet Moralı), İstanbul, Metis Yayıncılık, 2000, s. 134.

⁷⁷ Talas, a.g.e. , s. 49.

kitleler halinde kolхозlarda birleşmesinin ardından köylerin büyük ekonomik devrim başarılacağına inanılmaktaydı.

Kazakistan Komünist Partisi 6 Kasım 1929'da Kazakların yerleşik hayata geçirilmesi konusunu üzerinde bir toplantı düzenledi. Bu toplantının sonucunda, 1929-1930 yılları arası göçebe Kazak kabilelerin % 12'sinin yerleşik hayata geçirilip kolhozlaştırılma kararına varıldı. 1929'da 709 000 bin Kazak aile Kazakistan'da göçebe hayat sürmekteydi. Bunun % 12'si 84 bin aile tekabül ediyordu. Ayrıca alınan kararda yerleşik hayata geçirmenin en ana hedeflerinden birinin Kazak halkının milli gelenek ve örf adetleriyle günlük yaşam tarzı ve kültürünü değiştirilmesi ifade edilmekteydi. Kararda, Kazak halkının geleneksel yaşam tarzıyla Kazakistan'da sosyalist düzene uyum sağlamayacağı da belirtilmiştir.⁷⁸

Böylece, Kazak halkının geleneksel göçebe hayatı, sosyalizm ile bir araya karşı karşıya gelmişti. Geleneksel hayat yani göçebe hayat Sovyet yönetimi için hahşi, cehalet ve kültürel gerilik olarak nitelendirilmişti.

Tüm SSCB'de uygulanacak kolhozlaştırma çalışmalarını üç bölgeye ayırmıştır. I. bölge 1931 baharına kadar, II. bölge 1932 baharına ve III. Bölge 1933 yılının sonuna kadar tamamen kolhozlaştırılacaktı. Kazakistan'ın tarımla ilgilenen bölgeleri ikinci grupta, kalan bölgeleri ise Sovyetlerin geri kalmış doğu, kuzey bölgeleriyle birlikte üçüncü gruba dâhil edilmiştir. Kazakistan KP kolhozlaştırma konusundaki kararı mahalli idarelere 1930 Martında gönderdi. Fakat, kolhozlaştırma çalışmaları bazı mahalli idareciler Ocak-Şubat aylarında başlatmışlardı.

Merkez, Kazakistan'da gerçekleşmekte olan kolhozlaştırma çalışmalarını gerçekleştirmek için bütçeden 1.400.000 ruble ödenek ayırmıştır. Kazakistan Halk Komiserleri Meclisi 8 Mart 1930'da yerleşik hayata geçen Kazakların oluşturduğu kolhozlara ev ve hayvanlara barınak inşa etmek üzere 8 yıl vadeli faizsiz kredi verilmesini kararlaştırdı. Fakat, SSCB diğer bölgelerine göre erken ve hızlı bir şekilde uygulamaya konan kolhozlaştırmanın ilk aylarından itibaren Kazakistan'daki hayvanların büyük kayıp olmasına sebep olmuştur. Resmi verilere göre 1930 yılının baharında

---

⁷⁸ Abulvahap, Kara, Stalin Döneminde Kazakistan'da Kolektifleştirme Siyaseti ve Açlık Felaketi, <https://www.abulvahapkara.com/stalin-doeneminde-kazakistanda-kolektifletirme-siyaseti-ve-aclk-felaketi/>

Kazakistan'daki bütün hayvan sayısının % 50'si sağlıksız koşullar nedeniyle telef olduğu görölmüştür. Bu olumsuz durumlar çerçevesinde kolhozlaştırmanın yanı sıra, 1928-1930 yılları arası merkeze et ve tahıl ürünlerini gereğinden fazla gönderilmesi ve mülksüzleştirmenin uygulamasının da rolü vardı.

Kolektifleştirme politikası devam ederken tecrübesizlik ve sabırsızlıktan kaynaklanan yolsuzluklar da yapılmaktaydı. Bununla beraber bütün toplum sanayileşme, kolektifleşme, medeni yenilenme kampanyasına yönlendirilmekteydi. Bu kampanyaya katılmayanlara ise acımasızca cezalar uygulanmaktaydı. Bu ideolojiyi (Komünizm) belirli bir hedef olarak gösteren yönetim, “mutlu geleceğin” tek yolun komünizm yolu olduğunu, başka doğru yolun olmadığını insanların beynine yerleştirmeye çalışıyordu.⁷⁹

1928-1930 yılları arasında Kazakistan'da kolektifleştirme süreci hızlı bir şekilde uygulanmaya başlamıştır. Kolhozların hızlıca kurulması yönetim tarafından destek görse bile, kolhozların kurulması için hiçbir ön hazırlığın yapılmadığı bir gerçektir. Dolayısıyla arşiv dokümanlarında gösterilen resmi hesaplamalarda bile “kâğıt üzerinde”, “uydurma kolhozlar” diye cümlelerin geçmesi tesadüf değildir. Yönetim bunun farkında olsa bile, kolhozlaştırma hızını yavaşlatmaya hiç niyeti yoktu.⁸⁰

19 şubat 1930 yılı Kazakistan'daki “Varlıklı çiftçi ve zenginlere karşı mücadele” kararı alınmıştır. Bu karara göre, bütün Kazakistan sınırlarında varlıklı çiftçi ve zenginlere karşı mücadele yani el koyma kampanyası başlamıştır.

Resmi ve gazetecilik Sovyet metinlerinde, SSCB'nin köylü nüfusu üç ana kategoriye ayrıldı:

1. Kulak, kırsal tefecilik yapan ve kiralanan işçilerin emeğini kullanan, çok sayıda hayvan ve mal-mülk sahibi olanlardır. Kulak ve Zengin aynı zamanda “Bey” ya da “varlıklı çiftçi” anlamına gelir. Sovyet yönetimi kendi şartlarında uymayan, hayvanlarını devlete teslim etmeye karşı olanları Kulak olarak adlandırmıştır.⁸¹

⁷⁹ Setyitkulov Nurlubek, a.g.e. , s. 70.

⁸⁰ Kozibayev, a.g.e. , s. 5.

⁸¹ Oliver, a.g.e. , s. 149.

2. Fakir çiftçi ya da işçiler bir veya iki tane hayvan sahip olan ve aynı zamanda zenginler için çalışan maaşını da zenginlerden alan işçidir.⁸²

3. Orta çiftçi, belli bir ölçüde hayvana sahip olan, fakir köylüler ve kulaklar arasında ortalama bir duruma sahip olan köylülerdir.

Ayrıca not edebileceğimiz Bailar (Zengin) var. Bailar ise Kolhozlaştırmadan önce yaklaşık 50.000 den fazla hayvan sahibi olan zenginlerdir. Kulaklardan farklı olarak Kolhozlaştırma döneminde bütün mal ve mülkünü devlete teslim etmişlerdir.

Kulaklara karşı bu mücadele politikasının amacı halk arasında sınıf mücadelesini güçlendirmektir.

Yeni kurulmakta olan kolhozların altyapı faaliyetlerini kısa bir süre içerisinde rayına oturtması mümkün değildi. Ekonomik açıdan kolhozların gelişmesi zordu. Çünkü kolektif çiftçiliğin basit türünden atlayarak, direk üst seviyedeki türüne geçiş yapmak yanlışti. Kolektifleştirme hakkında insanlara hiçbir şey anlatılmadı. Kolhoz ve sovhoz sistemi nasıl bir sistem? Önlemleri ve tedbirleri nasıl alınmalı? Şartları nedir? İnsanlar bunların hepsinden habersizdi. Halk komiseri Toktabaev'in ilçe idaresine gönderdiği mektupta yapılan yanlışlıklar çok açık bir şekilde ifade edilmiştir. Mektupta: "Kolhozcular ile orta ve fakir çiftçi kabilelerinde tanıtım yapılmadı, Hiçbir hazırlık ve önlem alınmadı. Bazı ilçelerde kolektifleştirilmesi gereken kabileler kendilerinin kolhozlaştırmakta olduklarından bile habersizdi."⁸³

Kolektifleştirme süreci yapılmadan önce değişik fikirler, tartışmalar yapılmıştı. Örneğin, 1920-1928 yılları aydınlar arasında "Kazak halkının kaderi, geleceği nasıl olacak?" sorusuna cevap arayanlar da vardı. T. Rıskulov, S. Saduakasov, N. Nurmakov, Z. Törekojin vb. Kolhozlaştırmanın göçebe ve yarı göçebe Kazak köyleri için zor olacağını, halkın zor duruma düşeceğini söyleyip uyarılmışlardı, fakat onları dinleyen olmamıştı.

Kolhozlaştırma sürecinde yanlışlıklar ve eksiklikler az değildi. Bunun en başta gelen sebebi yukarıdan gelen talimatların baskılı politika ile uygulanmasıdır. Dolayısıyla

---

⁸² Aleksey, Smirnov, *Naşi Osnavnie Zadaçi Po Podnyaiu i Organizasii Krestyanskogo Hozyaistvo*, Moskova, 1925, s. 22.

⁸³ K.D.A. 642-sıra, 12-liste, 3-dosya, 94s.

kolektifleştirmedeki büyük hata ise, yönetimin: Kolektifleştirme politikasının halkı yerleşikliğe geçirmek ve kültürünü geliştirmek yolunda planlı süreç olarak, dünyada ilk defa yapılmakta olduğunu, bu işte hiçbir tecrübenin ve bu meselede hiçbir örneğin bulunmadığını söyleyip, onun için mutlaka yanlışlıkların yapabileceğinin ve bunun da işi zorlaştırabileceğın doğal olarak kabul edilmesi gerektiğini söylemesiydi.⁸⁴ Burada unutulmaması gereken bir gerçek vardır ki o da; göçebeleri zor gücüyle bir araya toplamak, insanlık tarihinde hiçbir yerde başarıyla gerçekleştirilmemiştir.

2.4 Sovyet İnsanı

Sovyet insanı, 1922 yılında Sovyetler Birliğinin kurulmasıyla ortaya çıkan, Sovyet İdeolojisinin çekirdeğidir. Marksist ve Leninist ideolojisine dayanan bu projenin temel amacı etnik ve dini bağlardan arınmış, sınıfsız insan yaratmaktır. Yani Sovyetler Birliğinin’nde yaşayan her türlü milletleri ve kültürlerini birleştirerek yeni “Sovyet İnsanı” tipini yaratmaktır.⁸⁵

Sovyet insanı kavramı Sovyetler Birliği yönetiminin ve ideolojik aklının Sovyet toprakları içerisinde yaşayan insanları tam anlamıyla sosyal, psikolojik, kültürel vb. şekilde dönüştürerek Sovyet ideolojisine uygun bir birey yaratmak amacı şeklinde ifade edilebilir. Hükümet tarafından gerçekleştirmeye çalışılan “Sovyet İnsanı” doğrudan bir makine ile eşdeğer tutulmuş, kendisine verilen işi yapmakla görevli bir varlık gibi görülmüştür.⁸⁶ Bu tanımdan hareketle Sovyet insanının aslında makinenin çarklarının dönmesini sağlayan araçlar olarak yorumlanabilir. Çünkü Sovyet insanı tam olarak Sovyet ideolojisine bağlı, dini inancı olmayan, kültürel anlamda kendini Sovyetleştirmiş olan, milli kimlik bilinci zayıflatılmış olan kişiyi temsil eder.

Sovyet insanı yaratma projesi asırlardır Rus İmparatorluğundan Gorbaçev’a kadar gelen halkları asimilasyon etmek istediği politikasının noktasıdır. Eğer Çarlık döneminde Ruslaştırma politikasının temel amacı Ortodokslarlaştırma olsa, Bolşeviklerin hedefi Sovyetleştirme yani ateist Sovyet insanı oluşturmaktır. Bu bağlamda ulaşılması istenen

---

⁸⁴ Omarbekov, a.g.e. , s. 74.

⁸⁵ Oliver, a.g.e. , s.89.

⁸⁶ İpek, A. . Sovyetler Birliği’nin Dağılması Karşısında Sovyet İnsanının Tepkisizliğinin Nedenleri. Savunma Bilimleri Dergisi. Mayıs 2015. Cilt 14. Sayı 1. 2015, S. 107.

temel amacı halkların birliğini oluşturan milli kimliğini bir kenara bırakıp, Sosyalist üst kimliği altında birleştirerek Sovyet insanını oluşturmaktır.

Sovyet insanının yaratılmasında iki kavramdan yararlanmıştır. Yakınlaşma (Sblijeniye) ve Kaynaşma (Sliyaniye).⁸⁷ Sblijeniye Rus dilinden çevirdiğimizde ise yakınlaşma, Sliyaniye “birlikte sürüklenme” demektir. Çarlardan başlayıp, Lenin’den geçerek Sovyetler Birliğinin dağılmasına kadar gelen süreçte bir zorunluluk vardır Rus imparatorluğu bir uluslu devlet değildi. Rusya her türlü uluslardan oluşan bir imparatorluktu.

Rus İmparatorluğu sınırında yaşayan halklar arasındaki yakınlaşma ve onların kaynaşması Çarlık dönemi ve Sovyet politikasında önemli yer almaktadır. Halkların yakınlaşması için Rus dili rolü büyüktür.

Bu kavram dil açısından, Rusya’daki Rusça olmayan dillere daha çok Rusça terimlerin sokulmasını özendirmektedir. Sliyaniye bu işlevi daha da ileri götürmektedir. Bu da sözcük anlamında bir araya toplanma demektir. Yeni Sovyet insanını yaratmak için, çeşitli Sovyet halkları bu süreçlerden geçilerek dönüşüme uğrayacaklardır. Sliyaniye sözcüğünün uygulanması demek, dillerin birbirine karıştırılarak kendine özgü niteliklerini kaybetmeleri ve ulusal kimliğin yok edilmesi demektir. Bu durumda ise, Rusça’nın Rusça olmayan dillerin yerini almasından başka bir sonuç çıkmamaktadır. Amaçlanan ideal insanın, bu iki süreç sonucunda (Sblijeniye be Sliyaniye Ruslaşmaktan başka bir yolu kalmıyordu).⁸⁸

Kolhozlaştırma ve Sovyet insanı yaratması şu şekilde sıralanabilir:

1. Halkların Ruslaştırılması,
2. Milli değerleri yıkmak için halkların kullandığı alfabenin değiştirilmesi veya Arap alfabesinin Rus alfabesiyle değiştirilmesi,
3. Sömürge altına alınan topraklara Rus göçmenlerini yerleştirilmesi,
4. Karma okulların çoğaltılması,

---

⁸⁷ Oliver, a.g.e. , s. 90.

⁸⁸ Seyitkulov, a.g.e. , s.64.

5. Rus dilinin devlet diline dönüştürülmesi,
6. Her türlü ulusları asimile etme,
7. Tek politik çıkar doğrultusunda ortak bir Sovyet (Rus) halkına dönüştürme.⁸⁹

---

⁸⁹ Mekemtas, Mirzahmetov, Kazakları Ruslaştırma Siyasetinin Bilinmeyen Yönleri. (Çeviren Sonnur Aktay), Ankara, 2020, s. 157.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:

KOLHOZLAŞTIRMANIN SOSYOLOJİK SONUÇLARI

3.1 Kazak Bozkırında Mübadele

Kapitalizmden sosyalizme geçiş dönemi, ekonominin yeniden inşası sırasında en önemli halka, kırsalda sosyalist üretim ilişkilerinin oluşmasıdır. Bu süreç, bir yandan, büyük devlete ait işletmelerin yaratılmasını ve diğer yandan, bireysel köylü çiftliklerinin kolektif çiftliklere kademeli olarak karışmasını gerektirir.

Kazakistan'ın Sovyetleşmesi, Kazak avulunun kolhozlaştırmasını başlık alıyor. Kazakistan'daki kolhozlaştırma süreci, Sovyet iktidarının yürüttüğü Sovyetleştirme politikasının esas amaçlarının bir tanesi idi.⁹⁰

Köyün sovyetleştirilmesinin en önemli amacı, her şey anlamına gelebilecek "geri kalmışlığın" yok edilmesiydi.⁹¹ Güçlü boyları (Ru) zayıflatmak amacıyla parti: toprak reformu, zengin boyların başkanlarına vergilendirilme gibi önlemler aldı.

Her ne kadar toprak reformu gibi tüm Sovyetleştirme kampanyasının bazı unsurları, göçebeliliğin sosyal ve ekonomik temellerini zayıflatmayı amaçlasa da, diğer yönleri bu hareketli göçebe hayatla paradoksal bir şekilde kombine oldu. Örnek olarak Kazakistan'da öğretmenlerin öğrencileriyle birlikte mevsimlik göçe gittiği mobil okullar geliştirilmiştir. Bolşevik Parti ayrıca "kırmızı yurtlar" ve "kırmızı kervanlar" da yarattı. Göçebeler ile birlikte seyahat eden aktivistler parti propagandasını yaydı ve göçebelere Batı tıbbi yöntemleri dersi verdi. Ayrıca onlarla birlikte çalışarak hayvancılığın verimliliğini artırmaya çalıştılar. Bu arada, istatistikçiler büyük çaba sarf ettiler. Kazakistan göçebelerinin nüfus sayımı ve ilk kez haritada ikamet yerlerini doğru bir şekilde işaretlemeye çalışmışlardır.⁹²

1920'lerde, avul'u (köy) Sovyetleştirme kampanyasının bir parçası olarak, Kazak köylerini araştırma amacıyla birçok çalışmalar yapılmıştır. Merkez İstatistik uzmanları,

---

⁹⁰ Talas, a.g.e. , s. 27.

⁹¹ Sarah, a.g.e. , s. 57.

⁹² Sarah, a.g.e. , ss. 57-58.

Kazakistan nüfusunun bir haritasının oluşturulması üzerinde çalışmıştır. Etnograflar çeşitli Kazak boylarının mekân yerleri ve soyağacı hakkında detaylı bilgiler topladı. Kışın, 1925 ve 1926 yılları arasında aynı rakamların çoğu ilk Sovyet nüfus sayımının yapılmasına yardımcı oldu.⁹³

Tablo 2. Bölgelere Göre Kazakistan nüfusu (1926)

	Valilik	Nüfus sayımı	%	Kent Nüfusu	%	Kırsal Nüfusu	%
Kuzey	Akmola	1211552	18,6	80800	15,0	1130752	19,0
	Kostanay	389336	6,0	25417	4,7	363919	6,1
	Genel	160888	24,6	106217	19,7	1494671	25,1
Doğu	Semepalatinsk	1310186	20,2	120622	22,4	1189564	20,0
Batı	Uralsk	638021	9,8	60240	11,2	577781	9,7
	Aktobe	468882	7,2	35452	6,6	433430	7,3
	Adaev uezdı	135555	2,1	2110	0,3	133445	2,2
	Genel	1242458	19,1	97802	18,1	1144656	19,2
Güney	Sırdariya	1157080	17,8	135013	25,0	1022075	17,0
	Jetisu	887845	13,6	62283	11,5	825562	13,9
	Karakalpak a	304541	4,7	17312	3,3	287229	4,8
	Genel	2349474	36,1	214608	39,8	2134866	35,7
Kazakistan		6503006	100	539249	100	5963757	100

Kaynak: 1926'nın Tüm Sovyet Birliği nüfus sayımı, Kazak SSC, Moskova, 1928.⁹⁴

⁹³ Schmidt A.E. Shimkent bölgesinin güneybatı kesimindeki Kazak nüfusunun aşiret bileşimine ilişkin materyaller, Taşkent, 1927.

⁹⁴ 1926'nın Tüm Sovyet Birliği nüfus sayımı, Kazak SSC, Moskova, 1928, ss. 126-156.

1930'ların ortasından itibaren Kazakistan'da Rus dilini öğretmek için çalışmalar başlanmıştır. Bu konuda Rus dilini sadece iletişim için yani ortak dil olarak değil, SSCB'de yaşayan halkları yeni bir topluma yani insanları Sovyetleştirmekte temel kültürel birleştirici amacıyla kullanmıştır.⁹⁵

Kazakların 1916'da Çara karşı kurtuluş savaşı, İç savaşı, 1921 ve 1923 kıtlığı, bir de 1928'de göçebe Kazakların zorla Kolhozlaştırılması izlemiştir. Robert Conguest'in tahminine göre Kolhozlaştırma sırasında, Kazakistan nüfusu üçte birini kaybetmiştir.⁹⁶

1925 yılında, Kazakistan Komünist Partisi Merkez Komitesinin ilk sekreteri Goloşekin, Cumhuriyetin başkenti Kızılorda'ya Kazak SSC'nin başkanı olarak geldi.

Goloşekin gibi bir figürün bu göreve atanması, Moskova'nın Kazakistan'a yeni doğmakta olan Tüm Birlik ekonomik sistemine gıda tedarikinde potansiyel olarak çok önemli bir rol oynayabilecek bu devasa ve seyrek nüfuslu Cumhuriyete artan ilgisini gösterdi. Aynı zamanda, Goloşekin lehine seçim, Moskova'nın bu projeyi ne kadar zor gördüğünü gösterdi. Goloşekin zor durumda olduğuna inanıyordu ve 1926'da Moskova'ya Politik Büro üyesi olan Vyacheslav Molotov'a gönderdiği bir mektupta kendisiyle ilgili zorluklardan bahsetti. Goloşekin, Cumhuriyetteki iktidarın yerine Kazak zenginlerin etkisinin çok daha güçlü olduğunu, "Kanunsuzluk, keyfilik, rüşvet, hırsızlık ve gizleme (özellikle güney illerinde) tüm gücüyle hâkim." olduğunu ve "Köy komünist teknik ve politik olarak okuma yazma bilmeyen; parti üyelik aidatı ödemez; parti yükümlülüğü yoktur. Kabile ilkesine göre gruplandırılmıştır ve hepsinden çok bai'ye (zengin) ve grubun liderine itaat eder, kimse zengin sınıfı eğitmiyor, kimse örgütlemiyor" diye yazdı.⁹⁷

Böylece, yerel kültürü bilmeyen Goloşekin, cumhuriyette hiç kimsenin özellikle Sovyet iktidarını tanıtmaya çalışmadığını, Kazak fakirlerinin hala Ekim Devrimi'nden habersiz olduğunu gördükten "halk devrimin meyvesini yemesi gerek, devrim olalı yaklaşık on yıl geçti, fakat onun havası Kazakistan'da bilinmiyor" demişti. Bundan sonra Kazakistan'da yeni bir devrim yapmamız gerek diye "Küçük Ekim Devrimini" ortaya

---

⁹⁵ Haluk, Ölçekçi "Kazakistan'da Sovyet İnsanı oluşturma Süreci" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1996, s. 14.

⁹⁶ Robert Conquest, *The Harvest of Sorrow: Soviet Collectivization and the Terror-Famine*, Oxford University Press, Newyork, 1986.

⁹⁷ Sosyo-Politika tarihi R.D.A. 17-fyle,105-dosya., 1926, *Goloşekin'in Molotov'a yazdığı mektup.*, ss. 108-109.

çıkardı. Bu düşüncesine göre zenginlerin kaldırılması ve kolhozlaştırma sürecinde göçebelerin yerleşik hayata geçmesi gerekiyordu.

Goloşekin'e göre, parti (komünist parti) göçebe hayata zar zor nüfuz etti ve sosyalist gelişme açısından Kazaklar Cumhuriyetin Rus azınlığının çok gerisinde kaldılar. Molotov'a yazılan anlamlı mektuptan sadece birkaç ay önce gerçekleşen Beşinci Bölgesel Parti Konferansı'nda Goloşekin, Kazakistan'ı dönüştürmek amacıyla yeni sloganlar öne sürdü. Öncelik politikasının bir parçası olarak, Cumhuriyetin itibari milliyeti olan Kazaklar, toprak tahsisinde öncelik aldı. Diğer milletlerin temsilcilerini bozkıra (Kazakistan) oturma zamanına göre arazi tahsis edilecekti: 1918'den önce gelenlere öncelik verildi. Aynı zamanda Goloşekin, 1925'ten sonra Kazakistan'a gelen yerleşimcileri toprak alma hakkından mahrum etti ve bu şekilde Kazakistan'ın yasa dışı kolonizasyonunu durdurmaya çalıştı.⁹⁸

Bu kampanya, parti ruhunu köy içerisinde, göçebe yaşamına uygulamayı hedefleniyordu. Yerel kurumların, polis birimleri ve bölge mahkemelerinin yanı sıra "idari köyler" gibi yerleşim birimlerinin oluşturulması planlandı.

3.1.1 Mal-Mülk ve Hayvanlara El Konması

Rus İmparatorluğu zamanındaki Kazak tarihini araştırarak Bolşevikler Kazak halkının iki taraflı baskı altında olduğunu savundular. Birincisi Rus İmparatorluğu'nun "sömürge" politikası Kazak "ulusunu ezilmesi", ikincisi bailar (zenginler) tarafından "yoksul" halkın sömürülmesiydi.

Kazak köyünün kapitalizme ve ardından sosyalizme ulaşmasına yardımcı olmak için köy merkezinde yoksul ve orta sınıf köylülerin etkili sınıf olabilmesi amacıyla parti aktivistleri en zengin ve en etkili baiları ortadan kaldırarak çözeceklerine inanıyorlardı.

Mülksüzleştirme (ayrıca dekulakizasyon olarak da bilinir), Birinci Beş Yıllık Plan sırasında tarımdaki kapitalist unsurların kademeli olarak yer değiştirmesi ve mülkiyet statüsünün göstergeleri olan zenginlere karşı belirlenen bir sömürücü sınıf olarak (Marksist terminolojide) kulakların ortadan kaldırılma amacıyla 1925'ten 1932'ye kadar Bolşevikler tarafından yürütülen politikadır. Kazakistan'da uygulayacağı olağanüstü politikalara destek alan Goloşekin, Kazakistan'daki Küçük Ekim Devrimini varlıklı

---

⁹⁸ Sarah, a.g.e. , s. 57.

çiftçilerin mal-mülklerini mülksüzleştirilmesiyle başlatacağını açıkladı. 16-24 Kasım arası 1927 yılı, Kazak KP'in VI. Mecilisinde Kazak varlıklı çiftçileri hayvanların devletleştirilmesi veya mülksüzleştirilmesi kararı kabul edildi.

Dekulakizasyon sırasında tam olarak 1928-1932 yılları arasında Sovyetler Birliğinde milyonlarca varlıklı çiftçiler kulak adlandırılarak mülksüzleştirildi. Bu ailelerinin tutuklanması, sürgüne gönderilmesi veya idamı da dâhil olmak üzere siyasi bir baskı kampanyasıydı. Sovyet iktidarı, tarım arazilerinin kolektifleştirilmesini kolaylaştırmak için varlıklı çiftçileri kulak adlandırılarak halk düşmanları olarak gösterdi.

Resim 3. Kulaklara Karşı Propaganda Afışı

Kaynak: <https://stepanov-karel.livejournal.com/> sitesinden alındı.

Afişte: “Erk sahipleri ülkeler tarihinde burjuvayı, kralları, din adamları ve acımasız kapitalistleri iktidara getiren en vahşi, en kaba sömürücülerdir. Lenin.” ve “Kulakları Kolhozdan Kovala” diye yazılmıştır.

27 Ağustos 1928 Kazak Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Merkez Yürütme Kurulu ve Halk Komiserleri Konseyi "Zengin çiftliklere el konulmasına ilişkin" kararı ve 2 Şubat 1930'da "Kulakları sınıf olarak ortadan kaldırma" kararı uygulandı.⁹⁹

Birleşik Devlet Siyasi Yönetimi Zengin çiftçileri sınıf olarak ortadan kaldırması iki alanda onaylanmıştır.

1. Aktif kulakları derhal ortadan kaldırılması. Özellikle ülke içindeki kışkırtıcı eylemler, organize protestoları organize yapan gruplar. Sovyet politikasına karşı çıkan, Stalinist despot politikaya karşı çıkanları birinci kategorize imha edilmesi sağlanmıştır.

2. Zengin köylüler (kulaklar), dini ve yerel liderleri ikinci kategorize olarak mal ve mülklerine el koyarak Kolektifleştirme alanlarına uzak olan diğer bölgelere yerleştirmiştir. Aynı zamanda "kulak-Bai" çiftlikleri üç kategoriye ayrıldı ve 3 kategoriye göre göç ettirilmiştir. Birinci kategori ("karşı-devrimci varlık"), cumhuriyetten sürgüne tabi olan kulakları ve baileri içeriyordu; ikincisinde (yarı feodal beyler) - bölge dışında tahliye tabi; üçüncüsü ("diğer kulak çiftlikleri") – bölgenin dışında".¹⁰⁰

Yukarıdaki kararlar ve kategorilere göre Kazakistan'da 5000-6000 kadar ailenin mal ve mülklerine el konma 10000-15000 ailenin zorla göç ettirmesi planlanmıştır. Sovyetler Birliği'nde bu tür planlar toplumun her kesiminde yaygın olarak uygulanmakta olup, yerel yönetimlerin Merkezin planını gerçekleştirmek ve hatta hedefleri aşmak için aktif olarak çalıştıklarını görmekteyiz.

Mal ve mülke el koyma kampanyasına göre, zengin çiftçilerin mal-mülkü tahsil edilerek, fakirlere dağıtılacaktı. Ancak, uygulamalar farklı bir görünüm kazandı. El koyma politikası tam tersine fakir çiftçilerin sayısının artmasına sebep oldu. Mal-mülke el koyma kampanyası varlıklı çiftçilerin hayvanların, mal-mülkünü zorla almasıyla bitmemiştir, bununla beraber Kazak halkının asırlarca gelenek haline dönüşen göçebe hayvancılık hayatını büyük felaketlere uğratmıştır.¹⁰¹

Kazakistan İstatistik Yönetim Kurulunun raporuna göre Kazakistan'daki toplam hayvan sayısı 1929'da 45 milyon civarında olması gerekiyordu. Fakat beklenen tahmin

⁹⁹ İvnitski N. ve Viola L., Tragedya sovetsoj derevni. Kollektivizaciya i raskulachivanie, Moskova, 2000, s. 143.

¹⁰⁰ K. D. A. Arşiv N1, 3297-dosya, s. 28.

¹⁰¹ Setyitkulov Nurlubek, a.g.e. , s. 77.

gerçekleşmemiştir tam tersine Kazakistan'daki hayvan sayısının artışı yavaşlamaya başlamıştır.

Tablo 3. Kazakistan'daki Hayvan Sayısı (1927-1929)

Yıllar	1927	%	1928	%	1929	%
At	3 707 000	9.8	3 989 000	10.4	4 262 900	10.5
Büyükbaş hayvan	7 843 000	21	7 731 000	20	7 278 800	17.9
Deve	1 203 000	3.2	1 137 000	3	1 392 900	3.4
Keçi ve Koyun	25 102 000	66	25 537 700	66.6	27 812 500	68.2
Toplam	37 855 000	100	38 394 700	100	40 747 100	100

Kaynak: Santaeva¹⁰²,

Yukarıdaki tabloya baktığımızda, Kazakistan'daki hayvan sayısının artışının yavaşlaması ve büyükbaş hayvan sayısının azalması göze çarpmaktadır. Uzmanlar, hayvan sayısının artış hızının yavaşlamasını iklimin değişmesine ve etkisine bağlamıştır. Artış hızının yavaşlamasının başka bir sebebi ise devlet tarafına hayvancılığa ayrılan paranın yetersizliği idi. Devlet tarafından ayrılan paranın sadece %20'si hayvancılık için kullanılmıştır.¹⁰³

Kazakistan komünist partisinin ilk sekreteri Goloşekin'in 1931'de Stalin'e verdiği raporda Kazakistan'da hayvan sayısının azalmakta olduğunu kabul ederek, üç yıl içinde Kazakistan'daki hayvan sayısının azalma seyrini; 1929'da 36 milyon, 1930'da 20 milyon, 1931'de 10 milyona düştüğünü göstermiştir. Bu hayvan sayısının azalmasını kuraklıktan dolayı, yani olumsuz iklimin etkisinde olduğunu öne sürmüştür. Fakat bunlar önemli sebepler değildi. Asıl sebep totaliter yönetimin Kazak halkının mal-mülküne zengin-yoksul demeden el koyma siyasetinin sonucuydu.¹⁰⁴

¹⁰² Külümköz, Santaeva. Kazaktın Dastürlü Mal Şaruşılığının Küyreui, Onun Aur Saldarı, Almatı, İlim Akademisi Yayınları, 2001. S. 63.

¹⁰³ Kurman, Diarov, Jivotnovodstvo Kazahstana, Almatı, 1963, s. 350.

¹⁰⁴ Kurman, a.g.e. , s. 351.

Kazakistan'da “kulaklar” ve “bailar”ın mülksüzleştirilmesi ve tahliyesi 1930 Şubat ayının ikinci yarısında başladı. Mülksüzleştirme politikası ilk olarak tahıl alanları ve kolhozlaştırılacak bölgelerde yapıldı.¹⁰⁵ Kazakistan'da kolektifleştirme alanlarında toplam 7.667 köylü çiftliğinin tasfiyesi ve tahliyesi planlandı. Kazkraykom komisyonunun kararına göre, 1930 yazında, 1.065 birinci kategoride, 1.250 ikinci kategoride ve 906 üçüncü kategoride olmak üzere 3.221'i tasfiyeye tabi tutuldu.¹⁰⁶

Kazakistan'ın çeşitli bölgelerinde "kulakların ve bailerin sınıf olarak ortadan kaldırılmasına " yönelik kampanya yürütmek için, farklı şekillerde her alanda özel bir dikkatle savaş harekâtı hazırlıkları başlandı. Örneğin, Partinin Petropavlovsk Bölge Komitesi, bölgede silahlı birlikler oluşturmak için "Kulaklar, Bai ve diğer düşman güçlerin Parti ve Sovyet yetkililerinin faaliyetlerine karşı her türlü karşıt ve devrimci girişimiyle" savaşmaya karar verdi. Birleşik Devlet Siyasi Yönetimi (OGPU) organlarına çalışmalarında yardımcı olmak için, "komünistlerin ve Komsomol üyelerinin her ilçe müfrezesinde bu amaçla örgütlenerek, onlara ilçe askeri kayıt ve kayıt ofisinin rezervlerinden silah ve mühimmat tedarik etti".¹⁰⁷

Tasfiye için planlanan çiftliklerin olası yer değiştirmesini önlemek için, Bölge Komitesi, RIK'lerin (Bölge Yürütme Kurulu) uygun izni olmadan tüm tren istasyonlarında köylülere bilet satışını yasaklayan bir emir yayınladı.

Pratikte, kulak çiftliklerinin tasfiyesi için öznel olarak belirlenen “plan hedefleri” çoğu zaman gereğinden fazla yerine getirildi. Kulak çiftliklerinin yanı sıra varlıklı, orta-köylü ve hatta bazen yoksul çiftlikler de sürekli “mülksüzleştirmeye” tabi tutuldu.¹⁰⁸

Mevcut talimatlara göre, ikinci ve üçüncü kategoriye ait "kulaklar" ve "Bailer"ın çiftliklerinin kamulaştırılması, yoksul-orta köylüler ve kolektif çiftlik toplantılarının kararlarına göre yapılacaktı.

Bu toplantılarda, tahliye edilecek “kulaklar” ve “Bailar”ın isimlerini içeren listelerin hazırlanması ve tartışılması gerekiyordu ve bu listeler köy meclisinin onayından

---

¹⁰⁵ Kozlov A.P. Sploşnaya Kolektivizatsia v Zernovih Raionah Kazahstana (1929-1932), N1, B.1, ss. 101-104.

¹⁰⁶ Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Arşivi, N-141, 3521-dosya, ss. 47-48

¹⁰⁷ R.D.A. Sosyo-Politika tarihi, 17-fyle, 25-dosya, s. 12.

¹⁰⁸ K.M.D.A. Arşiv, 1-sıra, 439-dosya, 34-liste.

sonra kaymakamın onayına sunulacaktı. Komite ve bölge yürütme komitesinin nihai yaptırımını için uygulamada, kural olarak böyle hantal bir prosedür izlenmeliydi.

Örneğin, Bogolyubovskaya köyünde, Petropavlovsk Bölgesi, bölge yürütme komitesinin yetkili bir temsilcisi olan Kirilov, parti ve Sovyet aktivistlerinin bir toplantı kurdu. Derhal mülksüzleştirme adaylarını belirlendi ve o gece “ kulakları bir sınıf olarak tasfiye edin.” emri çabucak yerine getirildi: az ya da çok varlıklı hanelerin tümü ayırım gözetilmeksizin mülksüzleştirildi, "iç çamaşırlarına kadar her şey götürüldü ve mülksüzler sokağa atıldı." Mülksüzleştirilenler” diğer köylülere sığınmaya çalıştı, ancak köylülere tasfiye edilen çiftliklere yardım edeceklerin “aynı kaderi yaşayacağı” söylendi. Sonuç olarak, toplantı "sınıf yabancıları" hariç herkesin toplu çiftliğine kaydolmasıyla sona erdi.¹⁰⁹

Merkez Seçim Komisyonu ve Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Halk Komiserleri Konseyi'nin talimatlarına göre, birinci kategorideki mülksüzleştirilmiş çiftliklerden tüm üretime ve mülklere el konuldu. Sadece en gerekli ev eşyaları, iki aylık gıda ve ev ihtiyaçları için 500 ruble para bırakıldı.

İkinci ve üçüncü kategorilerde, gerekli asgari tarım aletleri ve teçhizatı dışında, hemen hemen tüm mülkler ve üretim araçlarının ana kısmı da müsadereye tabi tutulmuştur.

Mülksüzleştirme politikası kapsamındaki bölgelerde yağma yaygın şekilde gerçekleştirildi. Örneğin, Petropavlovsk, Çalışma Bölgesi'ndeki Stanovoy köyünden, “el koyma sırasında her şey alındı ve herhangi bir envanter derlenmedi. Bolşeviklerin Tüm Birlik Komünist Partisi Vasilyev kendi elleriyle çiftçi Sinyukova'nın kulaklarından altın küpelerini aldı”.¹¹⁰

Birinci ve ikinci kategorideki kulak-bai hanelerinin tasfiyesi ve bunların tahliyesi sonrasında, Kazakistan'da 1930'un sonunda kolhozlaştırma alanlarında kırsal ve avul köylülüğünün büyük bölümünün kollektifleştirilmesinden sonra, kollektif çiftlikleri bir baskı dalgası vurdu.

¹⁰⁹ K.M.D.A. Arşiv, 19-sıra, 439-dosya, 47-liste

¹¹⁰ K.M.D.A. Arşiv, 19-sıra, 439-dosya, 47-liste

Tüm tahıl bölgelerinde, kollektif çiftliklerin baskısına maruz kalmaya, kollektif çiftliklerden kovulmaya ve mülke el konulması ile tahliyeye maruz kalan "kulak-bai ve Mayıs 1932'ye kadar kulakların kaldırılması, "ev ve hane düzenlemesi" temelde tamamlandı.

Böylece, 1932 yazında, Kazakistan'ın kırsal kesiminde son "sömürü sınıfları" tamamlandı. Ancak, 1932'de mülksüzleştirme devam etmekteydi sonraki dönemde de mülksüzleştirme nöksleri yaşandı. Ancak mülksüzleştirmenin doğası değışti.¹¹¹

Sert iklim koşulları, düşük nüfus yoğunluğu ve boş arazinin mevcudiyeti, Stalinist baskı aygıtına göre, Kazakistan'ı mülksüzleştirilmiş kulakların yerleşimi için elverişli hale getirilmişti.

Bolşeviklerin Tüm Birlik Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin 30 Ocak 1930 tarihli kararına göre. Sürekli kolektifleştirme alanlarında kulak çiftliklerini ortadan kaldırmaya yönelik önlemler hakkında "20 ila 25 bin" kulak "ailesini Kazakistan'a tahliye etmesi gerekiyordu.

"Özel yerleşimcilerin" yeniden yerleştirilmesi için RSFSR (Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti) ve Halk Komiserliği'nin "Tam kolektifleştirme alanlarından tahliye edilen kulak çiftliklerinin yerleşim yerlerinde" kararnamesi ile belirlenen katı kurallara göre gerçekleştirildi. Köylerde üretimi organize etmek için sözde "yasal olmayan tarım artelleri" oluşturuldu.

Özel talimatlar, yerleşim yerlerindeki emeğin normal oranların %50'si içinde ödenmesini ekmek ve diğer ürünlerin normun yarısında dağıtılmasını talep edildi. Planlanan hedeflerin yerine getirilmemesi, "özel yerleşimcileri" çeşitli cezalarla tehdit etti. Ağır fiziksel emek gerektiren işler ve yetersiz beslenme, insanların gücünü zayıflatmış yüksek ölüm oranlarına neden olmuştur. Örneğin, Karaganda Shortandinsky bölgesinin 54 numaralı işçi yerleşiminde, sadece 8 ay içinde (Mayıs-Aralık 1933) 575 kişi ölmüştür.

---

¹¹¹ VII Vsekazahstanskaya Kraevaya Konferensya VKP(b). 8-16 Ocak 1934yıl, Stenografiçeski otçet. Almatı, 1935. S. 404.

Bu nedenle, “kulakları ve baileri bir sınıf olarak tasfiye etme” politikası, “nefret edilen sömürü’yü sona erdirmeye arzusundan değildir, nedeni ise elbette yeni ortaya çıkanların ihtiyacı olan başka sorunlardan kaynaklanıyordu.

Köylü aletlerinin basit bir şekilde eklenmesi, yoksul köylüler ve düşük kapasiteli orta köylüler kolektif çiftliklere ilk etapta girdiğinden, önemli bir ekonomik etki sağlayamadı.

Bu nedenle, kolektif çiftliklerin maddi temelini oluşturunun ana kaynağı, her şeyden önce, avul'un mülksüzleştirilmiş köylülerinin üretim araçları ve mülküydü. MTS (ölçü birimleri sistemi) - "metre-ton-saniye" birimleri çok sayıda kolektif çiftliğe traktör ve diğer tarımsal ekipman sağlamada yetersiz kalmıştır.

1932 baharında, tüm cumhuriyette, traktör filosu 1.626 traktörden oluşmaktaydı. Bu sayı oldukça yetersizdi. Tarım faaliyetleri hala at ve öküzlerin çekiş gücü kullanılarak gerçekleştiriliyordu.

Bu nedenle, kolektif çiftliklerin maddi temelini oluşturunun ana kaynağı, her şeyden önce, aul'un mülksüzleştirilmiş köylülerinin üretim araçları ve mülküydü. MTS ayrıca çok sayıda kolektif çiftliğe traktör ve diğer tarımsal ekipman sağlamada oldukça yetersiz kalmıştır.

MTS (ölçü birimleri sistemi) - "metre-ton-saniye" birimleri sistemi, tarımda emek üretkenliğini arttırmış olsalar da (ektikleri bölgede, özellikle ekinlerin altındaki alan genişledi), aynı zamanda başka sorunlara neden oldu doğrudan üreticilerin üretim araçlarından yabancılaşması. Kolektif çiftliklerde MTS'nin yardımıyla yürütülen çalışmaların çoğu zaman etkisiz olduğu ortaya çıktı. MTS, kural olarak, yalnızca mevsimlik işlerde yer aldı ve genellikle bunları resmi olarak gerçekleştirdi. Örneğin, 1931 baharında Petropavlovsk Bölgesi'nde, bazı MTS'lerin ekim süresi iki aya kadar uzadı.

Sonuç olarak, Mayıs ayı sonlarından Haziran başlarında kadar ekilen tohumların bir çoğu filizlenmedi.

Mülksüzleştirme olmadan, zorunlu toplam kolektivizasyon gerçekleşmezdi. Kolektif çiftlik mülkiyetinin oluşumunun en önemli kaynağı, mülksüzleştirilmiş köylülerden el konulan üretim araçları ve mülkleri idi.

Görünüşe göre, mülksüzleştirme politikasıyla bağlantılı olarak kabul edilen tüm talimat ve kararlarda “mülkün müsaderesi ve yeniden yerleşim ile” standart ifadesinin ortaya çıkması tesadüf değildir. Bu önlem, mülksüzleştirilmiş tüm çiftlik kategorileri için zorunluydu.

Kazakistan'da 1928-1929 yılları arasında büyük çiftliklerin kamulaştırılması gerçekleştirilmiştir. El konulan malların güvenliğinden yerel meclisler sorumlu tutulmuştur.¹¹² Büyük "yarı feodal beylerin" çiftliklerine el konulmuş ve kamulaştırılan konut binaları, "köy meclislerinin ve kollektif çiftliklerin (kulüpler, okuma salonları, okullar, vb.) kamu ihtiyaçları" veya kollektif çiftliklere katılan köylüler için pansiyonlar olarak kullanılmıştır¹¹³

Resmi verilere göre, 1930'un ortalarında, Kazakistan kollektif çiftlikleri, kamulaştırma yoluyla, 5.489,1 bin rubleye eş değer miktarda üretim araçlarına el koymuştur. Kollektif çiftliklerin bölünmez fonlarındaki payları ise kollektif çiftlik mülkünün değerinin %25'inden fazlaydı.¹¹⁴

Buna ek olarak, kollektif çiftliğe gitmek istemeyen, bireysel çiftliklerinde kalmak isteyen köylülere yönelik sert bir baskı politikası uygulandı ve onlarda bir kolektivizm duygusunu "uyandırmak" için iyi bir teşvikti ve mülksüzleştirilmesi gereken çiftçi sınıfına tabii tutuldular.¹¹⁵ Kollektifleştirme ve mülksüzleştirme sonucunda avul'un sosyal yapısı kökten değişti. 1930'ların ortalarına gelindiğinde, avullar küçük mülk sahipleri sınıfından kendi topraklarında bireysel bir ekonomiyi yöneten köye değişmişti.

KP'nin kararına göre, 350'den fazla büyük baş hayvanı olan çiftçiler veya göçebeler kulak olarak mülksüzleştirilecekti. Fakat göçebe bölgelerde 700 büyük baş, yarı göçebe bölgelerde 250 ve yerleşik bölgelerde 100 olarak tespit edildi. Uygulamada bu tespitlerde bazı hatalar olduğu görüldü ve 696 zengin malı devletleştirilmiştir ve zorla göçe tabii tutulmuştur. Bu dönemde 146.000 hayvan devletleştirilmiştir. Verilen sayılardan anlaşıldığı üzere, Kazak bozkırında bu dönemde 40 milyon civarında besi

---

¹¹² Kozlov A.P. *Sosialno-Ekonomiçeskie Preobrazovanie v Kazahskom Dokolhoznom Aule vtoro Polovini 1920 Godov.* 2012, s. 118-122.

¹¹³ Kozlov A.P. *Sosialno-Ekonomiçeskie Preobrazovanie v Kazahskom Dokolhoznom Aule vtoro Polovini 1920 Godov.* 2012, s. 118-122.

¹¹⁴ İvnitski N., *Tragedya sovetsoj derevni. Kollektivizaciya i raskulachivanie*, Moskova, 1972, s. 241.

¹¹⁵ Stalin İ.V. *K Voprosom Agrarnoi Politiki v SSSR: reç na konferentsi agrarnikov-marksistov 27 ocak 1929 yıl.*

hayvanı olduğu da göz önüne alınırsa, mülksüzleştirmenin kapsamı yaygın ve büyük değildir. Ancak bu politikanın ülkedeki olumsuz etkileri çok büyük felaket sonuçlara neden olmuştur.

Buna göre devletleştirmeden fakir halk ne maddi ve ne de manevi olarak hiçbir şey kazanmadılar. Tersine yoksul çiftçiler daha da fakirleşmesine ve hayvan sayısının daha da azalmasına yol açmıştır. Halkın Sovyet hükümetine olan inancı ve bağlılığı zayıflamıştır. Fakat, devletleştirme politikası kolektifleştirmenin başlangıç unsuru olmuştur. Burada elde edilen tecrübelerden, bu kolhozlaştırma sürecinde yararlanmıştır.

3.1.2 Yerleşik Hayata Geçirme

1917 Ekim Sosyalist Devrimi'nin zaferi sonucunda Bolşevik Partisi'nin iktidara gelmesi, ekonomik kalkınmanın en alt aşamasında kalan sömürge halklarına ve Kazak halkına toplumsal eşitlik getirmeyi amaçlıyordu. Elbette bunu başarmak için her şeyden önce ülkenin fiili ekonomik geri kalmışlığının adalet yoluyla ortadan kaldırılması, sanayinin geliştirilmesi, kültürel geri kalmışlığın ve cehaletin ortadan kaldırılması, kısacası sömürge baskısının kalıntılarının ortadan kaldırılması büyük önem taşıyordu. Sovyet devleti tarihi arenaya girer girmez "Barış Kararnamesi" ve "Yer Hakkında Kararnamesi" gibi ünlü yasalarıyla sıradan insanları kendine çekti.

26 Ekim 1917'de Tüm Rusya Sovyetleri II. Kongresi'nde Lenin tarafından imzalanan "Yer Hakkında Kararnamesi" halk arasında büyük destek ve saygı gördü. Toprağın çiftçilere verileceği açıklandı.¹¹⁶

Bu kararnameye göre, toprak mülkleri Bolşevik toprak komitelerine ve köylü milletvekillerinin bölge konseylerine devredildi ve toprak yavaş yavaş Sovyet reformları temelinde yeniden dağıtıldı. İşçiler ve çiftçilerin genel politik aktivite düşüklüğüne rağmen Komünist Parti ve Sovyet hükümetinin "Toprağı kendi emeğiyle eken olsa, toprak ona aittir." sloganıyla kendine çekti. Ancak, o zaman, toplu çiftliğe (Kolhoz) derhal transfer edilmeleri söz konusu değildi. Aksine, köylülerin araziye uygun gördükleri şekilde kullanmalarına, yani her aile bağımsız olarak veya topluluk olarak artel (kooperatif) olarak kullanmalarına izin verildi.¹¹⁷

¹¹⁶ Robert Conquest a.g.e. , s. 74.

¹¹⁷ İROŞNİKOV M.P. Ulu Ekim Kararları, Moskova, 1967, s.25

Kazakistan'da Sovyet gücünün geç kurulması, iç savaşın bir sonucu olarak toprağın özelleştirilmesi ve genel arazi kullanımının düzenlenmesi, Rusya'nın iç kısımlarına göre çok daha sonraydı ve birkaç yıl sürdü.

Bu tarihi belge, Kazak toplumunun toprak sorununu adil bir şekilde çözülmesi ve sömürgeciliğin ortadan kaldırmanın bir yolu olarak kabul edildi ve yavaş yavaş göçebe halkın yerleşmesinin yolunu açmıştır. Ancak "Yer Hakkında Kararnamesi" göçebe halkın yerleşik hayata geçmesine zaman lazımdı. Bu yeni karar sadece yerli hayata geçmenin ilk adımıydı. Bunun sebebi, göçebe köylülerin geçişinin maddi ve teknik temel gerektirmesi ve elverişli toprağın yeniden dağıtılması gerekliydi.¹¹⁸

1920'lerin başında SSCB'nin "göçebe" bölgelerinin nüfusunun ana kısmı geleneksel yaşam biçimini korudu.

Böylece, ülkenin göçebelerinin %70'inin yaşadığı Kazakistan'da, 1926'ya kadar çoğunluğu (çeşitli tahminlere göre, 55-60'tan % 90'a kadar) göçebe veya yarı göçebe bir yaşam tarzına öncülük etti. Cumhuriyet nüfusunun %85-90'ı hayvancılıkta istihdam edilmekteydi ve bölgedeki tüm arazilerin aynı yüzdesi hayvancılık çiftlikleri tarafından kullanılıyordu.¹¹⁹

Yerleşik hayata geçirme politikası Kazak halkının geleneksel yaşam tarzı olan göçebelik ve yarı göçebelik hayatına büyük darbe oluşturmuştur. Tüm Sovyetler Birliğinde Kolhozlaştırma süreci başladığı zaman göçebe çiftçilerin kitleler halinde yerleşik hayat geçmesinin şart olduğu belli oldu. Yeni çiftçilik sistemleri olan Kolhoz ve Sovhoz göçebe yaşam tarzıyla işletilemezdi. Özellikle Kazakistan için Sovyetler Birliğinde yaşayan göçebe halkın %80'i Kazakistan göçebeleriydi. Dolayısıyla hayvancılık Kazakistan için yüksek seviyede milli meseleydi çünkü Kazak halkın %90'ı hayvancılıkla uğraşıyordu.¹²⁰

Bir süre sonra hapisanelere girecek veya vurulacak olan Sovyet tarım uzmanları, Kazakları zorla yerleşik bir nüfusa dönüştürmenin veya tarım çiftliklerini kuraklığa eğilimli alanlara yaymanın tehlikeleri konusunda uyardı ve Kazakistan için hayvancılığın çok büyük önem taşıdığını ve hayvancılığın geleceğini korumaya çalıştılar. Birçok

¹¹⁸ Kazak ÖSSC'nin Oluşumu. Belge ve Materyallerin Toplanması. - Alma-Ata: KazSSR, 1957. - 359 s. 47.

¹¹⁹ Kazak ÖSSC'nin D.M.A.(Devlet merkez arşivi) 962-liste, 980-dosya, S. 28

¹²⁰ Talas, Omarbekov. 20-30'da Kazakistan Kasireti, Almatı, Sanat Kitabevi, 1997, s.129.

uzmanların tahminlerine göre, 1926-1941 yıllarda Kazakistan'daki hayvan sayısı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 4. 1926-1941 yıllarda Kazakistan'da Olması Gereken Hayvan Sayısı

Hayvan	1926	1931	1936	1941
At	3 087 000	3 860 000	4 343 000	5 428 000
İnek ve boğa	6 325 000	9 351 000	10 871 000	13 590 000
Koyun ve keçi	15 288 000	22 354 000	27 441 000	40 783 000
Deve	668 000	800 000	895 000	1 070 000
Domuz	453 000	600 000	800 000	1 000 000
Toplam	25 821 000	36 956 000	44 350 000	61 871 000

Kaynak: Omarbekov 1997:247.¹²¹

Tablodaki bu hayvan sayısının hesaplamalarına göre, 1926-1941 yıllarda bütün hayvanlarda artış bekleniyordu. Ama 1927-1928 ve 1928-1929 yıllarında hayvanların sadece %14,5'lik artışı gerçekleşmişti. Aksine 1929 yılında Kazakistan'daki hayvan sayısının artışı durdu, tam tersine azalmaya başladı. Kazakistan Merkez yönetimi hayvan sayısının azalmasını iki sebepte aradı:

1. 1930-1931 yıllarındaki Kazakistan'daki açlık ve yoksulluk.
2. Kulak (varlıklı çiftçi) hayvanlarının bir kısmının yerli halk tarafından gizlice paylaşılması.¹²²

Fakat bu sebepler hayvan sayısının azalmasında büyük rolü olduğuna inkâr edilemez. En büyük sebep olarak 1928-1929 yılları arasında Stalin'in uyguladığı "Et Vergisi" politikasını unutmamak gerekmektedir.¹²³ "Et Vergisi" uygulanırken yerli halkın hayvanlarını zorla alıyordu. Buna tepki olarak insanlar hayvanlarını kendi elleriyle öldürmeye başlamıştır. Dolayısıyla "Et vergisi" uygulaması hayvan sayısının azalmasına etki olabilecek sebeplerini biri diyebiliriz.

¹²¹ Talas, a. g. e. , s.247.

¹²² Setyitkulov Nurlubek, a.g.e. , s. 92.

¹²³ Omarbekov, a. g. e., s.248.

Sovyet yönetimi 1920-1930 yılları arasında Kazakistan'da büyük değişiklere neden olmuştur. Kazak toplumsal hayatına büyük etki yapan Kolektifleştirme projesi ilk olarak göçebe ve yarı göçebe yaşam tarzını yerleşik yaşam tarzına geçirmeyi hedefliyordu. Bu da Kazaklar için “Yeni hayat” diye adlandırabileceğimiz bir yaşam tarzıydı.¹²⁴ Sovyet yönetimin 21 Mart 1932'de uyguladığı karara göre, 1932 yılında 122 000 kabilenin yerleşik hayata geçirilmesi hedeflenmiştir. Ancak 1930-1933 yılları arasında yerleşik hayata geçmiş olan çiftlik sayısı şöyle gelişti:

Tablo 5. 1930-1933 yılları Yerleşik Hayata Geçen Kabile Sayısı

Yıl	1930	1931	1932	1933
Çiftlik sayısı	87 136	77 508	77 674	242 208

Kaynak: Manas Kozıbayev, 1992.¹²⁵

Kazakistan'daki Kolhozlaştırma ve yerleşik yerleşik hayata geçirme sürecini idare edecek bilgili, bu konuda tecrübeli kişiler yoktu. Yerleşik hayata geçirme Kolhozlaştırma kampanyası ile birlikte yürütüldü. Bu işi gerçekleştirmek için Moskova'dan 1204 kişi gönderilmiştir. Başka bölgelerden gelen bilgili kişiler yerli milletin tarihi, örf-âdeti, diliyle ilgili hiç bilgileri olmayan insanlardı. Bunlar Kolhozlaştırmanın, sadece insanları bir araya toplayıp, kolektif çiftçilik kurarak, bütün mal-mülkünü devlete devretmek diye anlamış insanlardır. Dolayısıyla onlardan fazla bir şeyin beklenmesi mümkün değildi.¹²⁶

Kolhozlaştırma sürecinde görevlendirilen bu insanlar, yüzlerce bozkır kabilesini bir araya toplayıp, Rus derevnyasını (köy) örnek alarak “poselkeler” (küçük köyler) yapmaya çalıştılar. Bu, hayvancılıkla yaşamakta olan Kazak halkını olumsuz etkiledi. Kazakların faydalanmakta olduğu yaylak yerler de azaltılmış oldu.

Rus İmparatorluğu'nun Birinci Nüfus Sayımı sonuçlarına göre Kazakistan'da 4 milyon 333 bin kişi yaşıyordu. Bunların %93,6'sı kırsal alanda, kalan %6,4'ü ise 22 küçük kentlerde yaşıyordu. Kazakistan'daki en büyük şehir Oral (36.4 bin), Verny (Almatı) (22.7 bin), Semey (20,2 bin), Petropavl (19.7 bin) idi. Diğer şehirlerde 10 binden az insan

¹²⁴ Manas, Kozıbayev. Kazakistan'da Kuşpen Kolektiflendirme, Korlık pen Zorluk, Almatı, Bilim Kitabevi, 1992, S. 10.

¹²⁵ Manas, a.g.e. , s. 11.

¹²⁶ Jenis, Abilkojin, Kazakistan'da Korlık Pen Zorluk, Almatı, Kaynar Kitabevi, 1992., s. 11.

yaşıyordu.¹²⁷.Verilere göre kolhozlaştırma kampanyası önce Kazakistan'ın tarım arazi olduğunu söyleyebiliriz.

SSCB'nin oluşumundan sonra Kazakistan'ın gelişimi farklı bir yön aldı. 1926 yılı İlk Sovyet nüfus sayımı verilerine göre, Kazakistan'da 6.198.467 kişi vardı ve nüfusun 519 bini veya %8,4'ü 27 küçük şehirlerde yaşıyordu.¹²⁸ Burada 1926 yılı yani Kolhozlaştırma kampanyası önce Kazakistan'da kent sayısının az olduğunu belirtmemiz gerekiyor.

1920-1930 yıllar arası Bolşeviklerin stratejik planlarına göre Sovyetler Birliği tarım ülkesi olmaktan çıkıp bir sanayi ülkesine dönüşmeli. Kazakistan bu stratejik yapıda önemli rol oynamıştır. Kolhozlaştırma kampanyası sürecinde tarımın yenilenmesi ve sanayinin gelişmesi ile bağlantılı olarak yeni yerleşim yerleri inşa edilmeye başlanmıştır.

Aynı zamanda, bu dönemde, Kazak aydınlarının kitlesel baskıları ve zulmü, Kazak halkının sayısının önemli ölçüde zarar görmesiyle bağlantılı olarak kitlesel açlık yaşanmaktadır.¹²⁹

Sovyet döneminde şehirlerin ve işçi yerleşimlerinin ortaya çıkmasının ana nedenleri, madenlerin çıkarılması ve işlenmesi ve büyük ölçekli demiryolu inşaatıydı. Çoğunlukla, bunlar Orta Kazakistan'ın bölgeleri, Hazar Denizi'nin mineraller (petrol) açısından zengin çölleri idi. 1939 Tüm Sovyet Nüfus Sayımına göre, Kazakistan nüfusun %27,8'i şehirlerinde yaşıyordu. 13 yıl içerisinde toplam şehir sayısı 81'e oldu. Böylece kolektifleştirme politikası sonucunda hayvanlarından ayrılan Kazak halkının bir kısmı kırsal alandan Sanayi gelişmekte olan kentsel alana göç etme sayısı artmaya başladı

Aynı zamanda Yerleşik hayata geçirme politika sonrası yürütülen sanayileşme siyaseti meyvesini vermeye başlamıştır. Balkaş-Karaganda, Türkistan-Sibirya tren yolları yapılmıştır. Karaganda kömür fabrikası, Kurşun fabrikası, Aktobe kimya fabrikası, Balkaş Bakır fabrikası ve diğer sanayi kuruluşları gerçekleştirilmeye başlamıştır. Aynı zamanda Kazakistan'da işçilerinin sayısı artmıştır. 1926 yılında işçilerin sayısı 152 bin iken, 1939 yılında 782 330'a çıkmış, yani işçilerin sayısı 5,1 kat artmıştır.¹³⁰

¹²⁷ Kazakistan Tarihi (köne zamannan bukunge dein). Cilt.4. Almatı, Atamura kitabevi, 2010, s. 634.

¹²⁸ Kazakistan Tarihi, a.g.e. , s. 640.

¹²⁹ Kazakistan Tarihi, a.g.e. , s. 639.

¹³⁰ Sandibay, Ayımbetov, "1931-1933'da Aşarşılık Kurbandarı Akikatın Anıktask", Akikat Dergisi, IX, Ekim 1999, s. 63.

1926-1939 yılları arasında Kazakistan'da 28 kent ile 53 kent tipi kasaba, küçük kent yapılıp, şehir nüfusu sayısının artmasına etki olmuştur. Aynı zamanda 100 binden 200 binden fazla nüfusu bulunan şehirlerin sayısı artmıştır. Örneğin: Karagandı'da – 165 819, Semey'de – 109 682, Almatı'da – ise 221 570 kişi bulunmaktaydı. 1926-1939 yılları arası Kazakistan'da şehir nüfusu %30,8 artmıştır. Bu yıllar arasında Kazakistan'da okuma, yazma bilenlerin oranı % 16,6 iken, bu oran 1939 yılında %76,3'e ulaşmıştır.¹³¹

Komünist yönetimin yürüttüğü politika üç aşamadan oluşuyordu; 1. Kazak kabilelerini yerleşige geçirme, 2. Kolektifleştirme, bir araya toplamak, kolhozlar oluşturmak, 3. Halkın beslenmekte oldukları hayvanlarını kolhozlara devretmek. Bu üç aşamada da yönetim hedefine ulaşarak istediğini elde etmiştir.

Sonuç olarak, Göçebe ve yarı göçebe hayvancılıkla yaşamını sürdürmekte olan Kazak halkının yerleşik hayata zorla geçirilmesi büyük darbe idi. Eskiden beri devam etmekte olan tarım türleri tamamen değiştirilecekti. Kazaklarda boy olarak yaşamak asırlar boyunca insanların benimsedikleri ve kendilerine has geleneksel örf-adetlerini oturtup, böyle bir ortamı tamamen kabullenilmiş bir yaşam tarzı idi. Dolayısıyla çarlık Rusya döneminde en güzel ve en verimli topraklarını kaybeden Kazak çiftçileri, bu sefer Sovyet siyasetinin baskısına maruz kalarak, kendilerini bir anda zorluklar içinde bulmuşlardır.

3.1.3 Eğitim Alanındaki Uygulamalar

Çalışmamızın birinci bölümünde Çarlık hükümeti tarafından uygulanan Ruslaştırma ve kısmen uygulanmaya konan planları hakkında bahsetmiştik. Çar döneminde Kazakça dini eğitim veren medreseler ve okulların sayısını azaltarak, Rus dilinde eğitim veren okullar faaliyete geçirilmiştir. Eğer Çar döneminde Rus olmayan diğer uluslar için Rus dilinde eğitim veren okullar açarak onların ilim öğrenmesi değil, aksine Sovyet düşüncesi için çalışabilecek memur hazırlamayı hedeflemiştir. Sovyet yönetimi Kazak eğitim sistemini komünist partisi ile Lenin'in temel politikasına uygun olarak yürütülmüştür ve eğitimde Rus dili önemli yere sahip olmuştur. Bu bakımdan okulların hepsinde Rus dili okutulmaya başlamıştır. Sovyet döneminde, aydınlarının da eserleri kısmen okutuluyordu, ancak tarihi veya milliyetçilikle ilgili görüşleri var olan eserler ya yok edilerek veya tahrip edilerek okutulmuştur. Stalin döneminde eğitim alanında yaşanan değişimlerden bir diğeryse, Rus olmayan milletlere yönelik

---

¹³¹ Seyitkulov, a.g.e. , s. 103.

uygulamalarda görülmektedir. Lenin döneminde daha önce de belirttiğimiz gibi, Rus olmayan milletlere kendi adadillerinde eğitim alma hakkı verilmişti. Stalin döneminde ise, durum tamamen değişti. Bu dönemde önem kazanan Sovyet vatanseverliği anlayışına uygun olarak, Sovyetler Birliği'ndeki milletler arasında, okullar ve yayın organları vasıtasıyla sosyalist anavatan propagandası yapılmaya başlandı. Artık hangi millete mensup olursa olsun, bir 'Sovyet insanı'nın tek bir vatanı vardı ve o da, Sovyetler Birliği'ydi. Sovyet vatanseverliği propagandası doğrultusunda, Rusça eğitim veren okul ağları yaygınlaştırıldı; kreş ve anaokullarında çocukların kendi aralarında Rusça konuşmaları teşvik edildi. Bu politikanın başarılı olduğu görülmektedir. Nitekim Lawrence, 1945'te Taşkent'te gezdiiği bir kreşte eğitimin Rusça yapıldığını kaydetmekteydi.¹³² Stalin dönemindeki bir diğer uygulama, milli olan her şeyin ortadan kaldırılması oldu. Halk edebiyatı, sanat eserleri, tarih, masal ve destanlar da buna dâhildi. Örneğin, Türklerin meşhur Dede Korkut destanı kanun dışı ilân edilmişti. Sovyet eğitim sisteminde Lenin ve Stalin döneminde disiplin ve müfredat açısından var olan tüm bu farklılıklara rağmen, her iki dönemde de temel endişe, Sovyet gençlerinin komünist rejime sadık birer bireyler olarak yetişmeleriydi. Yani eğitimde metotlar değişse de, hedef aynı kaldı: 'yeni Sovyet insanı'nı yetiştirmek. Burada ifade etmek gerekir ki, gerek eğitim kurumları gerekse çocuk ve gençlik teşkilatları vasıtasıyla, çocukların ve gençlerin ideolojik dönüşümünü sağlamak, sadece Sovyetler Birliği'ne özgü bir durum değildi. Pek çok ülkede bunun örneklerine rastlamak mümkündür.

Sovyet eğitiminin temeli, komünizmin temellerine ve ideolojiye dayanarak eğitim vererek insan yetiştirmektir. Bu tip Sovyet insanı dini olmayan, ateist görüşte olan ve her şeyi materyalizm açısından izah edeceklerdi. Sovyet iktidarının tamamen yerleşmesi KSS Cumhuriyetinin kurulmasıyla başlamıştır. Devrim sonrası Bolşeviklerin eğitim alanındaki temel hedeflerinin biri o cehaletin ortadan kaldırması olmuştur.¹³³ Kazakistan'da eğitim sisteminin gelişmesi 16 Ekim 1918'de Rusya Merkezi Yönetim Komitesi tarafından uygulanan "Birleşik Üretim Okulları" hakkında bildirge prensiplerine dayanmıştır.¹³⁴ Deklarasyonun (BÜO) önemli prensiplerinden biri olan

---

¹³² Monteil, Vincent, Sovyet Müslümanları, (Çev., Mete Çamdereli), Pınar Yayınları, İstanbul, 1992. , s. 113.

¹³³ Sembayev, A. İ. (1962). İstoriya Razvitiya Sovetskoy Şkoly v Kazahstane, Almatı, KGUP.

¹³⁴ Umsanay, Zhumasheva, Sovyet Sonrası Dönemde Kazakistan'da Milli Eğitim Politikası, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, 2018, s. 107.

eğitimin ücretsiz olması gerekiyordu ve laik eğitim sistemi olması yani cinsel farklılıklara bakmayarak öğrencilerin birlikte eğitim almaları ve dini formattaki derslerin kaldırılması gerekiyordu.¹³⁵ Deklarasyona göre eğitim sistemi 9 yıllık iki aşamadan oluşmuştur. 1. 5 senelik, 8-13 yaş arası ve 2. Aşama ise 4 senelik ve 13-17 yaş arasını kapsamıştır.¹³⁶ Böylece Sovyet yönetimi halka okuma, yazma, öğrenme fırsatını sağlamıştır. Ancak Kazakistan'da Eğitim alanındaki gelişmeler çok yavaş ilerlemiştir. Bunun sebebi ise ana dilde basılan ders kitaplarının sayısının az olmasıdır. 1921-1922 yılları 178 bin 3 ders kitabı (gramer, alfabe ve aritmetik öğretici) basılmıştır.¹³⁷

Kazakistan'da eğitim sisteminin gelişmesine olumsuz etki eden karar 1928'de Arap alfabesinden "Latin alfabesine geçiş" kararıydı ancak yeni alfabe uzun sürmedi. 1940 yılı Kiril alfabesine geçildikten sonra ortadan kalkmıştır çünkü Latin alfabesi Kazak dilinin öğrenilmesinde kolaylık yaratamamış aksine zorlaştırmıştır.¹³⁸

Bolşevikler kapitalizm altında yaşayanlardan niteliksel olarak farklı değerlere ve düşünce biçimlerine sahip yeni bir Sovyet insanı yaratarak insanlığı yenilemeye çalıştılar. Kapitalizmin kalıntıları devam eden Yeni Ekonomik Siyaset yıllarında, yeni bir insanın yaratılması imkânsızdı. Fakat 1930'larda Kolektif bir çiftçilik sistemini geliştiren bir devlet ekonomisinin ifşasıyla yeni Sovyet adamı gerçek olabilirdi.¹³⁹

Sovyetler Birliği, Kazakistan haricinde iç işlerine müdahil olduğu devletlerde de, edebiyatta ve yayıncılıkta olduğu gibi eğitim alanında da Rusçaya öncelikli bir yer vermişlerdir. Tüm Sovyetler Birliği uluslarında ancak aynı yazarlar ve onların da aynı eserleri okutulur ve tüm okullarda aynı ders kitapları kullanılırdı. "Stabilme ucebniği" denilen bu sabit ve tek ders kitaplarından birisi olan "Sovyet Rusya Tarihi", bütün Sovyet halklarını tek ideale tapan, tek geçmişe sahip bir ulus gösterme amacına yönelikti ve liselerde okutulmaktaydı. Rusya'nın diğer bölgelerinde hiçbir ulus okullarda kendi tarihini öğretmez ve her şey o kitaplara göre öğretilirdi.

Rusça'nın eğitim dili olarak kullanılması, Çarlık döneminde başlayan Ruslaştırma sürecini doğal bir sonucuydu. Sovyet eğitim sisteminin en önemli hedeflerinden birisi

---

¹³⁵ Umsanay, a.g.e. , s. 16.

¹³⁶ Külaş, Kunantaeva, Kazakistan'da eğitiminin gelişimi: 1917-1990, 1997, s.13.

¹³⁷ Sembayev, a.g.e. , s. 107.

¹³⁸ Sembayev, a.g.e. , s.161.

¹³⁹ Khoffmann L. Devid. Cultivating the Masses: Modern State Practices and Soviet Socialism, 1914-1939. Cornell University Press, İthaca and London, 2018, s. 158.

Sovyet insanı yetiştirmekti. Sovyet yönetimine eğitimin genişletilmesi ve okuryazarlığın yaygınlaştırılması, köylülerin ve işçilerin kültürel ve sosyal hayata tam olarak katılmalarını sağlamayı amaçlıyordu. Ancak Sovyet eğitim sistemi sadece cehaletin kaldırılması ve politik farkındalıkla sınırlı değildi.

Kazakistan'da kolhozlaştırma dönemine, okur-yazar oranını yükseltmek için açılan okullarda, ilk zamanında ulusal dilde yani Kazak dilinde eğitim yapılırken, daha sonra Rusça öğretilmiştir. 1927-1928 yılında köylerde 3516 ilkokul, 73 yedi yıllık okul ve 11 ortaokul, toplam 3601 okul açılmıştır ve 202.290 öğrenci eğitim almıştır.¹⁴⁰ Fakat bu okullarda eğitim veren öğretmenlerin sayısı yetersiz ve eğitim alan öğrencilerin seviyesi düşük olmuştur. Bunun nedeni halkın göçebe hayat sürdürmesiydi.

Sonuç olarak eğitim alanına yürüttükleri faaliyetler ise Rus halklarına başarılar getirmiştir. Diğer Orta Asya, Kafkasya halkları arasındaki ortak kullanımda olan yazı kaldırılmıştı ve bunun yerine Kiril alfabesi temelinde her halk için ayrı ayrı alfabe sistemi geliştirilmiştir. Bu da sonucunda akraba dillerin birbirinden uzaklaşmasını sağlamıştır. Sovyet hükümeti, hedef olarak bu akraba ulusların arasında, kültür ve dil benzerlikleri yerine farklılıkları uygulayarak onları birbiriyle anlaşamayacak duruma düşürdüler. Sonuçta Sovyetler yönetimi altında uzun süre kalan tüm uluslar kendilerine akraba halk olduklarını dile bile getiremez olmuşlardı. Böylece Kazakistan'da uygulanan göçmenleri yerleştirme sonucunda, Kazak halkını kendi topraklarında azınlık hale getirilmişlerdir.

3.1.4 Kazak Ailesini Dönüştürme

Her bir devrimin amacı ve mantığı değişimdir. 1917 yılı iktidara gelen Bolşeviklere göre dünyada hiçbir şey, aile bile, değişmeyecek kadar kutsal değildir. Sovyet iktidarı, Kazak toplumsal hayatı her yönüyle yeniden düzenleyerek ideal Sosyalist bir devlet yaratmayı tasarlıyordu. Bolşeviklerin Kazakistan'daki amacı ise binlerce yıllık gelenekleri ve kültürü, Kazak kimliği ve Kazak düşüncesini değiştirmektir.

Kazak toplumun kolektifleştirilmesi döneminde geleneksel Kazak aile yapısında yıkıcı bozulmalar başlamıştır. Bunun neden ise kolhozlaştırma kampanyasının göçebe yaşam tarzın ve geçim kaynakları olan hayvancılığın sonunu getirmesidir. Ancak ekonomisi göçebe hayvancılığa dayanan Kazak halkına izin verilen bölgelerde hayatlarını

---

¹⁴⁰ KSSC İstatistik Yönetimi (1960). Kulturnoe stroitelstvo Kazahskoy SSR, Statistiçeskiy sbornik, Almatı, GOSSTATİZDAT. S. 10.

sürdürmüşlerdir. Zorunlu bir şekilde yerleşik hayata geçirilen Kazak halkı tarım faaliyetleriyle uğraşmak zorunda kalmışlardır.

Bolşeviklere göre geleneksel Kazak aile yapısı feodal aile tipiydi. Aynı zamanda Kazak aile kurumu sağlam temellere oturmuş, gelenek ve görenekler ile desteklenmiştir. Aile tipinin değişmesi ise bütün sosyal yapıyı değiştirebilir. Kazak aile tipi önce çekirdek aile tipine dönüştürülecek, esas amacı medeni evlilik yani nikâhsız aşamaya geçilecekti. Aynı şekilde Kazak ailesi yerel gelenekleri ve dini inançlarından ayrılan türdeş Sovyet aile tipini ya da toplumu oluşturacaktı. Çekirdek aile tipine dönüşen aile bireyleri baba, anne ve çocuk tek tek Sovyet yaşam tarzıyla değiştirilmesi için:

1. Dini
2. Geniş aile yapısını
3. Poligami ataerkil yapısını
4. Kadının ev işlerine bağlılığını ve giyim unsurlarını ya da geleneğini
5. Aile içi ilişkilerindeki erkek hâkimiyetini ortadan kaldırılması öngörüldü.

Kazak ailesi Sovyet aile tipine dönüştürmek için:

1. Aile hukukunun yasal olarak düzenlenmesi,
2. Sosyalist ekonominin kurulması,
3. Eğitim sisteminde değişiklikler getirmesi
4. Sovyet ideolojisinin, kültürün topluma hâkim kılınması hedeflenmiştir.¹⁴¹

Bu konulardan bazıları kadın hakları gibi konular günümüzde olumlu ve sağlıklı kararlardır. Ancak burada söz konusu toplumun temeli sayılan geleneksel aile yapısını değiştirilmesi ve aile anlayışının bozulmasıdır.

Sovyet iktidarının Kazak toplumsal hayatına etkili olan değişim projelerinin biri kültürel inkılaptır. Bolşeviklere göre, eski hayat tarzı, örf adetler yani feodalizm kalıntıları sosyalizm kurmak için engel olmuştur ve ortadan kaldırılması gerekiyordu. Sosyalleştirmenin esas amacı ise halkı sosyalizm esasında yeniden terbiye etmek, yani

---

¹⁴¹ Tulyagan E. , Nikah, Kanun ve Ahlak, Özbekistan SSR Fenler Akademisi Neşriyatı, Taşkent, 1979, ss. 12-13.

kapitalizm kalıntıları olan kulak adetleri kaldırmaktır aynı zamanda emek medeniyetini ve sosyal hayat adetleri yerleştirmektir.¹⁴²

Sovyetler Birliği yeni toplum oluşturmak için Nikâhla ilgili ilk yasal düzenlemeleri çıkarmıştır: 18 Aralık 1917 yılında çıkan “Rusya Hükümetinde sadece kanuni nikâhın geçerli olduğu hükmü” ve “Nikâhtan Boşanma Doğrultusunda” kararı çıkmıştır. Bu kararda, karı-kocaya boşanma hakkı verilmiştir. Böylece boşanma kolaylaşmıştır. Aynı zamanda Nikâhta din ve gelenekten kaynaklanan kanuni rızaları ve engeli kaldırılmıştır.¹⁴³ Camide nikâh kıymak kanunsuz olarak belirlendi. Ekim devrimi öncesi Kazak toplumunda boşanma süreci zordu. Kazak halkı Müslüman olsa bile boşanma sürecini Bi’ler¹⁴⁴ çözdü. Erkeklerin Şeriata dayanarak kendi idaresiyle boşanmasını kabul etmediler. Bi’ler iki tarafı da dinleyerek adaletli karar vermişlerdir.

19 Aralık 1917 yılı Nikâhtan Boşanma Doğrusunda adlı kararda, karı-kocaya özgür iradeyle boşanma hakkı verildiği zaman, bir ay içerisinde Moskova’da 1000’den fazla çift boşanmıştır.¹⁴⁵ Artık Nikâhta gelenek ve dinden kaynaklanan engel kaldırılmıştı. Ayrıca monogami dışındaki Nikâh yasaklanmıştır. Geniş aile ve ataerkil yapı, küçük yaşta evlilik, Dini Unsurlar, Boşanma konusunda erkek hâkimiyeti ve poligami ortadan kaldırılması ve karışık evlilik, Kadın eşitliği, sahte evlilik, Kürtaj ve tek eşliliğe dayanan resmi nikâh sağlanması gerçekleşmiştir.¹⁴⁶

1926 yılından sonra boşandırma görevini mahkeme değil ZAGS (Resmi Nüfus ve Nikâh Dairesi) çözüyordu. 1928 Sovyet Anayasasında kadın ve erkeğe verilen boşanma hakkı kolaylaştırıldı. Fakat Kazak toplumu için boşanma hoş karşılanan bir durum değildir. Ancak bu kararlar gelecekte boşanma sayısının yükselmesine yol açmıştır.

Sonuç olarak, kolhozlaştırma çerçevesinde göçebe yaşam özelliklerinin terk etmesi, 1920-21, 1931-32 yılları arası kıtlık, savaşların başlaması aile hayatında da inkılap oluşturdu. “Sovyet Ailesi” oluşturma eğilimi öncelikle kanun ve yasalarla desteklenmiştir. Sovyet Yönetimi aile hukukunun düzenlenmesi için ilk olarak dini ve

---

¹⁴² Seyfettin Erşahin, a.g.e. , s.27.

¹⁴³ Hikmet, DERMİRCİ, Sosyokültürel Değişim Sürecinde Kazak Ailesi ve Çocuk Terbiyesi. Yayınlanmış Doktora Tezi, Kayseri, 2013, s. 141.

¹⁴⁴ *Bi’ler – geleneksel Kazak toplumunda eskiden gelen halk mahkemesidir.*

¹⁴⁵ Sanjar, Kerimbai, Otbası hrestomatiyası, Almatı, Orhon Kitabevi, 2018, s. 28.

¹⁴⁶ Seyfettin, a.g.e. , s.35.

geleneksel yapısının değiştirmesi ya da kaldırılması hedeflenmiştir. Ayrıca tezin diğer kısımlarında bahsettiğimiz gibi bu kolektifleştirme projesinin sonucunda büyük bir buhran ortaya çıkmıştır. Kırsal alan şartlarına alışkın olan göçebe halkın, yerleşik hayata geçirilmesi aynı zamanda kentlere göç etmelerinin bir sonucu oldu.

3.2 Sovyetleştirme Koşularında Kazakistan

3.2.1 Ekonomik Değişim

Kazakistan'daki kolhozlaştırma süreci Moskova'nın planlarına göre 1932 yılının ilkbaharında tamamlanması gerekiyordu. Ancak bu planlar Kazakistan'ın göçebe ve yarı göçebe gelişmiş olan bölgelerini kapsamıyordu. Hayvancılığın gelişmiş olduğu bölgelerde kolhozlaştırma süreci 1933 yılında bitmesi gerekiyordu. Fakat elbette bu aşırılıklardan kurtarmadı. Kolektifleştirme her bölgeyi kapsadı ve yasalara uyulması en son düşünölmüştür. Burada ana hedef görevleri kanunlara göre gerçekleştirmek değil, onları aşmaktı, her yönde, her kampanyada aşırılık yer almıştır. Böylece 1928 yılı Kazakistan'da resmi çiftçiliğin % 2'i kolhozlandırılmıştır. Yönetim durumu düzeltmeye çalışmıştır. 1 yıl içerisinde % 50'a ve 1931 yılın sonuna kadar yaklaşık % 65'i kolhozlaştırılmıştır. Bu zaman diliminde Kazakistan'ın 122 ilçesinden 78'inde kolektifleştirme faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Kolektifleştirilmiş çiftçilik faaliyetleri %70'i açtı ve bazı yerlerde %100'e ulaşmıştır. Bu oranların yasal yöntemlerle elde edilmesi pek mümkün değildir.¹⁴⁷

Sovyet yönetimi kolhozlaştırma politikasını uygularken, diğer taraftan da Kazakistan'ın ekonomisine büyük zarar vermiştir.

Sanayi üretimini “yumuşak” (toplumu fazla sıkıntıya sokmadan) yapılması planlanıyordu fakat kolhozlaştırma kampanyası mantıksız ve hızlı bir şekilde kolhozlaştırma projesi ile değiştirildi. Birbirinden uzakta olan (150-200 km) avulları (köy) bir araya toplayarak, Kolhoz'a birleştirilmişlerdir ve kolektif çiftlikleri kurulmaya başlanmıştır. Yoğun bir şekilde bir araya toplanan kolhozlar'da hiçbir zootekni şartların olmaması, yem ve otlakların yetersiz olması, hayvanların hastalanmasına yol açmıştır.

---

147 Kasım, Aşat, Kazakistan'da Kolektifleştirmenin sonuçları. <https://world-nan.kz/blogs/ustav-selskokhozyayistvennoyi-arteli-20201006173059>

Örneğin Korday, Talas, Keles bölgelerinde 300-400 çiftlik bir kolhoz içerisinde birleştirilmiştir ve çiftlik sayısı bir kolhoz için çok fazlaydı.¹⁴⁸

Kazakistan'da 1927-1933 yılları arasında yürütülen Kolhozlaştırma politikasından önce hayvancılık, ülke ekonomisine büyük bir kazanç sağlamaktaydı. Fakat Kolhozlaştırma, yerleşikliğe geçirme politikası yüzünden Kazakistan'daki hayvan sayısı aşırı derecede azalmıştır. 1927-1933 yılları arasındaki hayvan sayılarını karşılaştırdığımızda hayvan sayısının 16 kat azaldığının görebiliriz:

Tablo 6. 1929-1933'de Hayvan Sayısındaki Değişim

1929	1933	Fark
39 295 000	2 430 000	36 865 000

Kaynak: Kazıbayev Manas, 1992.¹⁴⁹

Kazakistan'da Bolşevik partinin yürüttüğü kolektifleştirme uygulamaları, et hazırlama planı, halkı yerleşik hayata geçirme faaliyetleri, el koyma kararları Kazakistan halkını mülteci durumuna düşürerek bozguna uğramalarına neden olmuştur.

1934'te Kazakistan'ın bazı bölgelerinde kıtlık devam etse de 1928'den beri görülmeyen hayvan sayısının yükselmesi kayıt olmuştur.¹⁵⁰

Kazakistan içinde değişiklikler görülmeye başlanmıştır, belki de yeni gelen Kazakistan Bölge Sorumlusu Mirzoyan "Küçük Ekim" (Kişi Kazan) devrimi telif hakkı olan Goloşekine göre daha etkili yönetmesinden olmuştur.

Mirzoyan'ın, Haziran 1933'te Stalin ve Kaganoviç'e yazdığı mektupta Kazakistan'daki değişiklik hakkında şöyle yazmıştır:

"Kelimenin eski anlamıyla yerleşme meselesi fiilen mevcut değildir, çünkü bugün bozkırda artık göç eden göçebe ve yarı göçebe kalmadı. Şimdi bu

¹⁴⁸ Manas, Kozıbayev, Kazakistan'daki Kuşpen Kolektiflendirme, Korlukpen Zorluk, Almatı, Bilim Kitabevi, 1992, s.12.

¹⁴⁹ Külümköz, Santaeva, Kazaktın Dastürlü Mal Şaruaşılığın Küyreui, Onun Aur Saldarı, Almatı, İlim Akademisi Yayınları, 2001, s. 106.

¹⁵⁰ K.C.B.A. 141-F. OP. 2.D. 5828. 81-85 liste, (17 Aralık 1933 yıl, Hayvancılık durumu hakkında) s. 47.

halkın uğraştığı bir mesleği ve hayvanları bile olmayan, devletin boynuna dolanmış bağımlı bir nüfus haline gelmiştir”.

Kazak SSC’de Sovyet yönetimi yürüttüğü bu kampanyalar sonucunda Kazakistan nüfusu ağır hale düşmüştür. Bütün arşiv veriler ve o zamanda yaşamış tanık olan kişilerin görüşmelerine baktığımızda Kolektifleştirme sürecinde yapılan şu yanlışlıkları söyleyebiliriz:

1. Kolhozlaştırma ve Yerleşğe geçirme kampanyasında önce yapılan bilgilendirmelerin yürümemesi.
2. Kolхозlarda işletmenin yanlış organize edilmesi aşırılığın yer alması.
3. Kazak SSC yönetimin Moskova’ya gerçek olmayan raporların vermesidir.¹⁵¹

Sonuç olarak, Kolhozlaştırma politikası sürecinde hayvancılığa dayanan Kazakistan ekonomisi büyük zarar görmüştür. Sonucunda kıtlık, göç, nüfusun azalması gibi felaketlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu konu her yönden tartışılmaktadır. Aynı zamanda 1926-1941 yılları arasındaki Kazakistan’ın sanayileşme ve ekonomisini canlandırma faaliyetleri yürütülme yol açmıştır. Sovyet Hükümeti Kazakistan’da mevcut olan fabrikaları yenilemeye ve yeni sanayi sektörlerini kurmaya başlamasına zemin oluşturmuştur.¹⁵²

3.2.2 Yerleşik Hayatın Gelişmesi

Sovyetler Birliği’nde Kazakistan’dan beklenen en büyük ve radikal dönüşümlerden biri: Göçebe nüfusun yerleşik hayata geçirilmesiydi. Bu konuda Sovyet araştırmacıları birçok kere tartışmışlardır. 1927-1933 yılları Kazakistan da uygulanan Kolhozlaştırma politikası sonucunda yerleşik hayat Kazak halkının yaşam tarzına dönüşmüştür. Göçebe hayvancılık ile uğraşan çiftçileri Kolektifleştirme amacıyla yerleşik hayata geçirme kampanyası başlamıştır.

Sosyolojik açıdan Kazaklar, göçebelikten yerleşik hayat geçerken birçok toplumsal değişme uğramışlardır. Örf ve adetler yerleşik hayat şartlarına uyarak değişirken, rejimin baskıları ile de birçok yeni toplumsal alışkanlıklar edinilmiştir.

¹⁵¹ Talas Omarbekov, Zobalan (Kargaşa), Sanat Kitabevi, Almatı 1994, s. 41.

¹⁵² Ayagan Burkit, Kazakistan Tarihi, Almatı, Atamura, 2009, s. 113.

Göçebelikten yerleşikliğe doğal süreç ve belli bir zaman içerisinde geçemeyen Kazak nüfusu, yeni toplumsal alışkanlıklarını, kentlerin kurucusu ve hâkimi durumundaki Ruslardan aldılar. Dolayısıyla yerleşik hayata geçiş, birçok bakımdan Rus etkisinin artmasında büyük bir adım oldu.

Göçebe Kazakları yerleşik hayata geçirmek için önceden yaşama uygun arazilerin belirlenmesi, yollar ve konutlar, okullar ve hastanelerin inşa edilmesi gerekiyordu.

Yetkililerin hesaplarına göre, bu çalışma 318 milyon ruble 'den daha fazla bir miktar para harcamalıydı, ancak devlet tarafından proje için sadece 12 milyon ruble ayarlanmıştır. Aksine, yönetim yerleşik hayata geçirme kampanyası için yerli halk tarafından finanse edileceğini ilan ettiler. Sonucunda mali destekten yoksun kalan yerleştirilme projesi düzgün bir şekilde gerçekleşmemiştir.

1931 yılı Mayıs ayında OsedKom'un (Yerleştirme Komisyonu) bu sürecin (Yerleştirme Politikası) gerçekleşmesi beklenen 65 ilçenin 30'unda henüz zemin düzenleme süreci hakkında hiçbir bilgisi yoktu.

Göçebeleri yerleşik bir nüfus haline getirmek için gösterilen çabalar, tarımı ücra bölgelere yayma girişimlerinin ne kadar güçlükleri de beraberinde getirdiğini kısa sürede gösterdi. Kazakları yerleşik hayata geçirmek için yönetim içecek su kaynaklarını sağlaması gerekiyordu. Fakat yine de finansal problemler ortaya çıkıyordu. Kazakistan Yerleştirme Komisyonu su kaynaklarını sağlamak için 4,48 milyon ruble gerek olduğunu takdir etmiştir. Fakat Yönetim sadece 1,17 milyon ruble ayarlamıştır.¹⁵³

OsedKom'un tarafından yürütülen göçebelere ait bölgelere yerleştirme kampanyasını hızlandırmaya çalıştı ve aynı zamanda hayvan sürülerine değerinden az fiyat biçilerek yağmalamalar yapıldı. Kademeli kolektifleştirme çağrısı yapan direktiflerin aksine, birçok göçebe bölge yerleşik olan halk kadar hızlı bir şekilde kolhozlaştırıldı. Göçebe yaşam biçimine yönelik bu saldırı, hızın her şeyin üstünde olduğunu vurgulayan "tam kolektifleştirme temelinde yerleştirme" sloganına dayanıyordu. Örneğin: Kazak nüfusun çoğunluğunu oluşturduğu Chelkar bölgesinde ve Şubat 1930'da tek bir kolektif çiftliğin olmadığı bölgede, ilçe parti komitesi nüfusun %55'ini Kolektifleştirmeye ve birkaç büyük sovhöz çiftliği kurmaya karar verdi. Bir

---

¹⁵³ K.C.B.A. 141-F. OP. 1.D. 507. 81-85 liste.

Chelkar ilçe yetkilisi, göçebelere ait hayvan sürülmesinden sonra başlayan kargaşayı şöyle anlattı:

“Hayvancılıkta kolektivizasyon konularında alanlarda çalışanların herhangi bir talimatı yoktur. Bölge ve hatta ilçe çalışanları, hayvancılık alanlarında kolektifleştirmeye nasıl yaklaşacaklarını pratikte bilmiyorlardı. Yetkili memurlar, herkesin kolektifleştirilmesi gerektiğini, kolektifleştirilme demekte hayvan toplanması gerek diye düşünüyorlardır, fakat bundan sonra ne yapmalı olduğunu bilmediler.”¹⁵⁴

Gerçekten de devlet yetkilileri ve diğer yerel kolektifleştirme uygulayıcılar, kolektifleştirmeyi mümkün olduğu kadar çabuk gerçekleştirmeye çalıştılar ve bu kanunsuzluk ve aşırılığa yol açmıştır. Kıtık zamanı geçiren Halim Ahmedov, kolektifleştirme sürecinin nasıl geçirildiğini böyle anlatıyor:

“Kolektifleştirme zamanında devlet memurlarının bilimi azdı, çoğu iyi niyetli olsa da işini bilmiyordu, sadece bağırcılık. Onun sonucunda abartı yaygınlaştı. Aynı zamanda yönetim tarafından halkı hızla kolhozlaştırma ve kulakları tahrip etme emri verdiler. Eskiden hayvanların durumuna göre farklı yerleri mekân eden halkı bir yer topladıktan sonra milletin durumu ağır hale dönüştü.”¹⁵⁵

Yönetim Avrupa tarafından, Rusya'dan gelen yeni yerleşimcilerin Kazakların yerleşik hayata uyum sağlamasına yardımcı olabileceklerini ve Kazaklar tarafından yerleşimcilere yerel dil ve gelenekleri öğreteceklerini savunan çok uluslu kolektif çiftlikler kuracaklarını düşünmüştür. Fakat Kazakistan'da kurulan kolhozlar Moskova görüşündeki kolektif çiftçiliklerden farklıydı. Ayrıca, birkaç farklı ruların (boy) temsilcilerinden oluşan kolektif çiftliklerin kurulması için çağrıda bulundular. Bu, çağrı akrabalık ilişkisinin Kazaklar hayatındaki önemini azaltacaktı.¹⁵⁶ Ancak yerli uygulayıcılar bu tür talimatları gerçekleştirmediler. Bazı durumlarda, bölgede bir ru'un yaşayıp yaşamadığına bakılmaksızın, aile bağlarına dayalı olarak kolektif çiftlikler kuruldu. Böylece, bazı Kazak kolektif çiftlikleri, Moskova'nın yok etmeye çalıştığı Kazak kültürünün özelliklerini güçlendirme katkısında bulundu. Böylece Kazaklar kolektif çiftlik şeklinde de olsa göçebe bir yaşam tarzı sürdürmeye devam ettiler.

¹⁵⁴ K.C.B.A. 141-F. OP. 17.471-dosya, 92-93-liste. 23 Mart 1930 yıl. Pismo ot Çalkarskogo Rayona Lvu Roşalu, Tretiumu Sekretaru Kraykoma v 1930-1931.

¹⁵⁵ Galym, Ahmedov. Sol Bir Yıldarda, Sarı Kitap, s. 22.

¹⁵⁶ K.C.B.A. 141-F. OP. 1. 3297-dosya. 109-111-liste. ss. 232-233.

Ancak ilk kolektifleştirme dalgasının en önemli sonucu Kazakların yoksullaşmasıydı. Kazaklar sadece kolektif çiftliğe teslim etmek zorunda oldukları hayvanları değil, aynı zamanda tahıl temini için en zor gereklilikleri yerine getirmek satmak zorunda oldukları hayvanları da kaybettiler. Yani, kolhozlaştırılan Göçebeler, devlet tarafından beli bir ölçüde buğday ekmeliydi ve yıllık tahıl alımları planlarını gerçekleştirmek zorundaydı. Buğday ekme imkânı olmayan Kazaklar onu satın almak zorunda kaldı. Böylece çiftçiler yerel makamların emirlerine uymak için elindeki son hayvanları ekmeğe değiştirmeye başladı ve hayvansız kaldılar.¹⁵⁷

Kolektif çiftliğe ulaştığında bile hayvan sürü sayısı hızla düşüyordu. Göçebeler için göçebe hayat, hayvanları için yeterli ot ve su bulmanın bir yoluydu. Kışın hayvanlar için korunaklı bölgelere yerleşirken. Fakat yerleşik hayata geçerken iklim şartları düşünülmemiştir. Örneğin: Kızıl-Orda bölgesindeki “Ovsevod” sovhozunda soğuk bir gece içinde 3852 büyük baş, 560 koyun soğuktan ölmüştür. Hayvanların telef olmasına yem eksikliğinin yanı sıra kışlık ahırların hazır olmamasından ötürü olumsuz sonuçlar doğurmuştur.¹⁵⁸

Tablo 7. 1929-1931 yılları Kazakistan'daki Hayvan Sayısı

Yıl	At	İnek	Deve	Koyun ve keçi	Domuz	Genel sayısı
1929	4192000	7442000	1393000	27223000	286000	4058000
1930	2844000	3302000	678 000	15561000	130000	22560000
1931	1900000	2800000	450000	6500000	130000	11780000

Kaynak: R.D.A.¹⁵⁹ R.D.A. R-1235. OP. 141. 1007-dosya, 5-liste

Hayvan sayısındaki azalma, Kazak köyündeki yaşam ritminin değişmesine neden olmuştur. Göçebe yaşam biçimine yapılan bu saldırı, halkın hoşnutsuzluğunun

¹⁵⁷ KISTAUBAEVA, Z. Ve B. HABDİNA. Kızıldar Kırgını, Akışev Zeytin.Bilsin Munu Urpaktar, Almatı, Öner Kitabevi, 1993. , S. 14.

¹⁵⁸ K.C.B.A. N141 OP 1. 5059-dosya. 12–20-liste.

¹⁵⁹ R.D.A. R-1235. OP. 141. 1007-dosya, 5-liste

daha da artmasına neden oldu. 1930'un ilk altı ayında, Kazakistan'da 80.000'den fazla kişinin katıldığı protestolar başlamıştır.¹⁶⁰

Sonuç olarak, Yerleşik hayata geçirme kampanyası Kolhozlaştırma politikası üzerinde gerçekleşti. Göçebelikten yerleşik hayata geçerken hayvanların kışlık oturma hazırlığı sağlanmaması, köylerin bir araya toplanması, mülksüzleştirme, buğday vergileri gibi faktörler hayvanların telef olmasına ve demografik krize yol açmıştır. Asırlardır göçebelik yaşam tarzıyla yaşayan Kazak örf ve adetleri değişime uğramışlardır.

3.2.3 Nüfusun Azalması

1927-1932 yılları arasında yürütülen Kolhozlaştırma ve yerleşik hayata geçirme politikası sonucu 1931-1933 yılları arasındaki büyük felakete neden olan kıtlığa yol açmıştır. Kıtlık öncede planlanmış mı? Yoksa yanlış politikaların olumsuz birer sonucu muydu? Bu konuda birçok tartışmalar var. Fakat bu felaket bütün SSCB'de yürütülen Kolhozlaştırma projesi ya da deneyi sonucunda olduğu gerçektir.

Kıtlığın nedenlerinin analizi doğrudan sosyalist yeniden inşası olan Kolektifleştirmeye direkt bağlıdır. İlk baştan Moskova'dan ortaya konan bu proje yerli yönetim tarafından reddedilmeye neden olmadı, aksine Kazakistan'ın parti-bürokratik yönetim tarafından coşkuyla desteklenmiştir. Ayrıca köyün kolhozlaştırma hızını artırma teklifleri gelmeye başladı.

Aralık 1929'da düzenlenen KazRayKom (Kazak Bölgesel Komisyonu) toplantıda avul ve köyde sosyalist inşanın hızlı gelişiminin mevcut durumunda, kolhozlaştırma hızı yetersiz ve "belirleyici bir artışa doğru revize edilecek" kararı verilmiştir.¹⁶¹

Tarım sektöründe sosyal politikada keskin bir değişiklik hayatı olumsuz etkiledi. 1930'da tahıl bölgelerinde planlanan genişleme yerine ekilen alanlarda küçülme kayıt olmuştur. Örneğin, Petropavlovsk bölgesinde çiftçilik faaliyetleri 1930'da 1929'a göre %27 azalmıştır.

Yeni ekonomik kampanya hayvancılığın son durumunu daha da olumsuz etkilemiştir. Genel olarak, Kazakistan'da 1929'da 40 milyon hayvan iken 1933'te 5

¹⁶⁰ Kaidar, Aldzhamunov, Krestianskoe dvijenie soprativlenia kollektivizatsii i politiçeskie represie v Kazakistane, Almatı, 1996. S. 13.

¹⁶¹ Kozlov A.P., Agrarne Preobrazovanie Kazakistane. (1920-1930). Monografiya, 2009. S. 118.

milyon hayvan sayısına düşmüştür.¹⁶² Bu Kazak halkının başına gelen felaketin gerçek boyutunu temsil etmek için, Kolhozlaştırmadan önceki Kazakistan'daki hayvan sayısı sadece 1960'ların başında geri düzenlendi (restore edildi)¹⁶³.

Hayvan sayısının azalma nedenleri:

1. Zorla kolhozlaştırma
2. Yerleşik hayata geçirilmesi
3. Mülksüzleştirme uygulaması
4. Kolhoz'a geçen hayvancılığın sosyalleştirilmesi.

Mülksüzleştirilme politikası sadece zenginler için değil aynı zamanda Kolhoz üyeleri olan orta ve yoksul çiftçiler içinde birer tehdit oluşturmaya başlamıştır. Bütün Kazakistan'da Kolhoz'a hayvanlarını vermemek için yaygın hayvan kesimi ve satışı başlanmıştır.

Kolhozlaştırma kampanyası döneminde, mülksüzleştirme süreci nasıl bir şekilde yürütüldüğü hakkında Husain Bijanov olayı şöyle anlatıyor:

“Ben 1920 yılı Almatı Bölgesi, Şelek ilçesinde doğdum. Benim çocukluğum açlık ve felaket zamanı, gençliğim savaş zamanlarında geçti....Hayvanlara el koyma kampanyası, İlk olarak Zenginler ve Orta sınıf çiftçileri mülksüzleştirmesi ile başladı. Sonra, fakirlere de ulaştı, mal-mülk hiç bir şey kalmadı. Hepsini aldılar. Kolhoz kurulmadan önce, halkın kalan bütün hayvanları ve mülkleri ortaya toplandı. Kolhoz 6 köyden kuruldu ve her birinin arası 50-100 kilometreydi. Bunların her birinde 5-10 at ve boğa vardı. Onlarla elinden gelince çiftçilik yaptı, buğday ektiler. Herkes de ekilecek tohum yok, yer yırtıp buğday ettik diye yalan bilgi veriyordu ve tohum elde ettiler.”¹⁶⁴

İlk olarak hayvan sayısındaki azalma ve tarım faaliyetlerinin azalması avulun (köy) ekonomik durumuna etkiledi. En çok Kazakistan'ın göçebe ve yarı göçebe ilçelerindeki nüfusu etkilemişti. Kazakistan yönetimi tarafından Moskova'ya rapor edilen “Başarılı gelişmiş tarımcılık” Hayvan sayısının azalması ve yokluğunu yerini değiştiremedi.

¹⁶² ABDRAİMOV S., BUHANOVA İ.N., GRİBANOVA E.N., Kazak Bozkırında Kıtık. Almatı, Kazak Üniversitesi, 1991. , ss. 129-132.

¹⁶³ 50 yıl içerisinde Kazakistan. İstatistikler. Almatı, 1971. , ss. 82-85.

¹⁶⁴ Edige, Magauin, Sarı Kitap, Almatı, BRK Press, 2020. , s. 86.

Böylece, mantıksız uygulanan politikaların sonucunda 1932 yılında Kazakistan'ın göçebe ve yarı göçebe bölgelerinde kıtlık yayılmıştır.

Kıtlık hakkında en güvenilir bilgi, Kızıl Haç Yürütme Komitesi tarafından 1932'de Kazakistan'a gönderilen sıhhi ve salgın müfrezelerden gelen verileri içerir. Epidemiyolog Starikov, Turgai ilçesinin topraklarını inceleyen müfrezeler Aktobe bölge yürütme kurulu şunları bildirdi:

*“15.06.'yı Turgay'a geldim... Kıtlığın tezahürleri en çetin biçimler alır. Kıtlık, psikoz, yorgunluk, atrofi aşamasına ulaşma ve tam bir secde. Burada çöpleri, yabani bitkilerin köklerini ve küçük kemirgenleri yiyen insanları gördüm. Ceset yeme olduğunu söylüyorlar fakat ben görmedim. Çocuklar çok kötü durumda. Genellikle 100-150 kişilik nüfusa sahip bir yetimhanede günde 1-2, hatta 3 çocuk ölür, bunların sayısı yeni gelenler sayesinde hemen yenilenir”.*¹⁶⁵

Salgın müfrezelerinin araştırmalarına göre bozkırdaki durum felaketti: yerli nüfusun %30-35'i kıtlık çekmiştir. %10 ila %15 - salgın hastalıklarla enfekte olmuş ve ölüm oranı yükselmişti.¹⁶⁶

Kıtlık büyük insan kayıplarına yol açtı. Kıtlık sorunu ve Kazakistan'ın demografik kayıpları hakkında ilk kez resmi araştırmalar 1990 yılında başlatılmıştır.

Kazakistanlı nüfus bilimci M. Tatimov yapılan "hesaplamalar" sayesinde, Kolhozlaştırma döneminde Kazakların kayıp rakamlarını yayınladı. Bu tahminlere göre, kayıplar arasında KSSC'nin yerli nüfusu 1 750 000 bin kişi veya Cumhuriyette yaşayan tüm Kazakların % 42'si idi.¹⁶⁷ Bu hesap önceki yıllardaki ortalama nüfus artışının analizine dayalı, matematiksel bir şekilde yapılmıştır.

Demografik kayıplar sadece Kazak nüfusu içinde yaşanmadı aynı zamanda yerli olmayan yani göç ederek yerleşen diğer (Ruslar, Ukraynalılar, Almanlar) uluslardan da demografik azalma kayıt olmuştur. 1926 ve 1937 yılları arasında yapılan nüfus sayımı materyallerine baktığımızda, Kazakistan'daki diğer ulusların nüfus sayımı da araştırılmıştır:

---

¹⁶⁵ Sarah, a.g.e., 55

¹⁶⁶ Kozlov A.P., Agrarne Preobrazovanie Kazakistane. (1920-1930). Monografiya, 2009. , s. 149.

¹⁶⁷ ABİLKOJİN, J., KOZIBAEV J., TATİMOV M., Kazak trajedisi, 1989, Almatı, ss. 65-67.

Tablo 8. 1926-1937 yılları Kazakistan'daki Milliyetlerin Nüfusu

1926'da Yapılan Nüfus Sayımı		1937'de Yapılan Nüfus Sayımı	
Uluslar	Sayısı	Sayısı	Fark, Artış veya Eksilme
Kazaklar	3713 500	2181 600	-1 531 900
Ruslar	1 200 000	1 917 600	+717 600
Ukraynalılar	860 800	549 900	-311 100
Diğer Milliyetler	646 700	471 000	-171 700
Toplam	6 500 900	5 120 100	-1 380 800

Kaynak: Koygeldiyev ve Omarbekov 1993:203.¹⁶⁸

Fakat 1928-1937 yılları arasında Kazakistan'da yeni sovhozlar ve kolhozlar kurulduğu zaman yeniden göç eden göçmenleri de unutmamamız gerek.

Kazakistan'daki kıtlık durumu dışarıdan (Moskova) normalleştirmek için belirli önlemler kabul edilmiştir. Örnek hatırlamak yeterli:

Tablo 9. 1930-1934 Yıllarındaki Tahıl İhracatı

1930	1931	1932	1933
48,4 milyon	51,8 milyon	18 milyon	17,6 milyon

Kaynak: Ginzburg I.S.¹⁶⁹

Fakat aynı zamanda yönetim tarafından bürokratik sert tutumları yer almıştır. Turar Rıskulov'ın Stalin'e yazdığı mektuba göre Komünist Partisi Merkez Komitesinin kararıyla 17 Eylül 1932'de Kazak nüfusuna kıtlığa karşı yardım şeklinde ayarlanmış 880 bin pud tahıl, sadece 111 bin pudu nüfusa ulaşmıştır. Rıskulov'a göre ekmeğin çoğu bölgesel yönetim merkezleri ve çeşitli kurumlar tarafından yağmalanmıştır. Aynı

¹⁶⁸ Koygeldiev M., T. Omarbekov. Tarih Tağlımı Ne Deydi, Almatı, Ana Tili Kitabevi,1993

¹⁶⁹ Ginzburg I.S. Foreign trade of the USSR. Moscow: Sotsegiz, 1937, s. 55.

mektupta Turar Riskulov şunları bildiriyor: Yerel işçiler tarafından gerçek hayvan sayısı azalmasını ve nüfusun gerçek göç etme sebeplerini gizlemeye çalışıldığını anlatılıyor.¹⁷⁰

1931-1933 yılları arasında kıtlıktan ölen insanların kesin sayısının söylemek zor ve kıtlık olgusunu araştırmakta olan demograflar, tarihçi ve sosyologlar farklı sonuçlarını çıkarmaktadırlar. Örneğin: M.K. Kozıbaev, J.B.Abilkojin, M.B. Tatimov Kazak nüfusunun kayıpları 1 750 000 kişi olarak savunuyorken, B.A. Tölepbaev ve B.İ. Osipov 1 100 000 kişi olduğunu yazmaktadır¹⁷¹. Fakat Prof. Dr. Talas Omarbekov'un Almatı ve Moskova arşivlerinde de bulunan verilere dayanarak, kolhozlaştırma yıllarında Kazak nüfusunun kaybı 2 230 000 olarak açıklamıştır.¹⁷²

3.2.4 Etnik Yapının Dönüşümü

Modern Kazakistan topraklarında nüfusun çok uluslu bileşiminin oluşumu, Kazak ve kısmen Moğol kabilelerinden etnogenezinin tamamlandığı 15. yüzyılın ortalarında, Kazak Hanlığı altında başladı. Ayrıca, 20. yüzyılın başlarına kadar Kazaklar, Kazakistan nüfusunda çoğunluk halindeydi. 20. yüzyılın başlarında Kazakistan'daki Stolypin yerleştirme politikası sonucunda

Rus-Ukrayna nüfusunda önemli bir artış oldu. 1911 yılında Kazakların nüfus içindeki payı %67,2'ye düşmüştür.

1930'lardaki kolektifleştirme kampanyası ve kuraklık, halk arasında "Goloşekin kıtlığı" olarak adlandırılan şiddetli bir kıtlığa neden oldu. Zengin Kazakların bir kısmı Çin ve komşu Orta Asya Cumhuriyetleri ve Rusya'ya göç etmiştir. 1931-1934'te yaklaşık bir buçuk milyon insan açlık ve hastalıktan ölmesi Kazakistan'ın etnik yapısını etkilemiştir.

1926-1939 yılları arasında bütün SSCB resmi nüfus sayımına baktığımızda, Kazakistan etnik yapısında büyük dönüşmeleri görebiliriz. Sovyet iktidarının ilk yirmi yıl içerisinde artan Rus, Ukraynalı, Belarusslu ve diğer milletlerin göç akışları nedeniyle, aynı zamanda Kazakların nüfus oranındaki sürekli azalma (1920-1921 yılları kıtlık, göç, 1931-1932 yılları kıtlık v.b.) ve bunun yanında nüfusun doğal büyümesinde Kazak halkı

¹⁷⁰ Soviet management. Correspondence. 1928-1941. ROSSPEN, 1999
http://trinitymodel.narod.ru/st_3.htm (accessed Novtmbere 10, 2012).

¹⁷¹ Talas, Omarbekov, 20-30'da Kazakistan Kasireti, Almatı, Sanat Kitabevi, 1998. Sayfa 39

¹⁷² Talas, a.g.e. , s. 40.

Kazakistan'da azınlık hale düşmüştür. Eğer 1926 yılı nüfus sayımına göre Kazakistan'daki Kazak ulusunun oranı %58,5 olsa 1939 yılı %37,8'e düşmüştür. Rus ulusu %20,6 dan %39,6'a yükselmiştir, yani %19,3 artmıştır. Böylece, 13 yıl içerisinde Kazakistan'daki en büyük etnik grup Rus ulusu oldu.¹⁷³ 1926-1937 yılları arası Kazakistan'da yaşayan farklı ulusların sayısını aşağıdaki tabloda görebiliriz:

Tablo 10. 1926-1937 yılları Kazakistan Nüfusu

Kazakistan'daki milliyetler	1926'da Yapılan Nüfus Sayımı	1937'de Yapılan Nüfus Sayımı
Kazaklar	3 713 400	2 181 500
Ruslar	1 200 000	1 917 600
Ukraynalılar	860 000	549 900
Diğer Milliyetler	646 700	471 000
Toplam	6 500 900	5 120 100

Kaynak: Koygeliyev ve Omarbekov.¹⁷⁴

Görüldüğü gibi, 10 yıl içerisinde genel Kazakistan nüfusunda azalma görülmektedir. 1937 yılı Rus ve diğer ulusların topladığımız zaman tüm Kazakistan nüfusunun %57,4 oluşturmuştur.

Özellikle belirtmek gerekir ki Kazaklar, Rus İmparatorluğu'nun işgal politikası ile ilgili bir dizi tarihi olay ve Sovyet gücünün bölgesel ve idari dönüşümleri nedeniyle, SSCB'nin çeşitli bölgelerine dağılmışlardır.

1897 yılı Rus imparatorluğu tüm nüfus sayımına göre Kazaklar 4 milyon 84 bin sayılmıştır. Kazakistan topraklarında yaşayan Kazakların sayısı ise 3 milyon 392 bin nüfus olmuştur. Alihan Bökeihanov'un verilerine göre 1908 yılı bütün Rusya İmparatorluğu (Kazakistan da dâhil) yaşayan Kazaklar ile birlikte 4 milyon 499 bin, 1913 yılı 5 milyon 64 bin (Jetisu bölgesindeki Kırgızlar ile birlikte) olmuştur.¹⁷⁵ 1926 yılı Kazakistan'da yaşayan Kazak nüfusu 3 959 839 bin kayıt olmuştur. 1897 yılı nüfus sayımı ile karşılaştırdığımızda 567 bine yükselmiştir, fakat 1908 yılı nüfus sayımı ile

¹⁷³ R.D.A. 1652-fyke, OP-336. 248-dosya, 63-83-liste.

¹⁷⁴ Koygeliyev ve Omarbekov 1993:203)

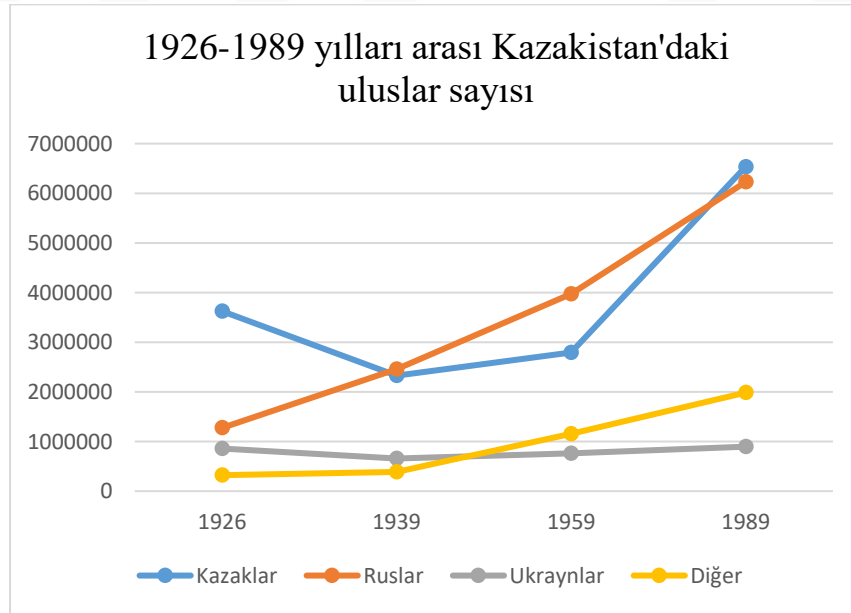
¹⁷⁵ Aleikhan, Bökeykhanov. Şıgarmalar, Almatı, 1994, s. 95.

karşılaştığımızda 539 825 kişiye düşmüştür. 1939 yılı bütün SSCB’de yaşayan Kazaklar sadece 3 100 949 bin nüfus sayılmıştır. 1926 yılı sayımı ile karşılaştığımızda 858 890 kişiye ya da %21,7’e azalmıştır. Onların 356 646 Rusya’nın Altai bölgelerinde, 19 993 Novosibir bölgesi, Omsk bölgesinde 51 891, Orınbor: 71 444, Özbekistan’da 305 416 kişi yaşamıştır. 1939 yılı Tüm SSCB’de yaşayan Kazakların sadece %75’i Kazakistan’da kayıt olmuştur.¹⁷⁶

1939 yılında yapılan nüfus sayımı Kazak nüfusunun azalma oranını net bir şekilde göstermiştir. 3 milyon 627 binden 2 milyon 327 bine, yani %35,8 fark var.¹⁷⁷ Bu, yalnızca Kazaklar arasındaki düşük doğal artışın değil, aynı zamanda 1931-1933'teki kitlesel kıtlığın bir sonucu olarak ortaya çıkan demografik felaketin ve yerleşik yaşam biçimine geçiş, siyasi baskılar ve sadece cumhuriyet dışında değil, SSCB'den de yabancı ülkelere göçler bir sonucudur.

Şekil:1’de görüldüğü üzere 1926-1989 yılları arasındaki Kazakistan nüfusunda 1926-1939 yılları Kazak nüfusunun azalması görünmektedir. Fakat Rus nüfusu artmaktadır.

Şekil 1. 1926-1989 Yılları Arasındaki Kazakistan Nüfusu

Kaynak: Demografiçeski ejegodnik Kazahstana.¹⁷⁸

¹⁷⁶ R.D.A. 1652-f., OP-336. 248-dosya, 63-liste.

¹⁷⁷ R.D.A. 1652-f., OP-336. 248-dosya, 83-liste.

¹⁷⁸ Demografiçeskie Ejegodniki Kazakistana. Almatı, 2002, s.9.

Şekil:1’de Kazak nüfusunun 1926-1939 yılları arası azalması görünmektedir. Bunun sebebi ise Kolhozlaştırma politikası sonucunda ortaya çıkan kıtlık ve Kazak nüfusunun göç etmesidir. 1929-1932 yılları arası binlerce Kazak nüfusunun Çin’e göç etmesi bugüne kadar tespit edilmeyen meselelerden birisidir.

Böylece, 1926 yılı Bütün Sovyet Nüfus sayımı Kazak nüfusunun oranında azalması ve Slav nüfusunda artışını, Kazakistan’da çok ulusluluğunun devam eden eğilimi kaydetmiştir. Kazak nüfusunun büyük kısmı kırsal alanda yaşamıştır ve kentsel alanda yaşayan Kazak nüfusun oranı az olmuştur.

Bu konuda, nüfus bilimciler, tarihçiler ve sosyologlar farklı görüşleri ve tespitlerini savunmaktadır. Örneğin Robert Konkvest’in araştırmalarına göre Kazakistan’dan Doğu Türkistan’a (Batı Çin) 200.000 Kazak’ın göç ettiğini belirtmektedir.¹⁷⁹ Rus araştırmacı İ.A.Polyakov 1930-1932 yılları arası yurt dışına (Çin, İran, Afganistan) göç eden Kazaklar sayısı 1 milyon 300 bin olduğunu savunmaktadır.¹⁸⁰ Kazakistanlı araştırmacıları ise Çin’e 500.000 Kazak göç ettiğini göstermektedir.¹⁸¹

---

¹⁷⁹ Konkvest, a.g.e. , ss. 87-88.

¹⁸⁰ Polyakov, a.g.e. , s. 6.

¹⁸¹ Tolepbaev ve Osipov, a.g.e. , s. 105.

SONUÇ

Kazakistan 1991'de bağımsızlığını kazanana kadar Rus işgali ve sömürmesine maruz kalmıştır. Kazak halkı bu sömürgeciliğe karşı birçok defa ayaklanmıştır fakat bu ayaklanmalar başarı ile sonuçlanmamıştır. Bu ayaklanmaların sebepleri Rusların, işgal ettikleri Kazakların ülkesinde sömürgeleştirme siyaseti uygulaması idi. Sovyetlerin Kazak halkına müdahalesi kendilerine özgü kültür unsurlarını zorla kabul ettirmek, Rus dili, alfabesi eğitim anlayışı, kolhoz ve sovhoz tipi çiftlik tarzlarını benimsetme, zorla yerleşik hayata geçirme, özel mülkiyetin yasaklanması, şekillerinde kendini göstermiştir. Kazakların diline, dinine ve yaşayışına müdahaleler Rus siyasetinin en temel özellikleri olmuştur. Bu süre içerisinde Kazak halkı sadece siyasî ve ekonomik alanda değil kültürel ve sosyal anlamda da sömürülmüştür.

Kazakların yüzyıllardır süregelen gelenek-görenek, örf- adet ve dini inanışları vardır. Kültür yapısı, yaşadığı coğrafi şartların ve göçebelik hayatın etki ve özelliklerinden temellenerek oluşmuştur. Orta Avrasya'nın bozkır bölgesinde göçebe hayvancılık, yaşam tarzı uygulaması en az 4000 yıl öncesine dayanmaktadır. Kazak halkının maddi kaynak temeli göçebe hayvancılık ve çiftçilik olmuştur. Sovyet hükümeti, Kazak halkının yüzyıllara dayanan kültürel gelenekleri olan göçebe ve yarı-göçebe yaşam tarzını yok sayarak birkaç yıl içinde Kazakları yerleşik hayata geçirmeye karar vermiştir.

Kolektifleştirme, Sovyet yönetimin, köylü çiftliklerini kooperatif çiftliklerle birleştirme politikasıdır. 50.000 den fazla hayvan sahibi olan zengin Kulaklar Kolhozlaştırma döneminde bütün mal ve mülkünü devlete teslim etmişlerdir. Kazak köyünün kapitalizme ve ardından sosyalizme ulaşmasına yardımcı olmak amacıyla avul merkezinde yoksul ve orta sınıf köylülerin etkili sınıf olabilmesi için parti aktivistleri, en zengin ve en etkili baları ortadan kaldırarak çözüme ulaşacaklarına inanıyorlardı. Mal ve mülke el koyma kampanyasına göre, zengin çiftçilerin mal-mülkü tahsil edilerek, fakirlere dağıtılacaktı. Ancak, uygulamalar farklı bir görünüm kazandı. El koyma politikası tam tersine fakir çiftçilerin sayısının artmasına sebep oldu. Mülksüzleştirme kapsamındaki bölgelerde yağma yaygın şekilde gelişti. Sert iklim koşulları, düşük nüfus yoğunluğu ve boş arazinin mevcudiyeti, Stalinist baskı aygıtına göre, Kazakistan'ı mülksüzleştirilmiş kulakların yerleşimi için elverişli hale getirilmişti. 19. yüzyılın

sonunda, 20. yüzyılın başında, Kazakistan'a kitlesel Slav halklarının kolonizasyonu ya da göç etmesinin başladığında Rus Hükümdarları, göçebe Kazakların yaşamında büyük değişikliklere tanık olunacağını ve göçebe hayvancılığın ortadan kalkacağı düşünüyorlardı.

Sovyet zamanından önce Kazak aile yapısının esas temelini çekirdek aile olmuştur. Tamamen baba hâkimiyetine dayanan aile tipinden farklı olarak, ailede baba ile beraber ananın da yetkisi vardı. Bu özellikleriyle Sovyet yazarlara göre Müslüman ailesi de feodalizm ailesi niteliği taşımaktadır.

Sovyet döneminden önce Kazaklar arasında eğitim hayatı oldukça zayıftı. Bunun en büyük sebeplerinin biri Kazakların göçebe hayatı yaşamaları idi. 19. yüzyıl 1860-1870 yılları Ruslaştırma politikası amacıyla Rusya devleti tarafından Rus-Kazak okulları açılmaya başlandı. Eğitim yoluyla Ruslaştırma, Çarlık Rusya'sının ulusal politikasının ana hedefiydi.

Yerleşik hayata geçirme politikası Kazak halkının geleneksel yaşam tarzı olan göçebelik ve yarı göçebelik hayatına büyük darbe oluşturmuştur. Tüm Sovyetler Birliğinde Kolhozlaştırma süreci başladığı zaman göçebe çiftçilerin kitleler halinde yerleşik hayat geçmesinin şart olduğu belli oldu. Yeni çiftçilik sistemleri olan Kolhoz ve Sovhoz göçebe yaşam tarzıyla işletilemezdi. Fakat bunların hayvan sayısının azalmasında büyük rolü olduğuna inkâr edilemez. En büyük sebep olarak 1928-1929 yılları arasında Stalin'in uyguladığı "Et Vergisi" politikasını unutmamak gerekmektedir. "Et Vergisi" uygulanırken yerli halkın hayvanlarını zorla alıyordu. Buna tepki olarak insanlar hayvanlarını kendi elleriyle öldürmeye başlamıştır. Dolayısıyla "Et vergisi" uygulaması hayvan sayısının azalmasına etki olabilecek sebeplerini biri diyebiliriz.

Sovyet yönetimi 1920-1930 yılları arasında Kazakistan'da büyük değişikliklere neden olmuştur. Kazak toplumsal hayatına büyük etki eden Bolşevikler kapitalizm altında yaşayanlardan niteliksel olarak farklı değerlere ve düşünce biçimlerine sahip yeni bir Sovyet insanı oluşturarak insanlığı yenilemeye çalıştılar. Kapitalizmin kalıntıları devam eden Yeni Ekonomik Siyaset yıllarında, yeni bir insanın oluşturulması imkânsızdı. Fakat 1930'larda Kolektif bir çiftçilik sistemini geliştiren bir devlet ekonomisinin ifşasıyla yeni Sovyet adamı gerçek olabilirdi. Sovyet yönetimi kolhozlaştırma politikasını uygularken, diğer taraftan da Kazakistan'ın ekonomisine büyük zarar vermiştir.

Sonuç olarak, Kolhozlaştırma politikası sürecinde hayvancılığa dayanan Kazakistan ekonomisi büyük zarar görmüştür. Kolhozlaştırm sonucunda kıtlık, göç, nüfusun azalması gibi felaketlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. İlk kolektifleştirme dalgasının en önemli sonucu Kazakların yoksullaşmasıydı. Kazaklar sadece kolektif çiftliğe teslim etmek zorunda oldukları hayvanları değil, aynı zamanda tahıl temini için en zor gereklilikleri yerine getirmek satmak zorunda oldukları hayvanları da kaybettiler. Yani, kolhozlaştırılan Göçebeler, devlet tarafından belli bir ölçüde buğday ekmeliydi ve yıllık tahıl alımları planlarını gerçekleştirmek zorundaydı. Buğday ekme imkânı olmayan Kazaklar onu satın almak zorunda kaldı. Böylece çiftçiler yerel makamların emirlerine uymak için elindeki son hayvanları ekmeğe değiştirmeye başladı ve hayvansız kaldılar. Hayvan sayısındaki azalma, Kazak köyündeki yaşam ritminin değişmesine neden olmuştur. Göçebe yaşam biçimine yapılan bu saldırı, halkın hoşnutsuzluğunun daha da artmasına neden oldu.

1930'un ilk altı ayında, Kazakistan'da 80.000'den fazla kişinin katıldığı protestolar başlamıştır. Sonuç olarak, Yerleşik hayata geçirme kampanyası Kolhozlaştırma politikası üzerinde gerçekleşti. Göçebelikten yerleşik hayata geçerken hayvanların kışlık oturma hazırlığı sağlanmaması, köylerin bir araya toplanması, mülksüzleştirme, buğday vergileri gibi faktörler hayvanların telef olmasına ve demografik krize yol açmıştır. Asırlardır göçebelik yaşam tarzıyla yaşayan Kazak örf ve adetleri değişime uğramışlardır. 1927-1932 yılları arasında yürütülen Kolhozlaştırma ve yerleşik hayata geçirme politikası sonucu 1931-1933 yılları arasındaki büyük felakete neden olan kıtlığa yol açmıştır. 1926-1939 yılları arasında bütün SSCB resmi nüfus sayımına baktığımızda, Kazakistan etnik yapısında büyük dönüşmeleri görebiliriz. Sovyet iktidarının ilk yirmi yıl içerisinde artan Rus, Ukraynalı, Belaruslu ve diğer milletlerin göç akışları nedeniyle, aynı zamanda Kazakların nüfus oranındaki sürekli azalma (1920-1921 yılları kıtlık, göç, 1931-1932 yılları kıtlık v.b.) ve bunun yanında nüfusun doğal büyümesinde Kazak halkı Kazakistan'da azınlık hale düşmüştür ve Kazakistan'ın bağımsızlığına kadar azınlık olarak kalmaya devam etmişlerdir.

Kolhozlaştırma çerçevesinde göçebe yaşam özelliklerinin terk etmesi, 1920-21, 1931-32 yılları arası kıtlık, savaşların başlaması aile hayatında da inkılap oluşturdu. "Sovyet Ailesi" oluşturma eğilimi öncelikle kanun ve yasalarla desteklenmiştir. Sovyet Yönetimi aile hukukunun düzenlenmesi için ilk olarak dini ve geleneksel yapısının

değiştirmesi ya da kaldırılması hedeflenmiştir. Geleneksel Kazak aile yapısı üzerinde değişimler yapmaya çalışmıştır.

Sonuç olarak; Sovyet İktidarının sosyalizm ideolojisine dayanan kolhozlaştırma uygulamaları Kazakistan tarihindeki en korkunç sayfaları oluşturmaktadır. Kolhozlaştırmanın toplumsal hayattaki etkileri ise hala devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- ABDILBAYEV, Alau. “Kazak Topraklarında Yürütülen Ruslaştırma Faaliyetleri.”, Bilig Dergisi, XXXIII, 2002:69
- ABİLKOJİN, Jenis, Kazakistan’da Korlık Pen Zorluk, Almatı, Kaynar Kitabevi, 1992.
- ABULVAHAP, Kara, Stalin Döneminde Kazakistan’da Kolektifleştirme Siyaseti ve Açlık Felaketi, <https://www.abdulvahapkara.com/stalin-doeneminde-kazakistanda-kolektifletirme-siyaseti-ve-acik-felaketi/>
- ABUSEITOVA, İstoriya Kazahstana i Tsentralnoy Azii (Orta Asya ve Kazakistan Tarihi), DaykPress, Almatı, 2001.
- ACAR, K. Orta Çağ’dan Sovyet Devrimi’ne Rusya, İletişim Yayıncılık, İstanbul. 2009.
- AHMEDOV, Galym. Sol Bir Yıldarda, Sarı Kitap, s. 22.
- AKYOL, T. Sovyet Rus Staretejisi ve Türkiye, Ötüken Yayınevi, İstanbul. 1976, s.42.
- ARMAOĞLU, F. 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Alkım Yayınları, İstanbul. 1999. S. 71.
- ASILBEKOV, M. Ve GALIYEV A. Sosyal’no-Demografiçeskie Prosesi Kazakistana (1917-1980), Almatı, Öner Kitabevi, 1998:89
- AYIMBETOV, Sandıbay. “1931-1933’te Aşarşılık Kurbandarı Akikatın Anıktask”, Akikat Dergisi, IX, Ekim 1999
- BEKCAN, U. “Devrimden Sonra: Bolşeviklerin Zorunlu Dış Politikası 1917 1925”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt:68, Sayı:4, 2013.
- BÖKEYKHANOV, Aleikhan. Şıgarmalar, Almatı, 1994
- BREGEL Y. An Historical Atlas of Central Asia. Boston, 2003
- BUDAK, Feyzullah. Kazakistan; Dünü, Bugünü, Yarını Ankara, Ocak Yayıncılık, 1999
- CARR , EdwardHalllet, 1917 Öncesi ve Sonrası , Çeviren : Begüm Adalet, İstanbul : Birikim Yayınları, 2007.
- Demografiçeskie Ejegodniki Kazakistana, Almatı, 2002
- DERMİRCİ, Hikmet. Sosyokültürel Değişim Sürecinde Kazak Ailesi ve Çocuk Terbiyesi. Yayınlanmış Doktora Tezi, Kayseri, 2013
- DICKHUT, W. Sovyetler Birliğinde Kapitalizmin Restorasyonu I. (Çeviren: A. Sever).İstanbul: Komün, 1976.
- DİAROV, Kurman. Jivotnovodstvo Kazahstana, Almatı, 1963
- DONUK, Abdulkadir. “Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türklerde Aile.” (1981) B. Dikeçiligil ve A. Çiğdem, Aile Yazıları: Temel Kavramlar, Yapı ve Tarihi Süreç, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1991:
- ERGİN Muhabay. Orhan Abideleri, İstanbul, Ötüken Yayıncılık, 1992

ERŞAHİN, Seyfettin SOVYETLERİN ORTA ASYA TÜRK AİLE YAPISINI DEĞİŞTİRME ÇABALARI ÜZERİNE. DEĞERLENDİRMELER. , Diyanet İlmi Dergi, 34/3, 1998

EVANS, G. VE NEWNHAM J. Uluslararası İlişkiler Sözlüğü. (Çeviren: H. Ahsen Utku).İstanbul: Gökkuşbu. 2007.

EYUBOV, Tulyagan. Nikah, Kanun ve Ahlak, Özbekistan SSR Fenler Akademisi Neşriyatı, Taşkent, 1979

FRACHETTI M.D. Pastoralist Landscapes and Social Interaction.

GÜNAYDIN, A. V. Sosyalist ve Radikal Sol Doktrinler Komünizm Strateji ve Taktikleri. Ankara: Kadro. 1977.

GÜNAYDIN, A. V. Sosyalist ve Radikal Sol Doktrinler Komünizm Strateji ve Taktikleri. Ankara: Kadro. 1977, s. 13.

GÜRKAN, Ü. S.S.C.B Siyasi Rejiminin Ana Hatları. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 1968.

HEKİMOĞLU, A. N. Rusya'nın Dış Politikası I. Ankara: Vadi, 2007.

HERODOTUS. The Histories / Transl. by T. Holland. New York, 2014

HEYWOOD, A. Siyaset. (Çevirenler: Bekir Berat, Bican Şahin, Mete Yıldızlı, Zeynep Kopuzlu, Bahattin Seilmişoğlu ve Atilla Yayla). Buğra Kalkan (Editör). Ankara: Liberte, 2006.

HEYWOOD, A. Siyasi İdeolojiler Bir Giriş. (Çeviren: Özgür Tüfekçi). Ankara: Liberte. , 2013.

HOSKING, G. Rusya ve Ruslar- Erken Dönemden 21. Yüzyıla, Çev. Kezban Acar, İletişim Yayınları, İstanbul. 2011.

İPEK, A. (2015). Sovyetler Birliği'nin Dağılması Karşısında Sovyet İnsanın Tepkisizliğinin Nedenleri. Savunma Bilimleri Dergisi. Mayıs 2015. Cilt 14. Sayı 1. Ss. 89-118.

<https://e-history.kz/kz/history-of-kazakhstan/show/8612/>

<https://yvision.kz/post/602069>

İSMAIL, Zeyneş. “Kazak Türkleri”, Ankara, 2002

İVNITSKI N. , Tragedya sovetskoy derevni. Kollektivizaciya i raskulachivanie, Moskova, 1972

K. D. A. Arşiv N1, 3297-dosya, s. 28.

K.C.C.A. N 141, 3521-dosya, ss. 47-48

KAGARLİTSKY, B. Çevrenin İmparatorluğu Rusya ve Dünya Sistemi.(Çeviren: Esin Soğancılar). Ankara: Phoenix, 2007.

KASIM Ashat, Kazakistan'da Kolektifleştirmenin sonuçları. <https://worldnan.kz/blogs/ustav-selskokhozyayistvennoyi-arteli-20201006173059>

- Kazak ÖSSC'nin D.M.A.(Devlet merkez arşivi) 962-liste, 980-dosya, S. 28
- Kazak SSR Tarihi, Cilt-1, Almatı, 1957
- Kazakistan Tarihi (köne zamannan bukunge dein). Çilt.4. Almatı, Atamura kitabevi, 2016
- Kazakistan tarihi, Cilt-3, Almatı, 2002
- Kazakistan'ın Ulus İnşa Süreci ve Ekonomi Politikası Aytay Çağlar* Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2018
- KEAT, R. and O'NEILL, J. Socialism. Edward Craig (Ed.). Routledge Encyclopedia of Philosophy Volume 8. London and New York: Routledge, 1998.
- KERİMBAI, Sanjar. Otbası hrestomatiyası, Almatı, Orhon Kitabevi, 2018
- KESICI, A. Kayyum. "Dün, Bugün ve Hedefteki Kazakistan", IQ Yayıncılık, İstanbul. 2003
- KHOFFMANN L. Devid. Cultivating the Masses: Modern State Practices and Soviet Socialism, 1914-1939. Cornell University Press, İthaca and London, 2018
- KISLYAKOV, Vladimir. Orta Asya ve Kazakistan halkları arasındaki aile ve evlilik tarihi üzerine yazılar
- KOZIBAYEV Manas,. Kazakistan'da Kuşpen Kolektiflendiru, Korlık pen Zorlık, Almatı, Bilim Kitabevi, 1992
- KOZIBAYEV Manas. "Kazaklara Zulamat Kaydan Keldi?", Örken Gazetesi, 19 Ocak, 1993
- KOZIBAYEV, Manas, Kazakistan'da Kuşpen Kolektiflendiru, Korlık pen Zorlık, Almatı, Bilim Kitabevi, 1992
- KOZLOV, Aleksandr. Sploşnaya Kolektivizatsia v Zernovih Raionah Kazahstana (1929-1932), 2014
- KSSC İstatistik Yönetimi . Kulturnoe stroitelstvo Kazahskoy SSR, Statistiçeskiy sbornik, Almatı, GOSSTATİZDAT, 1960
- KUNANTAEVA, Külaş. Kazakistan'da eğitiminin gelişimi: 1917-1990, 1997.
- KURAT, A. N. Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987.
- KUZEMBAYEV A. Abil E. Kazakistan Cumhuriyetinin Tarihi, Atamura yayımları, Almatı, 1998
- Leninizm, Tarım ve Köylü Sorunu, 5. Defter, 2. basım, (çev., Ğsmail Yarkın), Inter yay., Ğstanbul 1994.
- LEVŞİN, Aleksandr. Opisanıye Kirgiz-Kaysatskikh Ord i stepey, 1832
- LIEBMAN, M., Rus İhtilali-Bolşevik Başarısının Kaynakları, Gelişmesi ve Anlamı, Ekin Basımevi, İstanbul, 1968.
- MANDEL, E. Marksizm'e Giriş. (Çeviren: Orhan Dilber ve Şadi Ozansü). İstanbul: Köz, 1977.

MASANOV, Nurbolat, İstoriya Kazakhstana Narody ı Kultury, Almatı, 2000. 625
Sabit, MAŞİMBAEV, Sabit. Çarlık Rusya'nın İşgal Siyaseti, Almatı, Sanat Yayıncılık, 1994

MAŞİMBAEV. Sabit. Patşalıq Resey jäne Keñes İmperiýalarınıñ Qazaqstandağı ruhani otarlaw sayasatınıñ zardaptarı, Almatı, 2013

MAŞİMBAYEV, Sabit. Çarlık Rusya'nın İşgal Siyaseti, Almatı, Sanat Yayıncılık, 1994

MIRZAHMETOV, Mekemtas. Kazakları Ruslaştırma Siyasetinin Bilinmeyen Yönleri. Çeviren Sonnur Aktay, Ankara 2020.

Milliyet Gazetesi, (2017), “Rus Ekim devrimi 100 Yaşında! Rus Ekim Devrimi Nedir, Neden Yapılmıştır?” <http://www.milliyet.com.tr/Rus-Ekim-devrimi100-yasinda--Rus-Ekim-devrimi-nedir--neden-yapilmistir--molatik-440/>, Erişim Tarihi (28.11.2018).

O. R. Latsis, Voyti iz kvadrata, Moskva, 1989.

OMARBEKOV, Talas. “Kolektiflendiru” Akikat Dergisi, XII, 1993

OMARBEKOV, Talas. 20-30'da Kazakistan Kasireti, Almatı, Sanat Kitabevi, 1997

OMARBEKOV, Talas. Zobalan (Kargaşa), Sanat Kitabevi, Almatı 1994

ÖLÇEKÇİ, Haluk. “Kazakistan'da Sovyet İnsanı oluşturma Süreci” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1996

PALLAS, Peter. Puteşestviye Po Raznim Provinstviyam Rossiiskoy İmperi, Moskova, Akademi Yayıncılık, 1935

R.D.A. 1652-f., OP-336. 248-dosya, 63-liste.

R.D.A. 1652-f., OP-336. 248-dosya, 83-liste.

R.D.A. Sosyo-Politika tarihi 17-fyle, 105-dosya, 108-109-liste.

RADOLFF, Wilhelm. “Proben III”. Türklerin Kökleri Aktaran Prof. Dr. Zeyneş İsmail, Emel ZEYTİN Ekav Yayınları, Ankara, 2000

RİASANOVSKY N. Steinberg, M. Rusya Tarihi, Başlangıçtan Günümüze. (Çeviren: Figen Dereli). İstanbul: İnkılap, 2016.

ROBERT, Conquest. The Harvest of Sorrow: Soviet Collectivization and the Terror-Famine, Oxford University Press, Newyork, 1986

ROSENBERG, A. Bolşevizm Tarihi, Çev. Aydın Emeç, E Yayınları, İstanbul. 1969, s. 54.

ROY, Oliver. Yeni Orta Asya, (Çev: Mehmet Moralı), İstanbul, Metis Yayıncılık, 2000

SABITOV, Nigmet. Mektebi i Medrese u Kazahov, Almatı, 1950

SADIKOV, .“Şubat Devriminden Sonra Rusya'da İktidar Mücadelesi: Ekim Devrimi'ne Giden Yol”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, Ankara, 2010.

SAFA, P. Sosyalizm. İstanbul: Ötüken, 1966.

- SANDER, O. Siyasi Tarih 1918-1994. Ankara: İmge, 1996.
- Sander, O. Siyasi Tarih-İlk Çağlardan 1918'e, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara. 1989.
- SANTAEVA Külümköz. Kazaktın Dastırlı Mal Şaruaşılığının Küyreui, Onun Aur Saldarı, Almatı, İlim Akademisi Yayınları, 2001
- SARAH Cameron The Hungry Steppe: Famine, Violence, and the Making of Soviet Kazakhstan Hardcover – November 15, 2018
- SARGENT, T. L. Communism. E. Craig (Ed.), The Shorter Routledge Encyclopedia of Philosophy. London and New York: Routledge, 2005.
- SASHKA, Zhanbota, XIX. Yüzyılda Kazak Aydınların Din ve Eğitim Görüşleri ve Faaliyetleri, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2015
- Sborn. Stat. Sved. O Dvijenii Naseleniya, Skota i Urajayev po KSSR s 1880 g. Po 1922 g. Orenburg, 1925.
- SEMBAYEV, A. İ. (1962). İstoriya Razvitiya Sovetskoy Şkolı v Kazahstane, Almatı, KGUP.
- SEYİTKULOV, Nurlubek, Kazakistan'da Kolektifleştirme Dönemindeki Kazakların Sosyo- Kültürel Durumu (Doktora Tezi), Ankara, 2003
- SMIRNOV, Aleksey. Naşi Osnavnıe Zadaçi Po Podnyaiu i Organizasii Krestyanskogo Hozyaistvo, Moskova, 1925
- SOMER, K. 100 Soruda Ekim İhtilali. İstanbul: Gerçek, 1970.
- ŞAYAHMETOV, Cumabay Kazakistan Tarihi, Almatı kitabevi, 2002
- ŞAYAHMETOV, N. U., Kazakistan Tarihi, Almatı Kitap Yayınları, Almatı, 2003.
- TOGAN, Z. Velidi, Türklüğün Mukadderatı Üzerine, Yağmur Yayınları, İstanbul. 1970, s. 227.
- TOGAN, Zeki Veli. "Peygamberlerin Zamanında Şarkı ve Garbi Türkistanı Ziyaret Eden Çinli BUDIST Rahibi Hüen-Çang'ın Bu Ülkelerin Siyasi ve Dini Hayatına Ait Kayıtları." İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, IV, 1964
- TOLEUBAEV, Abdeş. Kazakistan Tarihi, 2010
- TOLIBEKOV, Sergali. Kazak Şeciresi, Almatı, Gılmı Basılım Yayıncılık, 1992
- TOOLSTOV, Sergey. "Po Drevnim Del'tam Oksa İ Yaksarta", K.D.A. 32-dosya, 1862
- Tragedya sovetsoj derevni. Kollektivizaciya i raskulachivanie [The tragedy of the Soviet village] (Rosspen, Moscow, 2000). [in Russian]
- TULEPBAEV B. Torjestvo Leninskoi idei sosialistiçeskogo preobrazovania selskogo hozyaista v Srednei Azii I Kazakistane, 1956
- UÇAROL, R. Siyasi Tarih 1789-1994, Filiz Kitabevi, İstanbul. 1995, s. 85.
- ULUDAĞ, M. B. Dünya Siyasi Tarihi. İstanbul: Kriter, 2011.

UYDU Yücel, Mualla. (2007). “Sürgünde Bir Seyyah: Bronislav Zaleskiy ve Eseri ‘Kazak Bozkırlarında Hayat’”. İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi, 42, 2007

VERNADSKY, G. Rusya Tarihi.3. Baskı. (Çeviren: Doğukan Mızrak ve Egemen Ç. Mızrak). İstanbul: Selenge, 2015.

Wolfgang Leonhard, Bugünkü Sovyet İdeolojisi. (Çeviren: Cemil Ziya Şanbey). İstanbul, 1980.

YILMAZER, Mehmet. Çöküşün Işığında Sosyalizmin Teorik Sorunları <https://www.yolsiyasidergi.org/cokusun-isiginda-sosyalizmin-teorik-sorunlari-mehmet-yilmazer>

ZHUMASHEVA, Umsanay. Sovyet Sonrası Dönemde Kazakistan’da Milli Eğitim Politikası, Yüksek Lisans Tezi 2018.

ZHUMASHOV, Yerkebulan, Kazakistan Cumhuriyeti’nde Yerel Yönetim Reformaları: Kolhoz ve Sovhoz Sistemin Çözülmesi ve Yeni Yapılanma, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, 2010.